ಕರ್ನಾಟಕ ಸರಕಾರ

ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆ

ವಿ.ಸೀತಾರಾಮಯ್ಯ

ಪ್ರಥಮ ವಿಶ್ವ ಕನ್ನಡ ಸಮ್ಮೇಳನ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲೆ 101

ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆ

ವಿ. ಸೀ.

ವಿಶ್ವ ಕನ್ನಡ ಸಮ್ಮೇಳನ
14-3 ಎ, ನೃಪತುಂಗ ರಸ್ತೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-560 002

PAMPAYATRE, a travelogue in Kannada, by Prof. V. Sitaramaiah, M.A., (Vesce), and published by Sri. K. Jayacharya, K. A. S. Additional Director, Directorate of Kannada and Culture, (Viswa Kannada Sammelana) 14/3 A, Nrupatunga Road, Bangalore-560 002.

Pages 80+4, 1983 —5,000 Copies

ಐದನೆಯ ಮುದ್ರಣ

...ೀಟೆ, ಬೆಂಗಳೂರು-53.

ಆರ್. ಗುಂಡೂರಾವ್
ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿ

ವಿಧಾನ ಸೌಧ
ಬೆಂಗಳೂರು
ದಿನಾಂಕ ೧೮-೯-೧೯೮೫

ಸಂಕಲ್ಪ....ಸಿದ್ಧಿ

ಸುಮಾರು ಎರಡು ಸಾವಿರ ವರ್ಷಗಳಿಗೂ ಹೆಚ್ಚು ದೀರ್ಘವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಪರಂಪರೆ ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನದು. ಈ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳು ಸಮೃದ್ಧವಾಗಿ, ಶ್ರೀಮಂತವಾಗಿ ಬೆಳೆದು, ಈ ನಾಡಿನ ಇತಿಹಾಸವನ್ನು ಭವ್ಯವಾಗಿಸಿವೆ.

ಒಂದು ನಾಡಿನ ಅಂತಃಸತ್ವ ಅಡಕವಾಗಿರುವುದೇ ಅದರ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ನೆಲೆಗಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ. ಈ ನೆಲೆಗಟ್ಟು ಭದ್ರವಾಗಿರಬೇಕಾದರೆ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆ ಉತ್ಕರ್ಷಕ್ಕೆ ಏರಲು, ಔನ್ನತ್ಯ ಸಾಧಿಸಲು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ನಡೆಯಬೇಕು.

ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಸೆದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಕನ್ನಡ ತನ್ನದೇ ಆದ ವಿಶಿಷ್ಟ ಸಂಸ್ಕಾರಗಳನ್ನು, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ.

ಕನ್ನಡ ನಾಡಿನ ಭವ್ಯ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಜಾಗತಿಕ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಿಸಿ, ವಿಶ್ವಕ್ಕೆ ಕನ್ನಡ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ಸಾರುವ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ ಪ್ರಥಮ ವಿಶ್ವ ಕನ್ನಡ ಸಮ್ಮೇಳನವನ್ನು ಕರ್ನಾಟಕದ ಪ್ರಮುಖ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರವಾದ ಮೈಸೂರಿನಲ್ಲಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಇದೊಂದು ಚರಿತ್ರಾರ್ಹವಾದ ಸಂದರ್ಭವೆಂದು ನನ್ನ ನಂಬಿಕೆ. ಈ ಚರಿತ್ರಾರ್ಹ ಸಮ್ಮೇಳನ ಸಾರ್ಥಕವಾಗಲು ಮತ್ತು ಬಹುಕಾಲ ಇದರ ಸವಿ ನೆನಪು ಉಳಿಯಲು ಹಲವು ಯೋಜನೆಗಳನ್ನು ರೂಪಿಸಿದ್ದೇವೆ. ಕನ್ನಡದ ಖ್ಯಾತ ಲೇಖಕರ ಮಹತ್ವದ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಸುಲಭ ಬೆಲೆಗೆ ಒದಗಿಸುವುದು ಈ ಯೋಜನೆಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. ಇದರಂತೆ

ಒಂದುನೂರಾ ಎರಡು ಕೃತಿಗಳನ್ನು, ಹದಿನೇಳು ಸಂಕಲನಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಈ ಸಾಹಿತ್ಯ ಮಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಕವನ, ಕಾದಂಬರಿ, ನಾಟಕ, ವಿಚಾರ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕೃತಿಗಳಲ್ಲದೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸತ್ವವನ್ನು, ವೈವಿಧ್ಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಫಲಿಸುವ ವಿವಿಧ ಬಗೆಯ ಸಂಕಲನಗಳು ಇವೆ. ಅನ್ಯ ಭಾಷಿಗರಿಗೆ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಕಂಪು ಬೀರುವಂತೆ ಕೆಲವು ಆಯ್ದ ಕೃತಿಗಳ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷಾಂತರವನ್ನು ಕೂಡ ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತಿದ್ದೇವೆ. ಸಾಹಿತ್ಯಮಾಲೆಯ ಈ ಕೃತಿರತ್ನಗಳನ್ನು ಸಹೃದಯ ವಾಚಕರು ಓದಿ ಆಸ್ವಾದಿಸಿದರೆ ನಮ್ಮ ಶ್ರಮ ಸಾರ್ಥಕ : ಸಮ್ಮೇಳನ ಅರ್ಥಪೂರ್ಣವಾಗುವುದೆಂದು ನನ್ನ ಅಭಿಲಾಷೆ.

ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮಿತಿಯ ಪರಿಣತ ಸದಸ್ಯರು ಸಾಕಷ್ಟು ಶ್ರಮಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಸುದೈವದಿಂದ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಭಾವಂತ ಲೇಖಕರ ಅಮೂಲ್ಯ ಕೃತಿಗಳಿಗೆ ಕೊರತೆ ಇಲ್ಲ. ಈ ಹಿನ್ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಶ್ಚಿತ ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಆಯ್ಕೆ ಮಾಡುವುದು ಸುಲಭದ ಕೆಲಸವಲ್ಲ. ಆದರೂ ಬಹು ಜನರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಗೆಯಾಗುವಂತೆ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮಿತಿ ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ ನಿರ್ವಹಿಸಿದೆ ಯೆಂದು ಭಾವಿಸುತ್ತೇನೆ. ಈ ಸಮಿತಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು ನನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ. ಈ ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸಲು ಅನುಮತಿ ನೀಡಿ, ಲೇಖಕರು ಉಪಕರಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಉದಾರ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಕೃತಜ್ಞತಾ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ನೆನೆಯುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥಮಾಲೆ ಕನ್ನಡಿಗರ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಟ್ಟಿ, ಹೃದಯಸ್ಪಂದನ ಮಾಡಿದರೆ ನಮ್ಮ ಸಂಕಲ್ಪಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧಿ ದೊರಕಿದಂತೆ. ಈ ಪ್ರಯತ್ನ 'ನಭೂತೋ' ಎಂದು ಹೆಮ್ಮೆಯಿಂದ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ. ತಾಯಿ ಭುವನೇಶ್ವರಿ ಈ ಪ್ರಯತ್ನವನ್ನು ಹರಸಿ, ಮಂಗಳವುಂಟುಮಾಡಲೆಂದು ವಿನೀತ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಸಲ್ಲಿಸುತ್ತೇನೆ.

ರಾ. ಗುಂಡೂರಾವ್

ಮುಖ್ಯ ಮಂತ್ರಿಗಳು

ಪಂಪಾ ಯಾತ್ರೆ

ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕುರಿತು....

ಗೀತಗಳು ನನ್ನ ಮೊದಲ ಭಾವಗೀತೆಗಳ ಪುಸ್ತಕವಾಗಿ ಅಚ್ಚಾಗುವ ಮುಂಚೆಯೇ ಮೊದಲ ಗದ್ಯಪುಸ್ತಕ ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆ ಪ್ರಕಟವಾಯಿತು. ಮೊದಲು ಪ್ರಬುದ್ಧ ಕರ್ಣಾಟಕದ ನಾಲ್ಕು ಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಭಾಗಶಃ ಪ್ರಕಾಶಗೊಂಡಿತು. ಒಂದೇ ಸಾಲುಸಂಚಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೀ ಮಾಸ್ತಿಯವರ ಸುಬ್ಬಣ್ಣವೂ ಇದೂ ಅಚ್ಚಾದುದು ನನ್ನ ಅತಿಶಯ ಹಿಗ್ಗಿಗೆ ಕಾರಣವಾಗಿತ್ತು. ಸುಬ್ಬಣ್ಣದಂಥ ಪುಸ್ತಕ ಕನ್ನಡ ಕಥಾಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಹಿರಿದು. ಅದರ ಅಡಕ, ಕಲಾವಿಚಕ್ಷಣೆ, ಮಾನವಜೀವನದ ಆಳದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯ ಮಾಡುವ ಪ್ರವೃತ್ತಿಗಳ ಅಂತರ್ದೃಷ್ಟಿ, ಆಗ್ಗೆ ಅಷ್ಟೇನೂ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ್ದಲ್ಲದ ಮೈಸೂರಿನ ಗೃಹಜೀವನ, ಅದರ ರಾಗರಂಜನೆ, ಕಲ್ಲಿನ ಹಾಗಿದ್ದ ಒಂದು ಜೀವ ಹೇಗೆ ಮೃದುವಾಗಿ ತನ್ನ ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪರಿಣಾಮ ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನೂ ಪಡೆಯಿತು ಎಂಬ ಚಿತ್ರ ಸ್ವಲ್ಪ ಅವಕಾಶದಲ್ಲಿ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಅಲ್ಲಿ ರೂಪಗೊಂಡ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಕಡೆಯ ಇತರ ಯಾವ ಕಥೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಯಾತ್ರೆ ಪ್ರಕಟಗೊಂಡುದು ನನಗೆ ತುಂಬಾ ಅಭಿಮಾನದ ಸಂಗತಿ,—ಎಂದಿಗೂ.

ಇದು ಇದರ ಐದನೆಯ ಆವೃತ್ತಿ. ಹೊಸದಾಗಿ ಯಾವುದನ್ನೂ ಸೇರಿಸ ಹೋಗಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಒಂದೆರಡು ಮಾತೊ ಶಬ್ದರೂಪವೊ ಮಾರ್ಪಟ್ಟಿರಬಹುದು. ಐವತ್ತು ಐದು ವರ್ಷಗಳ ಹಿಂದೆ ನಾನು ಬರೆಯತೊಡಗಿದ ಮುಂಚುಮುಂಚೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇದ್ದ ಶೈಲಿಯದು. ಮನಸ್ಸು ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಪಾಕಕ್ಕೆ ಬರಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಪಾಕವೊ: ನಿಂತ ಕಲ್ಲಾದ ಸ್ಥಿತಿ ಅಲ್ಲ ; ಆಜೀವ ಕಾಲ ನಡೆವುದು. ಆದರೂ ಆಗ ಇನ್ನೂ ಸಿದ್ಧತೆಯ ಅಥವಾ ಅಭ್ಯಾಸದ, ಆರಂಭದ ಕಾಲ. ಅದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರು ಆಧಾರವಾದುದರಿಂದ ಆ ಸನ್ನಿವೇಶ ಅಸಾಧಾರಣವಾಯಿತು. ಅವರ ಸಾಹಚರ್ಯ, ಸ್ಥಳದ ಹಿರಿಮೆ,

ಅದರ ಚರಿತ್ರೆಯ ಆಳದಲ್ಲಿ ಹುದುಗಿರುವ ರಾಮಾಯಣ ಕಾಲದ, ವಿಜಯ ನಗರ ಕಾಲದ ಮತ್ತು ಕಲೆಯ ಇತಿಹಾಸದ ಸಾಂಗತ್ಯ ಅದಕ್ಕೆ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ಮೆರುಗನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿತು. ಈಗ ಇಂಥುದನ್ನು ಬರೆಯಬಲ್ಲೆನೆಂಬ ಧೈರ್ಯ ನನಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಇಲ್ಲಿನ ವಾಕ್ಯರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪದಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ನುಣುಪನ್ನೊ ಸಾಂಗತ್ಯ ಸಾಂತತ್ಯಗಳನ್ನೊ ಭಾವಪ್ರಕಾಶನ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಇನ್ನಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನೊ ತರಬಹುದಾಗಿತ್ತೆನ್ನಿಸುತ್ತದೆ. ಹೇಗೇ ಆಗಲಿ, ಇದು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಅಚ್ಚು ಕಾಣುತ್ತಿದೆ.

ಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ನಡಸಿಕೊಂಡ ಹಿರಿಯರೆಲ್ಲರೂ ತೀರಿಕೊಂಡಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಏರುಪೇರು ಮಾಡಿದರೆ : ರಾಯರು ಡಿ.ವಿ. ಗುಂಡಪ್ಪನವರು; ಯಜಮಾನರು ಬೆಳ್ಳಾವೆ ವೆಂಕಟನಾರಾಯಣಪ್ಪನವರು ; ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು ಎಂದರೆ ಟಿ. ಎಸ್. ವೆಂಕಣ್ಣಯ್ಯನವರು ; ಮೂರ್ತಿ ಎಂದರೆ ಎಂ. ಆರ್. ಶ್ರೀನಿವಾಸಮೂರ್ತಿ. ಆ ಎಲ್ಲರ ಲಕ್ಷಣಗಳೂ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುತ್ತವೆಯೆಂದಲ್ಲ; ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವುದೆಲ್ಲ ಪೂರ್ತಿ ಅವರು ಎಂದೂ ಅಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ಜೊತೆಯ ಯಾತ್ರಿಕರು ಇವರು. ಬೆಳಗಾವಿ ಸಾಹಿತ್ಯ ಸಮ್ಮೇಳನ (1925) ಮುಗಿದ ಕೂಡಲೆ ನಾವು ಕೈಗೊಂಡದ್ದು ಈ ಯಾತ್ರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಯಜಮಾನರು, ರಾಯರು ವಿಜಯನಗರದ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಸಂಸ್ಥೆಯ ಸಮಿತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನು ನಡಸಿದವರು. ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಭಕ್ತಿ ಎಷ್ಟೊ, ಅದರ ಸ್ಥಾಪನೆಗೆ ಸ್ಫೂರ್ತಿಕೊಟ್ಟ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟೇ ಭಕ್ತಿ ಶ್ರದ್ಧೆ ಉಳ್ಳವರು. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರ ಮನಸ್ಸು ಬಾಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಏನನ್ನೂ ನುಡಿಯದು. ಅದರೂ ಅಂಥ ಭಕ್ತಿಗೌರವಗಳಲ್ಲಿ ನಿರಂತರವಾಗಿ ಲೀನವಾಗಿದ್ದುದು. ಮೂರ್ತಿ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಹತ್ತಿರದವರು. ಆದರೂ 7–8 ವರ್ಷ ದೊಡ್ಡವರು. ಸರ್ಕಾರದ ವಿದ್ಯಾ ಇಲಾಖೆಯಲ್ಲಿ ಇನ್ಸ್‌ಪೆಕ್ಟರಾಗಿಯೋ ಅಥವಾ ಒಂದು ಡಿಸ್ಟ್ರಿಕ್ಟ್ ಟ್ರೈನಿಂಗ್ ಸ್ಕೂಲಿನ ಮುಖ್ಯೋಪಾಧ್ಯಾಯರಾಗಿಯೊ ಇದ್ದವರು. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಹತ್ತಾರು ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು — ನಿಜವಾದ ಮಹಾಕಾವ್ಯಗಳನ್ನು — ವಾಚೋ

ವಿಧೇಯವಾಗಿ ಉಳಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದವರೂ ನಿಃಸ್ಪೃಹರಾದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕರಾದ ವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರಿಗಳೂ ಬೋಧಕರು ಆಗಿದ್ದವರು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರೂ ಜೀವದ ತತ್ತ್ವ ಸಾಧನೆಯಲ್ಲಿ, ಚಾರಿತ್ರದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ಮಟ್ಟವನ್ನು ಸಾಧಿಸಿದ್ದವರು. ನಿಂತಲ್ಲಿ ಷಟ್‌ಸ್ಥಲವ ಕಾಂಬರಯ್ಯ ಎಂಬ ಒಂದು ಮಾತು ವಚನಧರ್ಮಸಾಧಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ನಿರ್ದೇಶಿಸುವ ಮಾತು. ನಾನು ಕಂಡಂತೆ ಈ ನಾಲ್ವರೂ ಆ ಛಾತಿಯವರು. ಹಾಗೆ ಅಂದು ಕೊಳ್ಳಬಲ್ಲ ಹೆಚ್ಚು ಮಂದಿಯನ್ನು ನಾನು ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಈ ನಾಲ್ವರಲ್ಲಿ ನಾನು ಕಪಟ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ನನ್ನ ಬದುಕಿನ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳಕು ಹಾಯಿಸಿದ ಹಲವು ಮಹನೀಯರು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಬಗೆಯ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ನನಗೆ ಮಾರ್ಗ ದರ್ಶನ ಮಾಡಿದರು. ಈ ನಾಲ್ವರಲ್ಲಿ ಕೆಲವರ ಪರಿಚಯವನ್ನು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಡಲು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಯತ್ನಿಸಿದ್ದೇನೆ.

ಬೆಳಗಾವಿಯಿಂದ ಹೊರಟು ಪುನಃ ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹಿಂತಿರುಗುವವರೆಗೂ ಇವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಸಾಹಚರ್ಯ, ಪ್ರೀತಿ, ಮನೋವಿಲಾಸ, ಇವರ ಮಟ್ಟ ದಲ್ಲಿನ ಮಾತುಕತೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ವಿನಿಮಯ, ಅನುಭವಗಳ ಶೋಧನೆ ಹೇಗೆ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತೆಂಬುದನ್ನು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ. ಅದೊಂದು ಅಮೃತಸಂಚಯ. ಆಗ ನನಗಿನ್ನೂ 27ರ ವಯಸ್ಸು. ಆ ಎಳವಿನಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಸಂಸ್ಕಾರ ದೊರೆಯಬಹುದೊ ಅಷ್ಟನ್ನು ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಈಗ ಅಂಥುದು ದೊರೆತರೆ ಭಾಗ್ಯವಾದೀತು. ಆ ದಿವಸಗಳನ್ನು ಪುನಃ ಎಲ್ಲಿ ತರಲಿ ? ಅವನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ಪುನಃ ಅವಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಡುವ ಇನ್ನೊಂದು ಅವಕಾಶ ದೊರೆತುದಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ನನ್ನ ಭಾಗ್ಯವನ್ನು ನಡಸುತ್ತಿರುವ ಶಕ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞನಾಗಿದ್ದೇನೆ.

ರಾಯರು ಸಾಯುವ ಮುನ್ನ ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ಹಾಸಿಗೆ ಹಿಡಿದಿದ್ದರು. ಆದರೂ ದೇಹದ ಕಷ್ಟ, ಅಶಕ್ತಿಗಳು ಎಷ್ಟೇ ಅವರನ್ನು ಒತ್ತಿ ನೋವಿಗೀಡು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರೂ ಅವರ ಮನಸ್ಸು, ಆಲೋಚನಾಶಕ್ತಿ, ಭೌಮವಾದ ಅದರ ನಿಲುಕು, ವಿವೇಚನಾವಿಚಕ್ಷಣತೆ ಅಚ್ಚಳಿಯದೆ ಇದ್ದವು. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ

ಸವಿಮೃದು ಹಣ್ಣಿನ ಇನ್ನಷ್ಟು ವ್ಯಾಪಕವಾಗಿದ್ದವು. ಎಷ್ಟುವಿವಿಧವಾಗಿ ಲೋಕದ ವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ಮನಸ್ಸಿನ ಕಲ್ಪನೆಗಳನ್ನೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನೂ ಹೊಕ್ಕುತೂಗಿ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತೀರ್ಮಾನಗಳಿಗೆ ಬರಬಹುದೊ ಅಷ್ಟೂ ಜಾಗೃತವಾಗಿ ಇದ್ದವು. ಇವನ್ನೆಲ್ಲ ಆವರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರ ಮಾನವತೆ ಹೃದಯಜ್ಞತೆ ಒಂದು ಲಘು ಹಾಸ್ಯ ಭಾವ, ಉಲ್ಲಾಸ, ಅವರ ಎಡೆಗೆ ಹೋದವರಿಗೆಲ್ಲಾ ಎಂದಿನಂತೆಯೇ ದೊರೆಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದನ್ನು ಅರಿತು ಹತ್ತಿರ ಜನಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಶಕ್ತಿಸಂತೋಷಗಳನ್ನು ತಂದುಕೊಡುತ್ತದೆಯೊ ಅಷ್ಟುವಟ್ಟಿಗೆ ರಾಷ್ಟ್ರಕತನದ ಹೊಣೆಗಾರಿಕೆಯನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ, ಈ ದೇಶದ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಕ್ರಿಯಾಕಲಾಪ ಅವರವು. ಆ ಸಂಬಂಧದ ಆಲೋಚನೆಗಳು ಶುದ್ಧವಾಗುತ್ತವೆ. ಅದು ನಂದಾದೀಪವಾಗಲೆಂದು ಹಾರೈಸಿ ಈಗ ಪುನಃ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾಣಿಕೆ ಅರ್ಪಿಸುತ್ತಿದ್ದೇನೆ.

ಸೌಹಾರ್ದದಿಂದ ಇದನ್ನು ಓದುವ ಕನ್ನಡದ ಅಭಿಮಾನಿಗಳಿಗೆ ನನ್ನ ವಂದನೆಗಳು. ಮೊದಲಿಂದ ಅನೇಕ ಮಂದಿ ಸ್ನೇಹಿತರನ್ನು ನನಗೆ ದೊರಕಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಪುಸ್ತಕ ಇದು. ಆ ಸ್ನೇಹವನ್ನು ನೆನಸಿಕೊಂಡು ಅದಕ್ಕೆ ಧನ್ಯವಾದ ಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ವಿ. ಸೀ.

ಈ

ಸಣ್ಣ ಪುಸ್ತಕವನ್ನು

ನನ್ನ ಸ್ನೇಹಿತರಿಗೆ

ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ

ಕೃತಜ್ಞತೆಯಿಂದ ಅರ್ಪಿಸಿದ್ದೇನೆ

ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆ

೧

ಹಂಪೆ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ ; ಇಂಥಾ ಪುಣ್ಯಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಚೇಳು ಮೊಂಡರ ಕಪ್ಪೆಗಳು ಏಕಿವೆಯೊ ಆ ಪಂಪಾಪತಿಗೇ ಗೊತ್ತು. ಮೊಳದುದ್ದ ಮೊಂಡರ ಕಪ್ಪೆ, ಗೇಣುದ್ದ ಚೇಳುಗಳೆ ? ಈ ಜನರಿಗೆ ಭಯವೇ ಇಲ್ಲವೇನೊ ? ಅವರಿಗಂತೂ ಅದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿಹೋಗಿದೆ. ಹೊಸದಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಆ ದಿನ ತಾನೆ ಹೋಗಿದ್ದ ನಮಗೆ ಮೈಯೆಲ್ಲ ಬೈರಿಗೆ ಹಿಡಿದಂತೆ ಆಗಿತ್ತು. ಏಕಪ್ಪ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದೆವು ? ಕಾಮಲಾಪುರದ ಬಂಗಲೆಯಲ್ಲಿ ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟು ಚೆನ್ನಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತು ? ಅನಿಷ್ಟವೇನಾದರೂ ಸಂಭವಿಸಿದರೆ ಗತಿಯೇನು ? ಇವನನ್ನು ಬೇರೆ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಬಂದೆವಲ್ಲ—ಎಂದು ನನ್ನ ಜೊತೆಯವರು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ ಪಡುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಿಸಿದ್ದರು. ಅಲ್ಲಿದ್ದವರು, 'ಭಯವಿಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ ; ಒಂದೇ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳಿ ; ಪಂಪಪ್ಪನ್ನ ನಂಬಿ ನಿದ್ದೆ ಹೋಗಿ ; ಅವು ಏನು ಮಾಡುತಾವೆ ?' ಎಂದರು. ನಮಗೆ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲ, ಜೀವದಲ್ಲಿ ಜೀವವಿಲ್ಲ. ಇಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದ ಚಿಕ್ಕ ಮನೆಯಿಂದ ಹಾಸುಗೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದುಹಾಕಿ, ಬಟ್ಟೆಬಟ್ಟೆಯನ್ನೂ ಕೋಟುಗಳ ಜೇಬುಗಳನ್ನೂ ರುಮಾಲುಗಳ ಸಂದಿಸದರಗಳನ್ನೂ ಮಡಿಪೆಟ್ಟಿಗೆ ಪಾರಾಯಣ ಪುಸ್ತಕಗಳ ಚೀಲವನ್ನೂ ಒಂದೊಂದನ್ನಾಗಿ ಕೊಡವಿ, ಒದರಿ, ಚೇಳು ಹಾವುಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಮಂಟಪಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋಗಿ, ದೊಡ್ಡದೊಂದು ದೀಪದ ಬೆಳಕಿನಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಕಾವಲು ಕುಳಿತೆವು. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಪುಕಪುಕ ಭಯ. ದೀಪವಿದೆ ? ಪಂಪಾಪತಿಯ ಅತಿನಿಕಟ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲ್ಲಿದ್ದೇವೆ ; ಅವನು ನಡಸಿದಂತಾಗಲಿ ಎಂದು ಸಮಾಧಾನವನ್ನೂ ಧೈರ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳಿ

ಕೊಂಡು ಮಲಗಬಾರದೆ ? ಉಹುಂ. ಬಾಯಿ ಧೈರ್ಯ ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರೂ— ಮನಸ್ಸು ಕೇಳಬೇಕಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಊಟಮಾಡಿ ಹಾಸುಗೆಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬರ ಪಕ್ಕ ದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರು ಒತ್ತಾಗಿ ಹಾಸಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡೆವು. ನಡುನಡುವೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಜಾಗ ಬಿಡಕೂಡದೆಂದು ಕರಾರು ನಡೆಯಿತು. ಒಪ್ಪಂದದ ಮೇರೆಗೆ ಒತ್ತೊ ತ್ತಾಗಿ ಮಲಗಿದೆವು. ನಮ್ಮ ಐವರ ತಲೆ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ನಡುವೆ ದೀಪವೊಂದು ಉರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ಅದು ಹಾಗೆಯೇ ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಉರಿಯುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ನಿರ್ಣಯವಾಗಿತ್ತು. ಪಂಪಾಪತಿ ವಿರೂಪಾಕ್ಷೇಶ್ವರನ ದಿವ್ಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಅಷ್ಟು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ 'ಅಖಂಡ' ದೀಪವಿತ್ತೋ ಇಲ್ಲವೊ ತಿಳಿ ಯದು. ಮೊದಲೆ ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಇರಬೇಕೆಂದೂ ಆಕಸ್ಮಾತ್ ಅನಿಷ್ಟ ಸಂಭವಿಸಿ ದರೆ ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ ನಾವಂತೂ ಷರತ್ತುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡೇ ಇದ್ದೆವಲ್ಲ. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಯಾರೂ ಮಾತನಾಡಲಿಲ್ಲ. ಕದಲುವೆದಲದೆ, ಮುತ್ತಿಬರುವ ವಿಷಪ್ರಾಣಿಗಳ ಯೋಚನೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಸರ್ವ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದಲೂ ದೂರಮಾಡುತ್ತ, ಸುಮಾರು ಕಾಲುಗಂಟೆಯ ಕಾಲ ಹಾಗೆಯೇ ಕಳೆದೆವು. ತಟ್ಟನೆ ಮೂರ್ತಿಗಳು ಅಂಬಿನಂತೆ ಮೇಲಕ್ಕೆಗರಿ ನಿಂತು ಷರಟು ಪಂಚೆಗಳನ್ನು ಕೊಡವಿಕೊಂಡರು. ಹಾಸುಗೆ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಕಾಲಿನಿಂದ ಒದ್ದು, ಚೆಲ್ಲಾಡಿ, ನಮ್ಮ ಕಡೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಎಬ್ಬಿಸಿಬಿಟ್ಟರು. 'ಏಳ್ರಿ, ಏನೋ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು ; ಹರಿದುಹೋಯಿತು ; ಮೈಯೆಲ್ಲ ತಣ್ಣಗಾದಂತಾ ಯಿತು' ಎಂದರು. ಅಧಿಕಾರಿಯ ಜೋಡಿನ ಸಪ್ಪಳವನ್ನು ಕೇಳಿ ತೂಕಡಿಸುವ ಗುಮಾಸ್ತರು ಬೆಚ್ಚಿಬಿದ್ದು ಏಳುವಂತೆ ಎಲ್ಲರೂ ಎದ್ದು, ಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದ ದೂರ ಸರಿದು ನಿಂತೆವು. ದೀಪವನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಒಬ್ಬರು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡರು. ನಾವು ಮೂವರು ಸುಮ್ಮನೆ ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ ಕಿಂಕರ್ತವ್ಯಮೂಢರಾಗಿ ನಿಂತೆವು ; ನನ್ನ ಮೈಗೂದಲು ನಿಮಿರಿನಿಂತವು ; ಯಜಮಾನರು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ಒಂದು ಗುಜ್ಜುಗೋಲನ್ನು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬಂದರು. ಅದೇನೊ ಎಲ್ಲಿ ಹೋಯಿತೊ ಎಂದು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ಹುಡುಕುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾಯಿತು. ಯಾರಿಗೂ ಹಾಸುಗೆಗಳ ಹತ್ತಿರ ಹೋಗಿ ಅವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ

ಧೈರ್ಯ ಇಲ್ಲ. ಯಜಮಾನರೇ ಮುಂದೆ ಬಂದರು. 'ಬೇಡಿ ಸಾರ್, ಸ್ವಲ್ಪ ತಾಳಿ, ಏನೊ—ಹೇಗೊ' ಎಂದು ನಾವು ನಾಲ್ವರೂ ಹೇಳಲು ಅವರು ಹಿಂದೆ ಸರಿದು ನಿಲ್ಲಬೇಕಾಯಿತು. ನಮ್ಮ ಈ ದುಃಸ್ಥಿತಿಯ ಹುಚ್ಚುಸಂಭ್ರಮವನ್ನು ದೂರದಿಂದ ನೋಡಿದ ಬೈರಾಗಿ ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಹುಡುಕಿದನು. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದೂ ಕಾಣಲಿಲ್ಲ. ಹಾಸುಗೆಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಪುನಃ ಕೊಡವಲು, ಕತ್ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತೆಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನನ್ನ ಕಡೆಗೇ ಹರಿದು ಕಪ್ಪಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಪ್ರಾಣಿಯೊಂದು ಕಾಣಿಸಿತು. ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ನೋಡಿದನು. ಚೇಳೂ ಅಲ್ಲ, ಹಾವೂ ಅಲ್ಲ; 'ಏನು ಸ್ವಾಮಿ, ನಿಮಗೇಕೆ ಇಷ್ಟು ಗಾಬರಿ ? ಜೇಡರ ಹುಳ ಬಂದರೆ ಹೀಗೆ ಹುಚ್ಚು ಕುಣಿತ ಶುರುಮಾಡಿದ್ದೀರಲ್ಲ' ಎಂದು ಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಮೊಳಕಾಲು ಬಡಿದುಕೊಂಡು ನಗುವುದಕ್ಕೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದನು. ಬೇರೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಈ ರೀತಿ ಮಾತನಾಡಿದ್ದರೆ ಅವರಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಇತರರಿಗೆ ಗ್ರಹಚಾರ ಬಿಡಿಸುವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೆ ಯಾರೂ ಕಡಿಮೆ ಯಾದವರಲ್ಲ. ಬಂದ ಕೋಪವನ್ನು ನುಂಗಿಕೊಂಡು ಅವನ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ—ವೀರಾಳುಗಳು — ನಾವೂ ನಗುತ್ತ ನಿಂತೆವು. ರಾಯರು ಇದ್ದವರು, 'ಮೂರ್ತಿ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕೆಲಸ ಕೊಟ್ಟಿರಿ ಕಾಣ್ರಿ; ಎಂಥ ದಿಗಲು ಹಚ್ಚಿಬಿಟ್ಟಿರಿ' ಎಂದರು. ಮೂರ್ತಿಗಳು 'ನಾನೇನು ಸಾರ್ ಮಾಡಲಿ; ಏನೋ ಮೇಲೆ ಬಿತ್ತು ; ಎಷ್ಟೋ ಹೊತ್ತು ನೋಡೋಣ ಎಂದು ಸುಮ್ಮನೆ ಇದ್ದೆ ; ಮುಲ ಮುಲ ಎಂದು ಮೈಮೇಲೆ ಹರಿಯಿತು. ಆಮೇಲೆ ಇದೇನು ಬಂತಪ್ಪ ಗ್ರಹಚಾರ ಇಲ್ಲಿ ಮಲಗಿದ್ದರೂ ಎಂದುಕೊಂಡವನು ಎದ್ದುಬಿಟ್ಟೆ. ಜೇಡರ ಹುಳು ಆಗೋ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಸರಿಹೋಯಿತು ! ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಆಗಿದ್ದಿದ್ದರೆ ? ಈ ಹುಳು ತಾನೆ ನೋಡಿ ಸಾರ್, ಅಷ್ಟು ದೊಡ್ಡದನ್ನು ಎಲ್ಲಿಯೂ ನೋಡಿಲ್ಲ ನಾನು' ಎಂದರು. ಯಜಮಾನರು 'ಎಲ್ಲರೂ ಸರಿಯೆ ಬಿಡಿ, ಅಸಹಾಯಶೂರರು. ನಮಗೆಲ್ಲ ಇಷ್ಟು ಧೈರ್ಯ ಇರುವ ಹೊತ್ತಿಗೇ ನಮ್ಮ ದೇಶೋದ್ಧಾರಕಾರ್ಯ ಈ ಗತಿಗೆ ಬಂದದ್ದು' ಇತ್ಯಾದಿಯಾಗಿ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ಉಪನ್ಯಾಸವನ್ನು

ಕೊಟ್ಟರು. ಇಷ್ಟಾದಮೇಲೂ ನಮ್ಮ ಕಷ್ಟನಿವಾರಣೆಯಾಗಲಿಲ್ಲ; ನಮ್ಮ ಪಿಂಕಿತನ ದೂರವಾಗಲಿಲ್ಲ.

'ಹಾಸುಗೆ ಗೀಸುಗೆ ಹಾಗೇ ಇರಲಿ, ಸಾರ್; ನೀವು ಯಾರೂ ಏನು ಬೇಕಾದರೂ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಿ, ನಾನಂತೂ ಮಲಗಿಕೊಳ್ಳುವುದಿಲ್ಲ' ಎಂದು ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು ಹೇಳಿದರು.

ಯಜ—ಇನ್ನೇನು ಮಾಡುತ್ತೀರಿ, ಆದರೆ ?

ವೆಂ—ಹೀಗೇ ಕೂತುಕೊಂಡೊ ನಿಂತುಕೊಂಡೊ ರಾತ್ರಿ ದಬ್ಬುತ್ತೇನೆ.

ರಾಯರು—ನನಗೂ ಹಾಗೇ ತೋರುತ್ತೆ, ಸಾರ್; ದೇವರು ಗೀವರು ಎಲ್ಲ ಸಾಕು. ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿಯ ದರುಶನದಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿ ಬಂದಿತು. ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲು ಇಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಟು, ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳೋಣ; ಇಲ್ಲಿರುವುದಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಕೈಲಿ ಸುತರಾಂ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ; ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ನೋಡಿದ್ದೇ ಸಾಕು. ಈಗಲೇ ಮೂಟೆ ಕಟ್ಟಿ ಹೊರಡು ಅಂದರೂ ನಾನು ಸಿದ್ಧ.

ಆಗ ಸುಮಾರು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರಿಗೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಐವರಲ್ಲಿ ಮೂವರಿಗೆ, ಅದೇ ಭಾವನೆ—ಒಳಗೆ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ; ಆದರೆ 'ಇಷ್ಟು ದೂರ ಬಂದು ಪಂಪಾ ಸರೋವರ, ವಿಟ್ಠಲಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿ, ಇವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗದಿದ್ದರೆ ಏನಪ್ಪ' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ಮಾತು ಬೆಳೆಯಲು, 'ಬೆಳಗಾಗಲಿ; ಯಾವುದೊಂದೂ ತೀರ್ಮಾನಮಾಡೋಣ, ಈಗ ಸಮಯ ಚೆನ್ನಾಗಿಲ್ಲ' ಎಂದು ಎಲ್ಲರೂ ಮನಸ್ಸು ಬಿಗಿಹಿಡಿದು ಪುನಃ ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಧೈರ್ಯಮಾಡಿ ಮಲಗಿಕೊಂಡೆವು. ಭಯದ ತೀವ್ರತೆ ಕಡಮೆಯಾಗಿ, ಅದು ಮರೆತು ಹೋಗುವಂತೆ ಏನೇನೋ ಬೇರೆ ಪ್ರಸ್ತಾಪಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಮಾತನಾಡುತ್ತ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ನಿದ್ರಾವಶರಾದೆವು. ನಾನು ಕೋಳಾಲಮ್ಮನಿಗೆ ಹರಿಸಿಕೊಂಡು ನಿರ್ಭಯದಿಂದ ನಿದ್ದೆ ಮಾಡಿದೆ. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಸುತ್ತುವಿಕೆಯಿಂದ ಆಯಾಸವಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿಯೇ ನಿದ್ದೆಹತ್ತಿತೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಪಂಪಾಪತಿಯ ಅನುಗ್ರಹ; ಯಾರಿಗೂ ವಿಷದ ಬಾಲ ಕುಟುಕಲಿಲ್ಲ !

ಬೆಳಗ್ಗೆ ಏಳುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಏಳು ಗಂಟೆಯು ಮೇಲಾಗಿತ್ತು. ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಬಲವಾಗಿ ಮಳೆ ಬಂದಿದ್ದುದರ ಪ್ರಜ್ಞೆಯೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಇಲ್ಲ. ಎದ್ದವರು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಬರೋಣವೆಂದು ನದಿಯ ಕಡೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೆ ನದಿ ಐದಾರು ಅಡಿಗಳಷ್ಟು ಮೇಲೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಪ್ರವಾಹ ಇನ್ನೂ ಹೆಚ್ಚುತ್ತಲೇ, ನದಿಯ ದಡ ಇನ್ನೂ ಕುಸಿದುಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇತ್ತು. ಪ್ರವಾಹದ ಜೋರು ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಅಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡದೆ, ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಗಣ ಬಾವಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಸ್ನಾನಾಚಮನಗಳನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡೆವು. ಆ ನೀರು ಎಷ್ಟು ಸೊಗಸಾಗಿ ಎಷ್ಟು ಪವಿತ್ರವಾಗಿ ಇತ್ತೋ ! ನಮಗೆ ನೀರು ಸೇದುವ ಕಷ್ಟ ತಪ್ಪಲೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಐದು ಆಳುದ್ದ ಆಳದ ಬಾವಿ ನಮ್ಮ ಕೈಗೆ ಎಟಕುವಂತೆ ಮೇಲೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಹಂಡೆಯಿಂದ ನೀರು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸ್ನಾನ ಮಾಡುವಂತೆ ನೀರನ್ನು ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದೆವು. ನಮ್ಮ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುಗಳಿಗೂ ಅಷ್ಟು ಮಮತೆ, ಕರುಣೆ !

ಯಜಮಾನರು ಬಹು ನಿಷ್ಠರು ; ಅವರಿಗೆ ಕಾಫೀ ಟೀಗಳ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ನಾನು ಬಹಳ ಕಷ್ಟಪಟ್ಟು ಉರಿಯುವ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಅಂಗಡಿಗೆ ಓಡಿಹೋಗಿ ಹೊಸಪೇಟೆಯಿಂದ ಒಂದು ಪೌಂಡು ಪುಡಿಯನ್ನು ತಂದಿದ್ದೆ. ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಅವಸರದಲ್ಲಿ ಕಾಫೀ ಮಾಡಿ ಕುಡಿದು ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಅದರ ದುಷ್ಫಲಗಳು ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ತರವಾದುವೆಂಬುದು ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಆ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ತಿಳಿದುಬಂದಿತ್ತು. ಬಿಸಿಲು ಬಾಯಾರಿಕೆಗಳಿಂದ ದಣಿದು ಕಂಗೆಟ್ಟು, ಎಳೆಯ ಅಶ್ವತ್ಥಪತ್ರಗಳಂತೆ ಬಾಡಿ, ಹಜಾರ ರಾಮಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಹೊರಹಜಾರದಲ್ಲಿ ತಂಪಾಗಿ ಮಲಗಿ ಮೂರು ಗಂಟೆಗಳ ಕಾಲ ನಿದ್ರೆ ಮಾಡಿದ್ದುದು ಅವರ ನೆನಪಿನಲ್ಲಿದ್ದಿತು. 'ನಿಮಗೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಕಾಫೀ ಮಾಡಿ ಕುಡಿಯಿರಪ್ಪ. ಆಮೇಲೆ ಮುಖಗಳನ್ನು ಪಿಟೀಲು ಕಮಾನುಗಳಂತೆ ಉದ್ದ ಎಳೆದು ಜೋಲುಹಾಕಬೇಡಿ' ಎಂದು ಅವರು ಹೇಳಿದರು. ವಸಂತಕುಸುಮಗಳ ಹಾಗೆ ನಮ್ಮ ಮುಖಕುಸುಮಗಳು ಅರಳಿ ಹಿಗ್ಗಿದವು—ಹಂಪೆಯ ಕಾಫಿ

ಎಷ್ಟು ರುಚಿಯಾಗಿತ್ತೋ ! ದೇವತೆಗಳು ಕುಡಿವ ಅಮೃತ ಅತಿ ಮಧುರ ವಾದುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅವರಾರಾದರೂ ಹಂಪೆಗೆ ನಾವಿರುವಲ್ಲಿಗೆ ಇಳಿದು ಬಂದಿದ್ದು ನಾವು ಕುಡಿದ ಕಾಫಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು 'ಅರ್ಧ ಕಪ್' ಕುಡಿದಿದ್ದರೆ, ಅವರು ಅಮೃತಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಅಧೋಲೋಕದ ಅತಲಜಲದೊಳಕ್ಕೆ ಬಿಸಾಡಿ ಕಾಫಿಯ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆಂದು ನಾನು ಶಪಥಮಾಡಿ ಹೇಳಬಲ್ಲೆ.

ಹಂಪೆಯ ಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ದಾರಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಯಜಮಾನರೇ ನಮಗೆ ಅನ್ನ ದಾತರು. ಪರಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಇತರರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಊಟ ಮಾಡುವವರಲ್ಲ. ಅಡಿಗೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಸಮಸ್ತ ಸಂಭಾರದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನೂ ಉಪ್ಪು ಉಪ್ಪಿನ ಕಾಯಿ ಊಟದೆಲೆ ಚಿಕ್ಕೆಸೌದೆ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಂದಿದ್ದರು. ಇಲ್ಲದ 'ಕಾಷ್ಠವ್ಯಸನ'ಗಳನ್ನು ಇವರು ಏಕೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವರೊ ! ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ ಈ ಹಾಳು ಸಂಸಾರ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುತಾರಲ್ಲ ; ಹೋಗುವ ಕಡೆ ಹೇಗೊ ಹಾಗೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ತಿಂಡಿತೀರ್ಥಗಳಿಗೆ ಸರಿ ನೋಡಿ ಕೊಂಡು ಹೋಗಬಾರದೆ ? ಎಂದು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆವು. ನಾವು ಈಗಿನ ಕಾಲದವರು. ಹೇಗೆ ಬೇಕೆಂದರೆ ಹಾಗೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ಬಲ್ಲವರು; ನಮಗೆ ವ್ರತವಿಲ್ಲ, ನಿಷ್ಠೆಯಿಲ್ಲ, ಆಚಾರವಿಲ್ಲ ; — ಊಟ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ಯಗ್ಗಿಲ್ಲ. ಹೋಟೆಲುಗಳಿರುವ ಕಡೆ ಹೋಗಿ ಊಟಮಾಡುವೆವು. ತಿಂಡಿ ಗಿಂಡಿ —ಅವು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ— ಮಾಡುವವರು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಾಗಿದ್ದರೆ ಸರಿ— ಹೋಗಿ ತಿಂದುಬಿಡುವೆವು. ಆನಂದಭವನಗಳಲ್ಲಿ ತಿನ್ನುವ ನಮಗೆ ಎಲ್ಲಾದ ರೇನು ? ಬೊಂಬಾಯಾದರೂ ಸರಿ ಇಂಗ್ಲೆಂಡಾದರೂ ಆಯಿತು—ನಿಕರಾಗುವ ಆಗಲೇಳಿ—ಎಲ್ಲಾದರೂ ಯೋಚನೆ ಇಲ್ಲ. ಅವರಿಗೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಆದರೆ ಹಂಪೆ ಯಲ್ಲಿ ಹೋಟೆಲನ್ನೆಲ್ಲಿಂದ ತರಬೇಕು ? ಯಜಮಾನರಂಥವರು ಕೃಪೆತೋರಿ ಅನ್ನ ಮಾಡಿ ಹಾಕದಿದ್ದರೆ ನಮಗೆ ಎಡಮುಗ್ಗುಲೆ ! ನಾವು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ತಿನ್ನುವ ಸಂಭವವುಂಟೆ ? ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಧೀರರೇ—ಎಲ್ಲರೂ ಪಾಕಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವೀಣರೇಯೆ. ಆದರೆ ಮೈಬಗ್ಗಿಸಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೂಡುವುದು ಯಾರ

ಕೈಯಲ್ಲೂ ಆಗುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ನಾವುನಾವೇ ಆಗಿದ್ದರೆ ಅಲ್ಲೇ ವಾಸವಾಗಿದ್ದ ಮುದುಕಿಯೊಬ್ಬರಿಗೆ ಹೇಳಿ, ಬೇಕಾದ ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ತಂದುಹಾಕಿ ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸಿ ತಿಂದು ಮುಗಿಸುತ್ತಿದ್ದೆವು. ವಿಚಾರಿಸಿದುದರಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಅವರು ನಾಲ್ಕೈದು ತಲೆ ಹಿಂದಿನ ಸಂಬಂಧವೆಂದೂ ತಿಳಿಯಿತು. ಈಗಿನ ಕಾಲದವರು ಧೀಮರು ; ನಮಗೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಗಾಸಿ, ನಿರ್ಬಂಧ ಸಹಿಸವು. ನಾವು ಸುಖಪಡಬೇಕೆನ್ನುವ ರೀತಿ ಬೇರೆ ; ವಿಧ ಬೇರೆ ; ಪೂರ್ವಕಾಲದ ಹಿರಿಯರ ರೀತಿ ನಡೆವಳಿಗಳೇ ಬೇರೆ.

ಆ ದಿನ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವುದೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಎಲ್ಲರೂ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿಕೊಂಡು ನೇಮದಿಂದ ಅಭಿಷೇಕ, ಪೂಜೆ ಆರಾಧನೆ ನಡೆಯಿತು. ರಾಯರು ಬರೆದ 'ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯಸ್ತೋತ್ರ'ವನ್ನು ಓದಿ ಯತಿಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿಯಾಯಿತು. ದೇವರ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕೆ ಅಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಬಾಳೆ, ತೆಂಗು ಇಟ್ಟರು. ಯಜಮಾನರು ಹೆಸರುಬೇಳೆ ಪಾಯಸ ಮಾಡಿದ್ದರು. ಆಗ ಅದರ ಬಟವಾಡೆ ಸಂದಾಯವಾಗುವ ಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ತೆಂಗಿನ ಕರಟ ಜಜ್ಜಿ ಕೊಬ್ಬರಿಯನ್ನು ಹಂಚಿದರು ; ಎರಡೆರಡು ಬಾಳೆಹಣ್ಣು, ಅಷ್ಟು ಕೊಬ್ಬರಿ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಿದ್ದ ಒಣದ್ರಾಕ್ಷಿ ಕಲ್ಲುಸಕ್ಕರೆ ಈ ನಾಲುವರು ಚಿಲ್ಲರೆ ದೇವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿತವಾದವು.

ಆಮೇಲೆ ಯಜಮಾನರು ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಿದರು ; ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ಪೂಜೆಯಲ್ಲವೆ ? ಕೋವ್ವೆ, ಪಲ್ಯ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಸಾರು ಎಲ್ಲ ಆಯಿತು. ಪಾಯಸ ಗಂ ಎಂದಿತ್ತು. ಹುರಿದ ಹೆಸರು ಬೇಳೆಯದು. ಒಣಕೊಬ್ಬರಿ, ಏಲಕ್ಕಿ, ಕೇಸರಿ ಹಾಕಿದ್ದರು. ಯಜಮಾನರ ಅಚ್ಚುಕಟ್ಟುತನ ಅವರ ಕೈಗೇ ಸಂದದ್ದು. ಬಹುರುಚಿಯಾಗಿತ್ತು. ರಾಯರಿಗೆ ಸಂತೋಷ ತಡೆಯಲಾಗಲಿಲ್ಲ. 'ಪಾಯಸ, class ಪಾಯಸ ಸಾರ್ ; ನೀವು ನಮ್ಮೊಡನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರೆ ನಿಮಗೆ ಈ ರುಚಿ ಗೊತ್ತಾಗುತ್ತಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಏನು ಕೊಟ್ಟೇವು ಸಾರ್ ನಿಮಗೆ ?' ಎಂದರು.

ಯಜ—ನೆಮ್ಮದಿಯಾಗಿ ಕೂತು ಊಟಮಾಡಿ. ಸಾಕಷ್ಟು ಮಾಡಿದ್ದೇನೆ. ಸಂಕೋಚ ಬೇಡ—ಎಂದರು.

ರಾ—ನಿಮಗೆ ನಮ್ಮಂಥ ಮಕ್ಕಳು ಇನ್ನೂ ಆರು ಮಂದಿ ಆಗಲಿ ಎಂದು ಹರಸುವುದು ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗ; ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ. ಇಂಥ ಉಪಕಾರ ವನ್ನು ಮಾಡುತ್ತ ನಿಮ್ಮ ವಂಶವನ್ನು ಬೆಳಗಲಿ.

ಯಜ—ಆರೂ ಆಗಬಹುದು ; ಹತ್ತೂ ಆಗಬಹುದು. ವಯಸ್ಸು ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಗನಾಗಿಸುತ್ತದೆಯೇ. ಆದರೆ ನೋಡಿ. ನಿಮ್ಮಂ ಥವರು ಬೇಡ ; ನೀವು ನಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಕೇಳುವವರಲ್ಲ. ಇಂಥವರನ್ನು ನಡೆಸುವ ಕಷ್ಟ ನನಗೆ ಬಾರದಿರಲಿ ; ನಿಮ್ಮಂಥ ಯೋಗ್ಯತೆಯುವರಾದರೆ ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲ.

ರಾಯರಿಗೆ ಆ ಮಾತು ಸತ್ಯವೆನ್ನಿಸಿತಾಗಿ ಬೇರೇನೂ ನುಡಿಯಲು ಆಗದೆ "ಏನೋ ಸಾರ್, ನನ್ನ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನು ನಿವೇದಿಸಬೇಕೆಂದು ಮಾತ್ರ ತೋರಿತು. ತಾಳಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗದೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅನ್ಯಾಯ ಮನ್ನಿಸಿರಿ" ಎಂದರು.

ಯಜ—ಮನ್ನಿಸದೆ ಮತ್ತೇನು ಮಾಡಲಿ ?

ಇದು ಆಚ್ಚೆರು ಮಾತು.

ಅದು ಹಾಗಿರಲಿ. ಯಜಮಾನರೇನೊ ಶುಚಿಯಾಗಿ, ರುಚಿಯಾಗಿ ಎಲ್ಲ ರಿಗೂ ಅಡಿಗೆಮಾಡಿ ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ನಮಗೆ ಬೇಸರವೆಂದು ತೋರಿದರೆ ಮಿಕ್ಕ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ತಾವೇ ಮಾಡುವರು. ಆದರೆ ಎಲ್ಲ ಕೆಲಸಗಳನ್ನೂ ಅವ ರಿಂದಲೇ ಮಾಡಿಸುವುದು ಧರ್ಮವೆ ? ಮರ್ಯಾದೆಯೆ ? ಎಂದುಕೊಂಡವರು ಚಿಲ್ಲರೆ ಕೆಲಸಗಳೊಂದೊಂದನ್ನೂ ನಾವು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಕಸ ಗುಡಿಸುವುದು, ನೆಲ ಸಾರಿಸುವುದು, ಹುಳಿಹಚ್ಚಿ ದಿನಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಸಲ ಪಾತ್ರೆ ತೊಳೆಯುವುದು, ಬೂದಿ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಪುಡಿಗಳಿಂದ ಮುಸುರೆ ತಿಕ್ಕುವುದು. ಇಂಥ ಕೆಲಸಗಳು ಮಾಡಿದಷ್ಟೂ ಇರಲೇ ಇರುತ್ತಿದ್ದವಾದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬರಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಒಬ್ಬರು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಇರುತ್ತಲೇ ಇದ್ದೆವು. ಏನು ಕೆಲಸಗಳಪ್ಪ ಇವು, ಎಂದು ಗುಡಿಸುತ್ತ ಗುಡಿಸುತ್ತ ಸೊಂಟದ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಒಬ್ಬರ

ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನಿಸ್ತೇಜರಾಗಿ ನೋಡುತ್ತ, ಅರ್ಧ ಆರಿಹೋಗುವಂತಿರುವ ದೀಪದಂತೆ ನಗುತ್ತ, ಭಗವಂತನ ವಿಚಿತ್ರ ಸೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿನ ಈ ದಿನಚರಿಯ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುತ್ತಲೂ ವಿಧಿ ತಮ್ಮನ್ನು ಆ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ತಂದುದಕ್ಕೆ ತಮ್ಮನ್ನೂ ವಿಧಿಯನ್ನೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ದೂಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೂ ಇರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಯಾರೂ ಕಣ್ಣೀರು ಹಾಕುತ್ತಿದ್ದರು. ಆದರೆ ಮಾಡುವುದೇನು ? ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಈ ತೆರದ ಕರ್ಮಗಳೇ ಹೆಚ್ಚು. ಅದೂ ಅಲ್ಲದೆ ನಮಗೋಸ್ಕರವಾಗಿ ಅಷ್ಟು ದುಡಿಯುತ್ತಿರುವ ಅರುವತ್ತುವರುಷ ವಯಸ್ಸಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವಾಗದಿದ್ದರೆ ಸಾಕು ಎಂಬುದೊಂದು ಆಶಯ. ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಡೆ ಊಟ ಉಪಚಾರ ಅಪಾಯಕರವೆಂದೂ ಕೇಳಿದ್ದೆವು. ಆ ಭಯದಿಂದ ನಮ್ಮ ಕರ್ತವ್ಯನಿಷ್ಠೆ ಬಲವತ್ತರವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳು ಬದುಕುವ ಸಮಸ್ತ ಕಾಲವೂ ಇದರಲ್ಲಿಯೇ ಉಳಿಯಬೇಕು ಎಂಬೆಣಿಕೆ ನಮಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಗೌರವವುಂಟುಮಾಡಿತು. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಮಾತ್ರ ಆ ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಗೆ ಬಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬರೂ ಹಣೆಹಣೆ ಬಡಿದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ವಿಕಟವಾಗಿ ನಗುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ನೆನೆದುಕೊಂಡರೆ ಈಗಲೂ ಅಳುಬರುವಂತಾಗುತ್ತದೆ. ಅವಶ್ಯಮನುಭೋಕ್ತವ್ಯಂ ಕೃತಂ ಕರ್ಮ ಶುಭಾಶುಭಂ.

ಕಾಫೀಗೆ ಅನುಕೂಲಮಾಡಿಕೊಟ್ಟು ಯಜಮಾನರು ನಮ್ಮನ್ನು ಸುಪ್ರಸನ್ನರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದುದರಿಂದ ಅ ದಿನ ಪಂಪಾಸರೋವರವನ್ನು ನೋಡಿ ಬಂದು ಸಾಯಂಕಾಲ ಬಂಗಲೆಗೆ ಹೋಗುವುದೆಂದು ನಿಷ್ಕರ್ಷೆಯಾಯಿತು. 'ಅದೆಷ್ಟು ದೂರವಿದೆಯೋ ? ಅಲ್ಲಿಂದ ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಹಿಡಿಯುವುದೊ ? ಆಮೇಲೆ ಎಲ್ಲಿಯ ಅಡಿಗೆ ? ತುಂಬಾ ಅನನುಕೂಲವಾಗುವುದು' ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದವರು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಟ್ಟೇ ಹೊರಡುವುದೆಂದು ನಿರ್ಧರವಾಯಿತು. ಅವೆಲ್ಲ ಮುಗಿಯುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹನ್ನೊಂದು ಗಂಟೆ ಬೇಸಗೆಯ ಬಿಸಿಲು; ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿ. ಆ ಮಟಮಟ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಮುಸುರೆಯ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ತೊಳೆದು ಸಾಯಂಕಾಲ

2

ಬಂಗಲೆಗೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಅಣಿಮಾಡಿಟ್ಟು ಹೋಗಬೇಕೆಂದು ಯಜಮಾನರು ಸ್ವಲ್ಪ ಒತ್ತಿಯೇ ಹೇಳಿದರು. ಬೇರೆ ಏನು ಕೆಲಸವನ್ನಾದರೂ ಮಾಡಬಹುದು ನೋಡಿ : ಎಷ್ಟಾದರೂ ತಿನ್ನಬಹುದು, ನಿದ್ದೆಹೋಗ ಬಹುದು, ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯಬಹುದು, ಸೌದೆ ಸೀಳಬಹುದು ; ನಮಗೆ ಬೇಕಿಲ್ಲ ದಾಗಲೂ ಊಟಮಾಡಿದ ಕೂಡಲೆಯೂ ಯಾರಾದರೂ ಕೆಲಸ ಹೇಳಿದರೆ ಮೈ ಕಿಡಿಕಿಡಿಯಾಗುವುದು. ಮುಸರೆ ಪಾತ್ರೆಗಳಿಗೆ ಏನು ಮದುವೆ, ಏನು ಮಡಿ —ಹೇಳಿ. ಆಮೇಲೆ ತೊಳೆದುಕೊಂಡರೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆ ? ಯಾರಿಗಾದರೂ ಹೇಳಿ ಆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸಿದರೆ ಆಗದೆ ?....ನೀವೂ ನಾವೂ ಆದರೆ ಆಗುತ್ತೆ. ಯಜ ಮಾನರಿಗೆ ಹಾಗಲ್ಲ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದು ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ—ಅದು ಎಷ್ಟು ಅಲ್ಪವಾದುದಾಗಿರಲಿ—ಅದನ್ನು ಆಗಲೇ ಪೂರೈಸಬೇಕೆಂಬುದು ಅವರ ಜೀವ ನದ ತತ್ವ. ಭಗವಂತನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಈವರೆಗೂ ಅವರಿಗೆ ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆದು ಬಂದಿದೆ. ವಿಶೇಷ ಹೇಳಲೇನು ? ಆ ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಮುಗಿಸಲು ಅಂಗಳದ ಕಾಲುವೆಗೆ ಹೋದೆವು. ಅವರೂ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಅಸಮಾಧಾನವನ್ನು ಕಂಡಿದ್ದರು. ಆಗ ಒಂದು ಚಮತ್ಕಾರವನ್ನು ಮಾಡಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಒಲಿಸಿಕೊಂಡರು. ಲಂಚ ಸ್ವಾಮಿ, ಲಂಚ. ಅಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು ? ಸ್ಟೌ ಹತ್ತಿಸಿದವರು ಒಂದು ಕೊಳಗ ನೀರು ಮರಳಿಸಿ 'ಮೂರ್ತೀ, ಇಲ್ಲಿ ಬಾರಯ್ಯ ಸ್ವಲ್ಪ' ಎಂದರು. ಮೂರ್ತಿ ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು 'ಆ ಪುಡಿ ಇನ್ನೆಷ್ಟು ಇದೆಯೋ ನೋ ಹಾಕಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಡು ; ಆ ಅನಿಷ್ಟ ವನ್ನು ಇನ್ನೆಲ್ಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗುವುದು' ಎಂದರು. ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರವಿದ್ದ ನನಗೆ ಕಿವಿ ನೆಟ್ಟಗಾಯಿತು. ನಾವು ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಸಂಭ್ರಮ ದಿಂದ ಒಳಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋದೆವು. ಆ ಒಳಗಾಗಿ ಕಾಫಿ ಸಿದ್ಧವಾಗಿತ್ತು. ಮೂವರೂ ನೋಡಿದೆವು. ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಯಜಮಾನರಿಗೆ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡೋಣವೇ ಎಂಬಷ್ಟು ಭಕ್ತಿ ಬಂದು ಅವರಲ್ಲಿಯೂ ದೇವರಲ್ಲಿಯೂ ನಮ್ಮ ನಂಬಿಕೆ ಬಲವಾಗಿ ಹುರಿಗೊಂಡಿತು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಕಿರುಚಾಪಲ್ಯ ಗಳನ್ನು ದೊಡ್ಡವರಿಗೆ ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಹಾಗೆ—ಅಂಥ ಸಮಯದಲ್ಲಿ— ತೋರಿಸುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು 'ಏಳಿ ಸಾರ್, ಹೊರಡೋಣ, ಇನ್ನು

ಹೊತ್ತಾಗುತ್ತೆ, ಇವತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತು ಮೈಲಿ ಆದರೂ ನಡೆಯುವಷ್ಟು ಶಕ್ತಿ ಬಂದುಬಿಟ್ಟಿದೆ'–ಎಂದರು ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು. ಉಳಿದವರು ಒಬ್ಬರ ಮುಖ ವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡಿ 'ಭೇಷ್' ಎಂದು ತಮತಮಗೂ ಯಜಮಾನರಿಗೂ ಕಣ್ಣು ಸಂಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸುವಂತೆ ಮನೋಭಾವ ವನ್ನು ಮುಖದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸಿದೆವು.

'ಅದು ನನ್ನ ಪ್ರಭಾವವೂ ಅಲ್ಲ, ನಿಮ್ಮದೂ ಅಲ್ಲಪ್ಪ; ಅಗೋ ಎದುರಿಗೆ ಆ ಕೊಳಗದಪ್ಪಲೆ ಇಡಿಯೋ ಅದರ ಪ್ರಭಾವ'—ಅಂದರು ಯಜಮಾನರು.

ಅವರು ಎಂದಿಗೂ ಸುಳ್ಳಾಡುವವರೇ ಅಲ್ಲ. ಇತರರಿಗೆ ಸಹಿಸಲಿ ಸಹಿಸದೆ ಇರಲಿ, ತಮಗೆ ನಿಜವೆಂದು ತೋರಿದುದನ್ನು ಹಿಂದು ಮುಂದು ಯೋಚಿಸದೆ ಹೇಳಿಯೇತೀರುವರು. ಆದುದರಿಂದ ಅನೇಕರಿಗೆ ಅವರಲ್ಲಿ ಸಹನೆಯಿಲ್ಲ. ನಿಷ್ಠುರ ನೇಮವು ದುರ್ಬಲರಿಗೆ ಅನನುಕೂಲ; ಕಷ್ಟ.

ಮುಂದೆ ಒಂದು ಭಾರಿ ಚರ್ಚೆಗೆ ಆರಂಭವಾಯಿತು. ಯಜಮಾನರ ದೃಷ್ಟಿಯಲ್ಲಿ ಅದೇನೂ ಆಗ ಫೈಸಲ್ ಆಗುವಂತೆ ತೋರಲಿಲ್ಲ. ಆಗತಾನೇ 'ಪೃಷ್ಠೋಽಷ್ಮ'ವಾಗಿ ಊಟಮಾಡಿ ಹೊಟ್ಟೆಗಳು ಪೀಪಾಯಿಗಳಂತೆ ಆಗಿ ದ್ದುವು. ಆ ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ, ಅದೇ ಕ್ಷಣವೇ ಒಂದು ಕೊಳಗ ಬಿಸಿಬಿಸಿ ಕಾಫಿ ಕುಡಿಯುವುದು ಎಂದರೇನು ? ಎಂದು ನೀವು ನಗಬಹುದು. ನೀವೆಲ್ಲ ವಿರ ಕ್ತರು, ಸಂಯಮಿಗಳು. ನಮಗೆ ಅಷ್ಟು ಸಂಯಮವಿಲ್ಲ. ಹುಡುಗತನದಿಂದಲೂ ಹೀಗೇ— 'ನಿನ್ನ ಆಶೆಗೆ ಬೆಂಕಿ ಇಟ್ಟರು; ತಪ್ಪಲೆಯಲ್ಲಿರುವುದು ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಇರಲಿ ಎನ್ನುತ್ತಿರುವೆಯೋ ಹೊರತು' ಎಂದು ಮುಂತಾಗಿ ನಮ್ಮ ತಾಯಿ ನನ್ನನ್ನು ಅನೇಕವೇಳೆ ಬೈದಿದ್ದಾರೆ; ನೀವೂ ಬೇಕಾದರೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಬಯ್ಯಿರಿ. ಸ್ವಭಾವೋ ದುರತಿಕ್ರಮಃ ಎಂದು ರಾವಣಾಸುರನಂಥವನೇ ಹೇಳಿಲ್ಲವೆ ? ದೇವರು ನಮ್ಮನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿರುವುದು ಹೀಗೆ. ಅವನ ಇಚ್ಛೆಯ ಮೇಲೆ ನಮ್ಮ ಪ್ರಯತ್ನವೇನು ನಡೆಯುತ್ತದೆ? ಹೀಗೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಏಕೆ ಸೃಷ್ಟಿಸಿದೆಯೋ ಪಾಪಿ ಎಂದು ಮೊದಲಿಸಿ ಅವನ ಕೈಲಿ ಜಗಳವಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುತ್ತದೆಯೆ ? ನಾವು ಆಡಿದರೂ ಆಡಬಹುದು; ಅವನೂ ಜಗಳಕ್ಕೆ ನಿಲ್ಲಬಹುದು. ಆದರೆ ಮಠಮುದ್ರೆ

ಯವರು ನಮಗೆ ಬಹಿಷ್ಕಾರ ಹಾಕಿಬಿಡುತ್ತಾರೆ. ಆಮೇಲೆ ? ಅವನ ಶಿಕ್ಷೆಯ ಭಯಕ್ಕಿಂತಲೂ ಇವರ ಬಹಿಷ್ಕಾರದ ಭಯವೇ ಹೆಚ್ಚು ಭೀಕರವಾದುದು. ನಾನು ಹೇಳುವುದು ಸುಳ್ಳೆ?....ಹೆಣ್ಣುಮಕ್ಕಳಿರುವವರು ನಾವು; ಹೆದರಿಕೆ.

ಕೊನೆಗೆ ನಾನು ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರಿಗೆ 'ನಿನ್ನೆ ನೀರನ್ನುಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋದಹಾಗೆ ಇವೊತ್ತು ಕಾಫೀ ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಹೋದರಾಯಿತು; ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಯಾರಿಕೆಯಾದಾಗ ಕುಡಿಯೋಣ' ಎಂದೆ,—ನೋಡೋಣ ಅವರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಹೇಗಿದೆಯೊ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳೋಣ ಎಂದು.

'ನೀವು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುವ ಹಾಗಿದ್ದರೆ ನೋಡಿ, ಎರಡು ತಂಬಿಗೆ ಇದೆ'.

'ಎಲ್ಲರೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ತಕ್ಕೊಂಡು ಹೋಗೋಣ'.

ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳಲೇನು ? ನಮ್ಮೊಬ್ಬರಿಗೂ ಅದನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲ. ನಾನು ಹೇಳಿದುದು ಲೋಕಮರ್ಯಾದೆಗಾಗಿ. ನಾನು ಎಸೆದ ಹಗ್ಗ ನನ್ನ ಕುತ್ತಿಗೆಗೇ ಬೀಳುವಂತಾದರೆ ! ಮೂರ್ತಿ ಅಂದರು —'ಸ್ವಲ್ಪ ಇಲ್ಲಿ ಕುಡಿದು, ಸ್ವಲ್ಪ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗೋಣ' ಎಂದು.

ಯಜ—ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಕಷ್ಟವಾದರೆ ನಡೆಯಿರಪ್ಪ, ನಾನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಬರುತ್ತೇನೆ.

ರಾ—ಸರಿ, ಸಾರ್ ಚೆನ್ನಾಯಿತು ! ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತೂ ಚೆನ್ನಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ರೀ ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಲೋಟ ತಕ್ಕೊಳ್ರೀ.

ಚರ್ಚಾವಿಷಯವು ಸ್ವಲ್ಪಮಟ್ಟಿಗೆ ಹತೋಟಿಗೆ ಬಂದಹಾಗಾಯಿತು. ಒಳಗೆ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಉಕ್ಕಿ ಉಕ್ಕಿ ಬರುತ್ತಿರುವ ನಗು. ಯಜಮಾನರು ಹೋಯೆಂದು ನಕ್ಕರು. ಅವರು ಹಾಗೆ ನಗುತ್ತಿದ್ದರೆ ನಮಗೆ ಶ್ರೇಯಸ್ಕರ ಎಂದುಕೊಂಡವರು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ ಲೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಅಮೃತವನ್ನು ತುಂಬಿದೆವು—ತುಂಬಿ, ಪಾನಮಾಡಿ ಆತ್ಮಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡೆವು. ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಿಗೆ ಎರಡು ಲೋಟಗಳಾದುವು.

ವೆಂ—ಇನ್ನು ಉಳಿದಿರುವ ಈ ಇಷ್ಟನ್ನೇನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಹೋಗು

ವುದು ? ಹಿಡೀರ್‍ರೀ ಲೋಟಾನ, ಕಾಫೀ ಆರಿಹೋದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿರುವುದಿಲ್ಲ.

'ನನಗೆ ಜಾಸ್ತಿ ಆಯಿತುರೀ' ಎಂದೆ ; ದೇವರಿಗೆ ಹೇಳುವಂತೆ ಹೇಳಿದೆ. ಅವರು ಕೇಳಬೇಕಲ್ಲ.

'ಈ ಆವಟ ಬಿಡಿ, ಕಂಡಿದ್ದೇನೆ. ನೀವು ಕಾಫೀ ಸಾಕು ಎಂದರೆ ನಾನು ನಂಬಿಯೇನೆ ?'

ಎಷ್ಟು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ಇನ್ನೂ ಒಂದು ಲೋಟದ ತುಂಬ ಹಾಕಿದರು. ಇನ್ನೇನು ಮಾಡುವುದು ? 'ವೈದ್ಯೋ ನಾರಾಯಣೋ ಹರಿಃ' ಎಂದು ಕಣ್ಣುಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಕುಡಿದುಬಿಟ್ಟೆ. ಉಳಿದ ಮೂವರು ಸ್ನೇಹಿತರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಮಾಡಿದರು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಾನು ಚಿರಂಜೀವಿ. ನನಗೆ ತೃಪ್ತಿಯಾದಮೇಲೆ ತಮಗೆ. ಹಿರಿಯರ ರೀತಿಯೇ ಹೀಗೆ.

೨

'ಇನ್ನು ಹೊರಡಬಹುದು ತಾನೇಪ್ಪ' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು. ಓಹೋ ಎಂದು ಹೊರಟೆವು. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು, ಮೇಲೆ ಸಾದಾ ಷರಟು ಬನಿಯನ್ನುಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಹೊದ್ದಿದ್ದೆವು. ಮೂರ್ತಿಗಳು ಮಾತ್ರ ಕೋಟು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರ ಬಂಡವಾಳವೂ ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿತ್ತು. ಆದುದರಿಂದ ಅವರಿಗೆ ಆ ಉರಿಬಿಸಿಲಲ್ಲಿಯೂ ಕೋಟುಹಾಕಿಕೊಂಡೇ ಇರಬೇಕಾದ ಸುಖ ನಿರ್ಬಂಧವಾಗಿ ಬಂದಿತ್ತು. ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಕೇವಲ ಒಂದೊಂದು ಉತ್ತರೀಯವನ್ನು ಹೊದ್ದಿದ್ದರು. ಐವರಿಗೆ ಮೂರು ಛತ್ರಿ. ಮೂವರ ಕಾಲುಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಜೋಡು. ಇನ್ನಿಬ್ಬರು ಈವರೆಗೂ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿಯುವ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನೇ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿಲ್ಲ. ಕಾಲಿಗೆ ಹಾಕಿದ್ದ ಜೋಡುಗಳನ್ನು ಒಬ್ಬರು ಬೆಳಗಾಂವಿಯಲ್ಲಿಯೂ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಗದಗಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮರೆತು ಬಂದು ಈಗ ಬರಿಯ ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನಡೆದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಭೂಮಾತೆ ಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಪವಿತ್ರರಾಗಿ ಸುಖಿಸದೆ, ಅಖಿಲ ಲೋಕಜೀವನಾಧಿಕಾರಿಗಳಾದ ಸೂರ್ಯ ವಾಯುದೇವರುಗಳಿಂದ ತಲೆಯನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಬಾಳುವ

ಜೀವನ ಹೇಯವಾದುದು ! ಎಂಬುದು ಅವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಆ ದೇವತೆಗಳ ಅನುಗ್ರಹ ಅಂದು ಅವರಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಯಿತೆಂದೇ ಹೇಳಬೇಕು.

ಕೊಠಡಿಯಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದವರು 'ಚೆನ್ನಯ್ಯ' ಎಂದು ಕೂಗಿದೆವು. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು, 'ಅವನು ಹಿಂದಿರುಗಿ ಬಂದ ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ಧಾರವಾಡದವರು ಯಾರನ್ನೋ ನೋಟಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತೇನೆಂದು ಬೆಳಗ್ಗೆಯೇ ಹೇಳಿ ಹೋಗಿದ್ದ' ಎಂದರು. ಅವನೇ ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಿ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಕನು; ಪರಮಾಪ್ತ ಸ್ನೇಹಿತನು. ಆದರೆ ಅವನಿಗೆ ಕಾಯುತ್ತ ಕುಳಿತರೆ ಕೆಲಸ ಕೆಡುತ್ತದೆಂದು ತಿಳಿದು ಹಂಪೆಯ ಹಾಳುಗಳ ಪುಸ್ತಕವೊಂದನ್ನು ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟೆವು. 'ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಸಿಕ್ಕದೆಹೋಗುತ್ತಾರೆಯೆ ? ಕಾಲು ಕುರುಡೇನು ? ಬಾಯಿ ಕುರುಡೊ ? ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಕೇಳಿಕೊಂಡು ಹೋಗೋಣ ನಡೆಯಿರಿ' ಎಂದು ಮುಂದೆ ನಡೆದೆವು. ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ ಆಗಲೆ ಒಂದು ಗಂಟೆಯ ಸುಮಾರಿಗೆ ಬಂದಿತ್ತು. ಹತ್ತು ಹತ್ತು ಮಾರಿಗೂ 'ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಚೆನ್ನಾಗಿತ್ತು' ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹೊರಟೆವು. ಒಂದೊಂದು ಸಲ 'ಹೋಗಲಿ; ಅವನ ದಂಡೆ ಹರಿಯಿತು; ಬರುವ ರೂಪಾಯಿ ಕಳೆದುಕೊಂಡ; ಯಾರಿಗೆ ನಷ್ಟ ?' ಎಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಸಮಾಧಾನಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದೆವು. ಆದರೂ ಒಂದು ವಿಷಯ ಮಾತ್ರ ಖಂಡಿತ ! ಅವನಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಕೊರತೆ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು.

ವಿರೂಪಾಕ್ಷ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಸುಮಾರು ನೂರು ಇನ್ನೂರು ಗಜಗಳ ದೂರ ಅಗಲವಾದ ತೇರುಬೀದಿ; ಮೈಸೂರು ನೂರಡಿ ರಸ್ತೆಗಿಂತಲೂ ವಿಶಾಲವಾಗಿಯೂ, ತುಂಬಾ ಜನಪೂರ್ಣವಾಗಿಯೂ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅದು ಇದ್ದಿರಬೇಕು. ಇಕ್ಕೆಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪಗಳು; ರಸ್ತೆಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದಾರಿಯ ಎಡಗಡೆ ಬೃಹದಾಕಾರದ ಕಲ್ಲುಬಸವನ ವಿಗ್ರಹ. ಆಗಿನ ಕಾಲದವರಿಗೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಏನೂ ಕೆಲಸವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಕಾಣುತ್ತದೆ; ಎಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡ ಬಂಡೆಯೊಂದು ಸಿಕ್ಕಿದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಬಸವ, ಗಣೇಶ, ಹನುಮಂತ, ನರಸಿಂಹ ವಿಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಕೆತ್ತುತ್ತಿದ್ದರು. ಕೆಲಸದ ಶ್ರಮವೂ ಅಗಾಧತೆಯೂ ಅವರಿಗೆ

ತೋರುತ್ತಲೇ ಇರಲಿಲ್ಲವೇನೊ ? ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಹತ್ತು ಹದಿನೈದು ಅಡಿ ಅಗಲದ ಪಾಣಿಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಆರು ಏಳು ಅಡಿಗಳ ಉದ್ದದ ಶಿವಲಿಂಗ ಮಾಡಿಡು ತ್ತಿದ್ದರೆ ? ಹದಿನೈದು ಇಪ್ಪತ್ತು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿ ! ಹದಿನೈದು ಅಡಿಯ ಗಣೇಶ !! ಅವರಿಗೆ ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದಿರಬೇಕು ! ಅಂಥ ಅವುಗಳ ಹೆಸರು ಬಲ್ಲಿರೇನು ? ಒಂದು ಸಾಸುವೆಕಾಳಿನ ಗಣೇಶವಂತೆ ; ಇನ್ನೊಂದು ಕಡಲೆಕಾಳಿನ ಗಣೇಶವಂತೆ ; ಹೀಗೆಯೇ ಹಲಸಿನಕಾಯಿ ಗಣೇಶನೆಂದು ಒಂದನ್ನು ಮಾಡಿ ದ್ದಿದ್ದರೆ ಅದು ಹೇಗಿರುತ್ತಿದ್ದಿತೊ ! ನಾನು ಊಹಿಸಲಾರೆ.

ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತ ರಸ್ತೆ ಚಿಕ್ಕದಾಯಿತು ; ಅಲ್ಲಿ ಕ್ರೈಸ್ತ ರಾರಾದರೂ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ ಸ್ವರ್ಗದ ದಾರಿಯಂತೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದರು. ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಬೆಟ್ಟಗಳು. ಮಾರ್ಗ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟು ಸುಲಭವಾಗಲೆಂದು ಹಿಂದಿನವರು ಕಲ್ಲು ಕಡಿದು ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ದಾರಿಯು ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಇರುವ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ ಮುಳ್ಳುಕೊಂಟುಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಕಣ್ಣು ಹರಿ ಯುವವರೆಗೂ ಸುತ್ತಲೂ ಏನು ಸುಂದರ ದೃಶ್ಯಗಳು ? ನೂರಾರು ವರುಷ ಗಳಿಂದ ಸುಮಾರು ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಪ್ರಪಂಚದ ಕಷ್ಟಸುಖಗಳನ್ನೂ ಮಂಗಳಾಮಂಗಳಗಳನ್ನೂ ಅವಿಚಲಿತ ದೃಷ್ಟಿ ಯಿಂದ ನೋಡುತ್ತ ದೃಢವಾಗಿ ಪಟುವಾಗಿ ನಿಂದಿರುವ ಪರ್ವತಗಳು ; ಪರ್ವತಶಿಖರಗಳ ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದ ಬಿಳಿಮೋಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟು ಸೇವೆಗೊಳ್ಳುತ್ತ ಸಿಡಿಲುಬಳ್ಳಿಗಳೊಡನೆ ಸರಸವಾಡುತ್ತ ಉಚ್ಚ ಪೀಠಗಳ ಮೇಲಿರುವ ದೇವಾಲಯ, ತಪೋಗೃಹ, ಆಶ್ರಮಗಳು ; ಬೆಟ್ಟಗಳ ನಡು ನಡುವೆ ದೂರದಲ್ಲಿ ಒಂದರ ಹಿಂದೆ ಒಂದು, ಒಂದಕ್ಕಿಂತ ಒಂದು ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾಗಿ ಶಿಖರಗಳ ಹಂತದಂತೆ ದೂರದ ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಏರಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ದೇವಾಲಯಗಳ ಮಹಾದ್ವಾರ ಗೋಪುರಗಳು ; ಎಡಗಡೆ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೆ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ. ಹಿಂದೆ ಕಲಕಲನಾದದಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ತರಂಗಿಣೀ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಕೋಲಾಹಲ ; ನದಿಗೂ ನಮಗೂ ಮಧ್ಯೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಹೊಸದಾಗಿ ಪೂರ್ಣ ಕುಸುಮಿತವಾದ ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡಗಳು ; ಸ್ವಲ್ಪ ದೂರ ನೀರ

ವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಿಯೊ ಹೊಕ್ಕು, ಹೇಗೊ ತಿರುಗಿ, ಮರೆಯಾಗಿ, ಮುಖವನ್ನು ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು, ಪುನಃ ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪರ್ವತಸಾನುವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಬೀಳುತ್ತ ನಮ್ಮೊಡನೆ ಹುಡುಗಾಟವಾಡ ಲೆಳಸುವಂತೆ ಮುಂದುವರಿದಿರುವ ಮೆಟ್ಟಲುದಾರಿ. ಬಹುದೂರ ಹೀಗೆಯೇ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಈ ತೆರದ ವಿಚಿತ್ರ ರಮಣೀಯತೆಯನ್ನು ನೋಡುತ್ತ ಅಲ್ಲಿ ಹೊರ ಹೊಮ್ಮುತ್ತಿರುವ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತ ಖಗಮೃಗಕೀಟ ಧ್ವನಿ ಗಳಿಂದ ತುಂಬಿ ನಿಬಿಡವಾಗಿ ಹೃದಯರಂಜಕವಾಗಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಏಕಾಂತ ವನ್ನು ನೋಡಿ ಆನಂದಿಸುವ ನಾವೇ ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಗಳೆಂದು ಅಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೊರಟೆವು. ಹೀಗೆ ಮೈಮರೆತು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ನಮಗೆ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಒಡೆದು ಬೇರೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ ದಾರಿಗಳ ಯೋಚನೆ ಬರಲಿಲ್ಲ.

ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದೆ ಅಚ್ಯುತರಾಯರ ದೇವಸ್ಥಾನದವರೆಗೂ ಹೋದೆವು. ಅಲ್ಲಿಯೇ ನರಸಿಂಹಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನವೂ ಒಂದಿದೆ. ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರು ತಮ್ಮ ಕೈಯಲ್ಲಾದ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲಿಯೂ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಒಳಗೆ ಹೋಗಿ ನೋಡಿದುದಾಯಿತು. ಅಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೊತ್ತು ನಿಲ್ಲಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ನೋಡಬೇಕಾದುದೆಷ್ಟನ್ನೊ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿ ಬಹುಕಾಲ ಕಳೆವುದು ಹೇಗೆ ? ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ನಾಲ್ಕಾರು ದಾರಿ ಕವಲೊಡೆದಿದ್ದವು. ಕೈಯಲ್ಲಿದ್ದ ಪುಸ್ತಕದ ಪ್ರಯೋಜನ ಅಲ್ಲಿಗೆ ನಿಂತುಹೋಯಿತು. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪಗಳ ಸಾಲಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಟು ಹೋಗಿದ್ದರೆ ಸುಲಭವಾಗಿ ಕೋದಂಡರಾಮಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಬಹುದಾಗಿತ್ತು. ಆದರೆ ನಮ್ಮ ಐವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು ಐದು ತೆರ ನಾಗಿದ್ದುದರಿಂದ ಒಬ್ಬರು ಹೇಳಿದುದು ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಸರಿತೋರದಾಯಿತು. ದೇವರು ಜನರಿಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು, ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿದುದು ಇನ್ನೊಬ್ಬರಿಗೆ ಸರಿಹೋಗದು. ಸ್ವತಂತ್ರವಾಗಿ ಯೋಚನೆ ಮಾಡಲಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿ ಏತಕ್ಕೆ ? ಎಲ್ಲರೂ ಒಂದೇ ರೀತಿ ಯೋಚನೆ ಮಾಡದಿರುವುದಕ್ಕೆಂದೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಅದನ್ನು ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುವುದು. ಒಬ್ಬರ ತೀರ್ಮಾನಗಳು

ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ರಬ್ಬರ್‌ಸ್ಟ್ಯಾಂಪ್ ಆಗಿರಬೇಕೆಂದೇ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಕೊಟ್ಟದ್ದು? ಕೊನೆಗೆ ಯಜಮಾನರೂ ರಾಯರೂ ತಮ್ಮ ಕಾಲಲ್ಲಿ ಜೋಡುಗಳಿವೆಯೆಂದೂ ತಾವು ಮುಂದೆ ಹೋಗಿ ಆ ದಾರಿ ಸರಿಯೊ ಅಲ್ಲವೊ ಎಂಬುದನ್ನು ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವೆವೆಂದೂ ಹೇಳಿ ಮುಂದೆ ನಡೆದರು. ಮೂವರು ಹಿಂದುಳಿದೆವು. ಮೂರ್ತಿ ಕಾಲಿಗೆ ಮುಳ್ಳು ಚುಚ್ಚಿ ರಕ್ತ ಹರಿಯುವಂತಾಗಿತ್ತು. ಸರಿಯಾದ ದಾರಿ ಸಿಕ್ಕದಿದ್ದರೆ ಒಂದು ಹೆಜ್ಜೆ ಕೂಡ ಮುಂದಕ್ಕಿಡಲು ಅವರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ. ಪುನಃ ಅಂದುಕೊಂಡೆವು— 'ಹಾಳಾದವನು ಆ ಚೆನ್ನಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಸಂಗಡ ಇದ್ದಿದ್ದರೆ?' ಎಂದು. ಮುಂದೆ ಹೊರಟಿದ್ದವರು ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಒಂದು ಸೀಳುದಾರಿ ಹಿಡಿದು ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದು ಕೂಗಿದರು. ನಾವು ಆ ಮುಳ್ಳುಕಲ್ಲುಗಳ ದಾರಿಯನ್ನೇ ಹಿಡಿಯಬೇಕಾಯಿತು. ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿದ್ದಿದ್ದರೆ! ಅವನು ದಾರಿಗಳನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. ಸುಲಭವಾಗಿ, ನೇರವಾಗಿ ನಮ್ಮನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದನು. ನಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ಅನುಭವ ಪರೀಕ್ಷೆಗಳಿಂದಲೇ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಕಂಡು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವೆವೆಂದು ಯಾವ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿದರೂ ಹೀಗೆಯೇ ಎಂದು ತೋರುತ್ತದೆ: ಪರಿಣಾಮದಲ್ಲಿ ಫಲವೇನೊ ದೊರಕಬಹುದು; ಆದರೆ ಮಾರ್ಗ ತಪ್ಪುವ ಸಂಭವವುಂಟು. ಮಾರ್ಗ ಕಷ್ಟವಾಗುವುದಂತೂ ಖಂಡಿತ. ಗುರುಮುಖೇನ ಕಲಿತ ಪಾಠ ಸುಲಭವಾಗಿ ಉತ್ತಮ ಶಿಕ್ಷಣವನ್ನು ಕೊಡುವಂತೆ.

ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ದೊಡ್ಡದಾರಿಗೆ ಬಂದೆವು. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಸೇರುವಷ್ಟರೊಳಗೆ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರಿಗೂ ಸಾಕುಸಾಕಾಗಿ ಹೋಗಿತ್ತು. ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಒದಗುವ ಅಲ್ಪ ಕಷ್ಟಗಳೂ ವೇದನೆಗಳೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೆಡಿಸಿ ನಿರಾಶೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಪ್ರಪಂಚದ ಸರ್ವ ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಿಗೂ ಉತ್ತಮ ಭಾವನಾ ಸಂತೋಷಗಳಿಗೂ ಅಡ್ಡ ಬರುವಂತೆ ಈ ಹಾಳು ಮುಳ್ಳುಗಳು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಲವಂತದಿಂದ ತಮ್ಮತ್ತ ಸೆಳೆದು ಹಿಂಸೆಕೊಟ್ಟಿದ್ದವು. ಬದುಕು ಕೇವಲ ಸುಖಮಯವಾದುದೇ ಅಲ್ಲ; ಅದರಲ್ಲಿ ದಾರುಣ ದುಃಖವಿದೆ. ಈ ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಜನ ಮರೆತು ಸರ್ವದಾ ಲೋಲುಪರಾಗದೆ ಇರಲಿ ಎಂದು

ಭಗವಂತನು ಈ ವಿಧವಾಗಿ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನೊ ಏನೊ ! ಅದು ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ, ಭೂಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾಗುವೆವೆಂದು ತಿಳಿದಿದ್ದ ನಮ್ಮ ಸ್ನೇಹಿತರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಭೂಮಾತೆ ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ ಪ್ರೇಮವನ್ನೇ ತೋರಿದ ಳೆಂದು ಹೇಳಬೇಕು. ಬೆಳ್ಳನ ಮೂರ್ತಿಯ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತಿದ್ದ ರಕ್ತವನ್ನು ನೋಡಬೆಕಿತ್ತು. ಪಾಪ.

ಇನ್ನೆರಡು ಮಾರುಗಳ ದೂರದಲ್ಲಿ ಎರಡು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು; ಒಂದು ಕೋದಂಡರಾಮಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನ ;— ನದಿಯ ದಂಡಿಯಲ್ಲಿಯೇ. ಇನ್ನೊಂದು, ಈಚೆ, ಬೆಟ್ಟದ ಕಿಬ್ಬಿಯಲ್ಲಿ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣಸ್ವಾಮಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು 'ಅದನ್ನೇನು ನೋಡುವುದು ? ಅಂಥಾದ್ದು ಇಲ್ಲಿ ಒಂದು ಸಾವಿರವಿದೆ ಬನ್ನಿ ; ಕೋದಂಡರಾಮರ ದರ್ಶನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ಹೋಗೋಣ ; ಅಲ್ಲಿ ಪೂಜೆ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವಂತೆ ಕಾಣುತ್ತದೆ' ಎಂದರು. ಆದರೂ ನನಗೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಚಪಲ. ರಾಯರು ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸು ಮಾಡಿ ನನ್ನಂತೆಯೇ, ನೋಡಿಕೊಂಡು ಹೋಗೋಣವೇಳಿ ಎಂದರು. ಅವರ ಸಹಕಾರದಿಂದ ನನ್ನಾಸೆ ನೆರವೇರಿತು.

ಆ ದೇವಸ್ಥಾನ ದೊಡ್ಡದಲ್ಲ. ಹೊರಗಡೆ ಕೆತ್ತನೆಯ ಕೆಲಸವೊಂದೂ ಇಲ್ಲ. ಯಾವ ಜಕ್ಕಣಾಚಾರ್ಯನ ಶಿಲ್ಪವೂ ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲ. ಒಂದೇ ಬಂಡೆಯಲ್ಲಿ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಕೊರೆದು ಅದನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಾಕ್ತನ ವಿಚಾರಕರ ಅಥವಾ ಯಾತ್ರಿಕರ ಗಮನ ಈ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಕಡೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿರುಗಿಲ್ಲ. ಒಳಗೆ ಮೂರು ವಿಗ್ರಹಗಳಿವೆ; ತೆಳ್ಳಗೆ ಉದ್ದವಾಗಿ ಒಂದರ ಪಕ್ಕ ದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾಗಿ ಕಡೆದು ಮಾಡಿದವು. ಒಂದು ಶ್ರೀಮನ್ನಾ ರಾಯಣ ವಿಗ್ರಹ; ಅದರ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ರೀದೇವೀ ಭೂದೇವೀ ಮೂರ್ತಿಗಳು—ನಿಜವಾದ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳಿವು. ಹೀಗಿದ್ದರಲ್ಲವೆ, ಜನ ರಿಗೆ ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಭಕ್ತಿಯೂ ಪ್ರೀತಿಯೂ ಹುಟ್ಟುವುದು ? ಆದರೆ ನಾವು ಹತಭಾಗ್ಯರು. ಆ ದೇವತಾಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷ ಪಡುವ ಪುಣ್ಯವು ನಮಗೆ ಎಲ್ಲಿ ಬಂದೀತು ? ಯಾರೊ ಕ್ರೂರಕರ್ಮಿಗಳು

—ಘಾತಕರು—ಈ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನೇ ದೂರದಿಂದ ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ಬಂದು ವಿಗ್ರಹಗಳ ಚೆಂದವನ್ನೂ ಚೆಲುವನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸಹಿಸಲಾರದೆ ಅವನ್ನು ಭಿನ್ನಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಅನ್ಯಮತೀಯರೇ ಅದನ್ನು ಮಾಡಿರಬೇಕೆನ್ನ ಲಾರೆ, ನಾಶಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ನಮ್ಮವರ ವ್ಯಾಪಾರ ಸಣ್ಣದೇನಲ್ಲ. ದೇವನ ಅಖಂಡಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಈ ಕರ್ಮಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದು ಅಸಾಧ್ಯ ವೆಂದು ಕಾಲಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಯಾವುದೊ ಅದೃಷ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಯೊಂದು ಸಾರಿ ಸಾರಿ ಹೇಳುವುದು ಎನ್ನುವಂತೆ. ಈ ದೇವಮೂರ್ತಿಗಳ ಪಾದ ಭಾಗವೊಂದು ಮಾತ್ರವುಳಿದು ಉಳಿದ ಶ್ರೀತನುವೆಲ್ಲವೂ ಈಗ ಕಾಣದಂತಾಗಿದೆ. ಸಾಧಾರಣ ದವರಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ ಕಡೆ ಎಲ್ಲಿಯೊ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ, ಶ್ರದ್ಧಾಳುಗಳಾಗಿ ಅರಸುವವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಭಗವಂತನ ಪಾದ ದರ್ಶನವಾಗುವುದೆಂದು ಹಿರಿಯರು ಹೇಳುವುದನ್ನು ಕೇಳಿದ್ದೇವೆ. ಆದರೆ ಆ ಪಾದದರ್ಶನ ಮಾತ್ರದಿಂದ—ಅವು ಇಂಥ ದಿವ್ಯ ಪಾದಗಳೇ ಆಗಿದ್ದಾಗ್ಯೂ—ನಮಗೆ ಸಂತೋಷ ದೊರೆಯು ದೆಂದೂ ಈ ರೀತಿ ಅವನ್ನು ಕಂಡರೆ। ಸಂತೋಷಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ದುಃಖವೇ ಆಗುವುದೆಂದೂ ವಿಶದವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾದುದೇನಿದೆ? ಇಲ್ಲವಾಗಿದ್ದರೆ ದೇವ ಸಂದರ್ಶನವಂತೂ ಇರಲಿ — ಈ ಶಿಲಾದೈವಸಂದರ್ಶನವೂ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆಗದಿರುತ್ತಿತ್ತೆ? ಮೇಲ್ಗಡೆ ಸಪ್ತಫಣಗಳಿಂದ ದೇವನಿಗೆ ಛತ್ರಿ ಹಿಡಿದಂತೆ ನಿಂತಿರುವ ಫಣಿರಾಜನಿಗೂ ದುರ್ಗತಿ ತಪ್ಪಿಲ್ಲ. ಫಣಿರಾಜನ ಕಂಠವು ಕತ್ತರಿಸಿ ಹೋಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಿಯೊ ನಡುವೆ ಹರಿದುಹೋಗಿರುವ ಫಣಭಾಗದಿಂದ ಒಂದೆರಡು ಜೊತೆ ನಾಲಗೆಗಳು ಒಡೆಯನಿಗೆ ಏನೊ ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆಂದು ಹೊರಟು ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸುವಷ್ಟರಲ್ಲೇ ಜೀವರಸಪ್ರವಾಹವು ನಿಂತುಹೋಗಲು ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟವಾಗಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಂತೆ ಕಾಣುತ್ತಿದೆ. ಈಗಲೂ ಇಷ್ಟು ದಿನಗಳ ಮೇಲೆ ಈ ಮುನ್ನೂರು ಮೈಲಿಗಳ ದೂರದಿಂದ ಒಮ್ಮೆ ಆ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ, ದುಶ್ಶಮಿತವಾದ ತೀವ್ರವೇದನೆಯೊಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿ ಶೂಲದ ಇರಿತದಂತೆ ನೋಯಿ ಸುತ್ತದೆ. ಆದರೂ ಅದೇ ದೃಷ್ಟಿ ಪುನಃಪುನಃ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ, ನಯದಿಂದ, ನಿರ್ಮಲಾಂತಃಕರಣದಿಂದ, ಅಶ್ರುಜಲಾಂಜಲಿಗಳಿಂದ ಆ ಪವಿತ್ರ

ಪಾದಗಳ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದನ್ನು ತೊಳೆದು ಕುಸುಮ ಪರಿಮಳಗಳಿಂದ ಪೂಜಿಸಲೆಳಸಿ ಸರ್ವದಾ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಇರಲು ಆತುರಾತುರವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ. ಕವಿಯೊಬ್ಬನು ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಇಹದಲ್ಲಿ ಅಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮುರಿದು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರುವುದೆಲ್ಲ ಪರದಲ್ಲಿ ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರೂಪುಗೊಂಡು ರಂಜಿಸುವುದೇನೊ! ಈಗ ಉಳಿದಿರುವ ಈ ಪಾದಪದ್ಮಗಳ ನೆನಪಾದರೂ ಸರ್ವದಾ ನಮಗೆ ಇರುವಂತೆ ಆ ದೇವನೇ ನಮ್ಮನ್ನು ಆಶೀರ್ವದಿಸಕೂಡದೇಕೆ ?

ಮುಂದೆ ಕೋದಂಡರಾಮಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿ. ಅಲ್ಲಿ ಜನರ ಗದ್ದಲ ಬಹಳ; ಸಮಾರಾಧನೆಯ ಸಂಭ್ರಮದ ಓಡಾಟ ಬೇರೆ. ಅಷ್ಟು ಜನರ ಗದ್ದಲವಿರುವಕಡೆಯೂ ಅರ್ಚಕರ ಆರಾಧನೆ ಪೂಜೆಗಳು ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ಕಡೆಯೂ ವಾಸಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ ದೇವನು ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತಾನಂತೆ. ಅವನಿಗೆ ಜನಭಯ ಬಹಳ. ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ನೋಡುವಲ್ಲಿ ಅತಿಶಯ ಸಂತೋಷದಾಯಕವಾದ ವಿಷಯ! ನಮ್ಮ ಭಾಗ್ಯದೇವತೆಯ ಹಾಗೆ ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ಬರುತ್ತಿದ್ದನು!! ಇನ್ನೇನು ನಮಗೆ ಭಯ ?

'ನೋಡಿ ಸಾರ್, ಇಲ್ಲಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಅಲ್ಲೆಲ್ಲ ಹುಡುಕಿದರೆ ಸಿಕ್ಕುತ್ತಾನೆಯೆ ?'

'ಇಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಎಲ್ಲಿ ಹೋಗಿದ್ದೆಯೊ—ಗಂಡ ?' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು—'ನಿನಗೆ ಕಾದು ಕಾದು ಈ ಹೊತ್ತಿನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ನಾಶವಾಗಿ ಹೋಯಿತು.'

ಚೆನ್ನಯ್ಯ—ಅವರು ಒಯ್ದುಕೊಂಡೋಗಿಬಿಟ್ರು. ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಬಿಡಲಿಲ್ಲ. ಈಗ ಬರೋದು ಕೂಡ ಕಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಯ್ತು.

ಯಜ—ಹೋಗಲಿ. ಈಗ ನಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ನೀನು ಬರಬೇಕು.

ಚೆ—ಒಂದು ಸಲ ನಾನಲ್ಲಿಗಾಗಲೇ ಅವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಬಂದೆ ಸ್ವಾಮಿ. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬಲುದೂರ ಇದೆ. ನಡೆದು ನಡೆದು ಕಾಲು ಬಿದ್ದು ಹೋಗಿದೆ. ನೋಯುತ್ತೆ ಸ್ವಾಮಿ!

ನಾವು—ನೋವು ಏನು ಮಾಡುತ್ತೆ ನಡೆಯೊ ! ನಾಳೆ ನಿನ್ನ ನಾವು ಬಾಯಿಂದು ಕರೆಯುತ್ತೇವೆಯೆ ?___ಇಲ್ಲಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಎಷ್ಟು ದೂರವಾಗುತ್ತೆ ?

ಮನುಷ್ಯರ ಸ್ವಾರ್ಥಪರತೆಗೆ ಮೇರೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ನಮ್ಮ ಕೆಲಸವಾದರೆ ಆಯಿತು. ಇತರರ ಚಿಂತೆ ನಮಗೇನು ?

ಚೆ—ನಾಲ್ಕೈದು ಮೈಲಿ ಆಗುತ್ತೆ ಸ್ವಾಮಿ. ಬರೋದಕ್ಕೆ ತುಂಬಾ ಹೊತ್ತಾಗುತ್ತೆ.

ನಾವು—ದೂರದ ನೆಪಹಾಕಿ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು ಅಂತಿದ್ದೀಯೋ ? ನಿನಗೇನು ಎಷ್ಟು ತಪ್ಪಿದರೆ ಅಷ್ಟೇ ಸಾಕು. ಈವೊತ್ತು ಎಷ್ಟೇ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಿಯೇ ಬರಬೇಕು.

ಚೆ—ಅದಕ್ಕಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ—ನಡೀರಿ ಬರ್ತೀನೆ. ದೂರವೇನೊ ಕಡಮೆ ಇಲ್ಲ, —ಇತ್ಯಾದಿ.

ಅಂತು ಚೆನ್ನಯ್ಯ ನಮ್ಮ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಿ ಮುಂದೆ ನಡೆದನು. ಅವನು ಮುಂದೆ, ನಾವು ಹಿಂದೆ. ಅವನು ಹಾಗೆಯೇ ನಮ್ಮ ಕಡೆ ತಿರುಗಿ ಅಲ್ಲಿನ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕೈಬೆರಳಿಂದ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ, 'ಅಲ್ಲಿ ನೀರು ಬಲು ಆಳ ಇದೆ ಸ್ವಾಮಿ. ಮೊನ್ನೆ ಇಬ್ಬರು ಮುಳುಗಿ ಹೋದರು' ಎಂದನು.

'ಎಲ್ಲೊ ?'

ಕೋದಂಡರಾಮಸ್ವಾಮಿ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ನದಿಯ ಪಾತ್ರ ಬಹು ಅಗಲವಾಗಿದೆ. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ ಬಂದು ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕೆರೆಯಷ್ಟು ಅಂಗಳವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದೆ. ಎದುರಿಗಿರುವ ದೇವರು ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಸಮ್ಮುಖದಲ್ಲಿ ತುಂಗಭದ್ರೆ ನಮ್ರಳಾಗಿ ಪ್ರಣಾಮ ಗೈಯಲೆಳಸಿ ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿ ಮುಂದೆ ಹೋಗುವಂತಿದೆ. ಅಲ್ಲಿಗೆ ಕೈಬೆರಳು ತೋರಿಸಿ ಚೆನ್ನಯ್ಯ 'ಅಲ್ಲಿ' ಎಂದನು. ನದಿಯ ಆಚೆಕಡೆಯ ದಂಡೆಯಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮದೂತನು ಹುಟ್ಟಿದನೆಂಬ ಅಂಜನಾಪರ್ವತ. ನಮಗೆ ಎಡಗಡೆ ಬೆಟ್ಟಗಳ ನಡುವೆ ಜಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡು ಹರಿದುಬರುತ್ತಿರುವ ನದಿ. ವಿಶಾಲವಾದ ನಮ್ಮ ಮುಂದಿನ ಜಲಾಂಗಣ ; ತುಂಗಭದ್ರೆ ಅಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದೆ ಅತಿ ಸಂಭ್ರಮದಿಂದ

ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತ ಎದುರಿಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿಕೊಂಡು, ಸೀರ್ಪನಿಗಳನ್ನು ಚೆಲ್ಲಿಕೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ಝುಲ್ಲನೆ ಹರಿದು, ಸುಳಿದು ಸಗರ್ವದಿಂದ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ದೃಶ್ಯ. ಅವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಯಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ತಾನೆ ಗಂಭೀರಭಾವತರಂಗಗಳು ಉದಯಿಸವು ! ರಾಯರು ಕೇಳಿದರು— 'ಇಲ್ಲಿಲ್ಲೊ, ಚೆನ್ನಯ್ಯ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ ದಿಬ್ಬವೆಂಬ ಜಾಗವಿದೆ ಅಂತಾರಲ್ಲ ?' ಎಂದು.

ಚೆ—ಅಗೊಳ್ಳಿ ಸ್ವಾಮಿ, ಅದು, ಆ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪ, ನದಿಯ ಆಚೆಕಡೆ ?

ಮಂಟಪವನ್ನು ಆಗಲೆ ನಾವೆಲ್ಲ ನೋಡಿದ್ದೆವು. ಇತರ ಕಲ್ಲುಮಂಟಪಗಳಂತೆಯೇ—ಹೊರಗಣ ಆಕಾರದಲ್ಲಿ—ಅದೂ ಅತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದುದು. ಆದರೆ ಬೆಟ್ಟದ ಆ ಕಡಿದಾದ ತಪ್ಪಲಿನಲ್ಲಿ, ಆ ದುರ್ಗಮಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಪ್ರಾಣಿಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಆ ನಿವಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇರುತ್ತಿದ್ದವರು ಎಂಥವರಾಗಿರಬೇಕು ? ಎಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೆವು. ಈಗ ಅದೇ ಮಂಟಪವೇ ಸಂನ್ಯಾಸಿ ದಿಬ್ಬವೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತಲೆ ರಾಯರ ಮನಸ್ಸು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಆ ಕಡೆ ಹೊರಟುಹೋಯಿತು. ಅದನ್ನು ಅವರು ಹಾಗೇ ಧ್ಯಾನಿಸುತ್ತ ನಿಂತರು. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಬಂಧಗಳಿಂದ, ಅವರ ಕಣ್ಣಿಗೆ—ನಮ್ಮೆಲ್ಲರ ಕಣ್ಣಿಗೆ—ಆ ನಿರ್ಜೀವ ಮಂಟಪ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ತಪಸ್ಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಚಿತ್ರಿತವಾಗಿ ನಿಂತಿತು. ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅನಂತಭಕ್ತಿಭಾವಗಳಿದ್ದ ರಾಯರಿಗಂತೂ ಕಾಲದೇಶಗಳ ಅರಿವು ಅಳಿಸಿಹೋಗಿ ಮನಸ್ಸು ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿತು. ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತಿನ ಬಳಿಕ, 'ಅಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಿಲ್ಲವೇನಯ್ಯ ?' ಎಂದರು.

ಚೆ—ಇಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ, ಆನೆಗೊಂದಿಯ ಕಡೆಯಿಂದ ಬೆಟ್ಟ ಹತ್ತಿ ಇಳಿದು ಬಂದರೆ ಆಗಬಹುದು. ಬಲು ಕಷ್ಟ.

ರಾ—ನೀರು ದಾಟಿ ಯಾರೂ ಆ ಕಡೆ ಈಗ ಹೋಗುವುದೇ ಇಲ್ಲವೇನು ?

ಚೆ—ನಾನು ಯಾರನ್ನೂ ನೋಡಿಲ್ಲ ಗುರುವೆ. ನೀರು ಬಹಳ ಇದೆ. ಅಂಥಾದ್ದು ಈ ಸುತ್ತಮುತ್ತಲೂ ಎಷ್ಟೋ ಇವೆ. ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಇರೋ

ಅಂಥಾವ್ರೋರು ಈಗ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲ.

ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಅದು ನಿರ್ಗಮ ಪ್ರದೇಶವೇ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ವಿದಾರಣ್ಯರು ಆ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಆಶ್ರಮವನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದರೆ? ಜನರ ಸುಳಿವಿಲ್ಲದೆ, ಅದರ ಗದ್ದಲಕ್ಕೆ ದೂರವಾದ ಆ ಏಕಾಂತ ಸ್ಥಾನ ಎಷ್ಟು ರಮಣೀಯವಾಗಿದೆ? ವಿಶ್ವವ್ಯಾಪಾರ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತಿಸುತ್ತ, ಶಮದಮಯೋಗಾದಿ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಗಳಿಂದ ಆತ್ಮಶಕ್ತಿಯನ್ನು ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಿ ಕೊಂಡು, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ತಿಮಿತಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಂಡು ನಿಶ್ಚಿಂತರಾಗಿರಲು ಕಲಿಯಲು ಈ ಶಾಂತಿನಿಕೇತನವು ಎಷ್ಟು ತಕ್ಕುದಾಗಿ ಮನೋಹರವಾಗಿರುವು ದೆಂಬುದನ್ನು ವರ್ಣಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಾನೇ ಆ ವೀರತಪಸ್ವಿಗಳು ಹಿಂದೂಧರ್ಮವನ್ನು ಉದ್ಧಾರಮಾಡುವ ಯೋಚನೆಗಳನ್ನು ಪಕ್ವಮಾಡಿಕೊಂಡುದು! ಹಿಂದೂ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸ್ಥಾಪನೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಗಳನ್ನು ಹುರಿಮಾಡಿಕೊಂಡುದು!

ಹಂಪೆಯ ಆಕೃತಿಯನ್ನೂ, ಅಲ್ಲಿ ಭೂಕಟ್ಟನ್ನೂ, ಪ್ರಕೃತಿರಮಣೀಯತೆ ಯನ್ನೂ ನೋಡಿದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯರಾದವರ ಮನಸ್ಸಿನ ಉತ್ಸಾಹವೇ ಮೇರೆ ತಪ್ಪಿದಂತಾಗುವುದು. ಅವರಂಥ ತಪಸ್ವಿಗಳಿಗೂ ದೇಶಬಾಂಧವರಿಗೂ ಸ್ಮಾರ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ ಸಂಸ್ಥಾಪನೆಯ ಯೋಚನೆ ಬಂದುದು ಹೆಚ್ಚೇನು? ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಸತ್ವತೇಜಸ್ಸಂಪಾದನೆಗೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನ ಕ್ಷಾತ್ರ ರಾಷ್ಟ್ರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆಗೂ ಭೂಮಿಯ ಈ ಭಾಗ ಪಡೆದಿರುವಷ್ಟು ಅನುಕೂಲ್ಯ ಇನ್ನಾವ ಭಾಗವೂ ಪಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಹೊರಟೆವು. ರಾಯರು ಇನ್ನೂ ಧ್ಯಾನತತ್ಪರರಾಗಿಯೇ ಇದ್ದರು. ನಾವು ಯಾರೂ ಅವರನ್ನು ಮಾತನಾಡಿಸಲಿಲ್ಲ; 'ಅವರನ್ನು ನಾಸ್ತಿಕರೆಂದು ಕರೆಯುವವರಾರು?' ಎಂದು ನನಗೆ ಅನ್ನಿಸಿತು.

ಮುಂದೆ ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಎತ್ತರವಾದ ತುಲಾಪುರುಷ ದಾನಸ್ತಂಭ ಗಳು; ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರು ಪರ್ವ ಗ್ರಹಣ ಇತ್ಯಾದಿ ಪುಣ್ಯಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ತುಲಾಭಾರ ಮಾಡಿಸಿಕೊಂಡು ರತ್ನಕನಕಾದಿ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ

ದಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳವಂತೆ. ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯೇಶ್ವರ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನೂ ಅವನ ತರುವಾಯ ಬಂದ ಅಚ್ಯುತರಾಯನೂ ಇಲ್ಲಿ ಈ ತೆರನಾದ ಸುವರ್ಣ ದಾನಗಳನ್ನು ಅನೇಕವಾಗಿ ಮಾಡಿದರಂತೆ. ಅದು ಶಾಂತಿಕರ್ಮವೊ ಶಾಸ್ತ್ರ ವಿಧಿಯೊ ತಮ್ಮ ವೈಭವ ದರ್ಪಗಳ ಉದ್ದಂಡ ಘೋರಣೆಯನ್ನು ಲೋಕಕ್ಕೆ ಪ್ರಕಟಿಸಿ ಖ್ಯಾತಿಗೊಳ್ಳಲು ಹಿಂದಿನವರು ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ದಂಭವೃತ್ತಿಯೊ ಇವೆಲ್ಲವೂನೊ ಹೇಳುವರಾರು ? ನಮ್ಮದು ಅತಿವೃಷ್ಟಿ‌ಅನಾವೃಷ್ಟಿಯ ಖಂಡ. ಇಲ್ಲಿ ಯಾವ ವಿಷಯದಲ್ಲಿಯೂ ಜನರಲ್ಲಿ ಸಮತೆಯಾಗಲಿ ಸ್ತಿಮಿತಗತಿ ಯಾಗಲಿ ಮಧ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಗಲಿ ಇರದು. ಈ ಸ್ವಭಾವ ಉಷ್ಣದೇಶಗಳವ ರಾದ ನಮಗೆ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನು ಕೊಟ್ಟ ಅಖಂಡಶಾಪವೆಂದು ತೋರುವುದು.

ಅಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನೂ ಬಿಡದೆ ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಾವಕಾಶದಿಂದ ನೋಡಲು ನಮಗೆ ಕಾಲವಿಲ್ಲದಿದ್ದುದರಿಂದ ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಡೆದೆವು. ಸ್ವಲ್ಪದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ದೊಡ್ಡ ದೇವಸ್ಥಾನ. ಅದೇ ವಿಟ್ಠಲಸ್ವಾಮಿಯ ಗುಡಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಿತು. ಹೊರಗಡೆ ಎತ್ತರವಾದ ಪೌಳಿಗೋಡೆಯ ಪ್ರಾಕಾರ; ಅದನ್ನು ಕಟ್ಟಲು ಉಪಯೋಗಿಸಿರುವ ೨೦–೩೦ ಅಡಿ ಉದ್ದ, ೪–೫ ಅಡಿ ದಪ್ಪ ನಯವಾದ ಕಲ್ಲುಚಪ್ಪಡಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಹಂಪೆಗೆ ಅತಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಗೋಡೆ. ನನಗೆ ದೇವಸ್ಥಾನದ ವಿಚಾರ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತಿಳಿಯದು. ಎಲ್ಲರೂ 'ವಿಟ್ಠಲಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿ, ವಿಟ್ಠಲಸ್ವಾಮಿ ಗುಡಿ' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿದ್ದೆ. ಹೊರಪ್ರಾಕಾರವನ್ನು ನೋಡಿದವನು, 'ಇಷ್ಟೆಯೆ? ಇಲಿಯನ್ನು ಹುಲಿಯೆಂದು ಕರೆದು ಹೋ ಎನ್ನುವುದೇ ನಮ್ಮ ಜನದ ಸ್ವಭಾವ. ಅಸ್ತಿಭಾರವಿಲ್ಲದ ಅತ್ಯುಕ್ತಿ-ನಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೇ ಬಂದುದು' ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದರೆ ಒಳಗಡೆ ಹೋದಮೇಲೆ ನನ್ನ ಈ ಭಾವನೆ ತಪ್ಪೆಂದು ಮನಗಂಡೆನು. ನಾವು ಹೊರಟ ದಾರಿಯಿಂದ ಗುಡಿಗೆ ಪ್ರವೇಶ ತೆಂಕಣದ್ವಾರದಿಂದ. ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲೆ ಹುಳಿಮಾವಿನಕಾಯಿಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುತ್ತ ಕುಳಿತುಕೊಂಡನು. ನಾವು ದೇವಸ್ಥಾನದ ಒಳಪ್ರಾಂಗಣವನ್ನು ಹೊಕ್ಕೊಡನೆಯೆ ಹೆಗಲ ಮೇಲಿದ್ದ ಜಂಖಾನವನ್ನು ಹಾಸಿ ಮಲಗಿದನು. ಅವನು ತಿಂದು ಉಳಿಸಿದ್ದುದನ್ನು

ತಿನ್ನಲು ಒಂದು ತಂಡ ಕಪಿಗಳು ಬಂದು ಅವನ ಸುತ್ತಲೂ ಕೀಚುಗುಟ್ಟುತ್ತ, ಗೊರ್ರೆನ್ನುತ್ತ, ಹಲ್ಲುಮಸೆಯುತ್ತ, ಕಾದಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತವು. ಅವನೂ ಅವುಗಳಿಗೆ ಒಂದೊಂದು ಚೂರನ್ನು ಎಸೆಯುತ್ತ, ಅತಿ ಹತ್ತಿರ ಬಂದಾಗ ಕೈಯಿಂದಲೂ ಕೋಲಿಂದಲೂ ಆಗಾಗ ಬೆದರಿಸುತ್ತ, ಚೆದರಿಸುತ್ತ ಅವುಗಳೊಳನೆ ಆಟ ವಾಡುತ್ತ ಕುಳಿತನು. ಅವನಿಗೇನು? ಎಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಅದೇ ಮನೆ—ಅವನ ಆಯುಧ ಆ ದೊಣ್ಣೆ ಆ ಹರಕು ಜಂಖಾನವೇ ಸರ್ವಸ್ವ ಆಸ್ತಿ. ಅವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ, ಪ್ರಪಂಚ ದಲ್ಲಿ ತನ್ನದೆನ್ನುವ ಬೇರೊಂದು ವಸ್ತು ಇಲ್ಲ. 'ಪಾಪ! ತುಂಬ ಆಯಾಸಪಟ್ಟಿ ದ್ದಾನೆ. ಹಾಗೇ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಉರುಟಿಕೊಂಡಿರಲಿ' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು. ನಮಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನಿಸಿತು. ಆ ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ನೋಡಬೇಕಾದುದು ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಮೂರು; ಮುಖದ ಮಹಾಮಂಟಪ; ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿನ ದೇವರ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪ; ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುರಥ. ಪ್ರಾಕಾರದ ಒಳಗಡೆ ಅನೇಕ ಶಿಲಾಶಾಸನಗಳಿವೆ. ಪ್ರಾಕ್ತನ ವಿಚಾರಕರು ಈ ಶಾಸನಗಳನ್ನು ಓದಿ ಚಾರಿತ್ರಿಕ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಮುಖ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಬಂದು ನಿಂತರೆ ಅದೇನು ಚಿತ್ರಕೃತಿಯ ಸಂವಿಧಾನ! ಏನು ಶಿಲ್ಪಕಲಾಕೌಶಲ್ಯ! ದ್ರಾವಿಡ ಶೈಲಿಯ ವಾಸ್ತುರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಈ ತೆರನಾದ ಇನ್ನೊಂದು ಶಿಲ್ಪ ಕೃತಿಯಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಾಗದು. ಮಹಾಮಂಟಪಕೆ ಹತ್ತಿಹೋಗಲು ಮಾಡಿರುವ ಮೆಟ್ಟಿಲುಗಳ ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಸುಂದರ ವಾಗಿ ಕೆತ್ತಿ ಮಾಡಿದ, ಸರ್ವಾಲಂಕಾರಭೂಷಿತಳಾಗಿ ಮುಂಗಾಲು ಗಳೆತ್ತಿ ನಿಂತಿರುವ ಮದಗಜಗಳು. ಹಂಪೆಯಲ್ಲಿನ ಸರ್ವತ್ರ ಶಿಥಿಲಸ್ಥಿತಿ ಈ ಆನೆಗಳಿಗೂ ಬಂದಿದೆ. ಅವುಗಳ ಮುಖದಿಂದ ಸೊಂಡಿಲು ಕತ್ತರಿಸಿಹೋಗಿವೆ. ಮೇಲೆ ಹತ್ತಿಹೋಗಿ ನೋಡಿದರೆ ಸುತ್ತಲೂ ಸಾಲುಗಂಬಗಳು; ಎಲ್ಲವೂ ಒಂದೇ ಸಮನಾಗಿ ಸೌಂದರ್ಯೈಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದವು. ಗರ್ಭ ಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲವರೆಗೆ ವಿಶಾಲವಾದ ಸ್ತಂಭಮಾರ್ಗ, ಅವುಗಳ ಆಚೆಯಲ್ಲಿ ಉಪ-ಕಂಬಸಾಲುಗಳು; ಮಧ್ಯೆ ಉಪರಂಗ. ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕಂಬದಲ್ಲಿಯೂ

ಶರಭ ಸಾಳ್ವಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತ ಪಹರೆಯವರು. ಮೇಲ್ಗಡೆ ಪಟ್ಟಿಕೆಗಳಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಚಿತ್ರಕೆಲಸ. ರಾಮಾಯಣ ಮಹಾಭಾರತಗಳಲ್ಲಿನ ಘಟನಾವಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟವು. ನಾನು ಈವರೆಗೆ ನೋಡಿದ ನಾಟಕಶಾಲೆಗಳಲ್ಲಿನ ಯಾವ ಓಲಗದ ಘರದೆಯೂ ಇಷ್ಟು ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಹೃದಯಾಪಹಾರಕವಾಗಿ ಇದ್ದುದನ್ನು ನೋಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಕಡೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ, ಒಂದು ಮೂಲೆಯಿಂದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಆ ಸೊಬಗನ್ನೇ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರಬೇಕೆಂದು ಆಸೆ. ಉಳಿದವರು ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪದ ಕಡೆ ಹೊರಟರು. 'ಸಾಕಪ್ಪ ಬನ್ನಿ' ಎಂದು ಕೂಗಿದರು. 'ಬಂದೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕಳ್ಳತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರಿಂದ ಮರೆಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಸುಳಿದಾಡಿದೆ.

ಇಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟು ಶೃಂಗಾರವೇತಕ್ಕೆ ? ಎಂದು ಒಂದು ಸಲ ಪ್ರಶ್ನೆ ಬಂತು. ದೇವರು ಇಷ್ಟು ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ಒಂದೇ ಕಡೆ ರಾಶಿಹಾಕಿ ಮಿಕ್ಕ ಭಾಗಗಳಿಗೆ ಬಡತನವನ್ನೇಕೆ ಕೊಟ್ಟನೊ ! ಅವನಿಗೂ ಹೀಗೆ ಪಕ್ಷಪಾತ ಬುದ್ಧಿ ಬಂದಮೇಲೆ ಸಾಮಾನ್ಯರು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತಿಗಳಲ್ಲವೆಂದು ಅವರನ್ನು ಏಕೆ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಬೇಕು ? ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಇಷ್ಟು ಸುಂದರವಾದ ಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಈ ದುಃಸ್ಥಿತಿ ಏಕೆ ಬರಬೇಕು, ಏನು ವಿಧಿಲೇಖವೊ ! ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ತೋರಿತು. ಈ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಸಾಫಲ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೇನು ? ಇಲ್ಲಿ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲ. ಇಷ್ಟು ಸೊಗಸಾದ ಕಟ್ಟಡವು ತನ್ನಂಥವನಿಗೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲವೆಂದೂ, ಇಂಥ ಶೃಂಗಾರದ ನೆಲೆ ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಗೆ ತಡೆಯದೆಂದೂ, ಮೀರಿದುದೆಂದೂ, ಹೇಳಿ ವಿಟ್ಠಲಸ್ವಾಮಿಯು ಹಂಪೆಗೆ ಬಾರದೆ ಪಂಢರಪುರದ ತನ್ನ ಹಳೆಯ ಬಡಮಂದಿರದಲ್ಲೆ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿರುವಲ್ಲಿ, ಈ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಪವಿತ್ರತೆ ಹೇಗೆ ಬರಬೇಕು ? ದೇವರ ವಾಸವಿಲ್ಲದ ದೇವಸ್ಥಾನ ಮಂಗಳಸ್ಥಾನವೆಂತಾದೀತು ? ಎಂದು ತೋರಿತು. ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ, ಛೆ ! ಸೌಂದರ್ಯವೇ ಭಗವಂತನ ಪ್ರತಿರೂಪ; ಅದಕ್ಕೆ, ಇತರ ಕರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧಿ ಬರಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆ ಯೇನಿದೆ ? ಎಂದೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಮನಸ್ಸು ಭ್ರಮಿಸತೊಡಗಿತು. ಅಥವಾ

ತಮ್ಮ ಕುಶಲತೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಹಂಕಾರಪಟ್ಟು, ಹೆಮ್ಮೆ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದಿರುವ ಈ ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಾನೇಕೆ ವಾಸಮಾಡಬೇಕು? ಅವರ ಉಚ್ಛ್ರಾಯದ ಉಪ್ಪರಿಗೆಗೆ ನಾನೇಕೆ ಸೋಪಾನ ಕಟ್ಟಿಕೊಡಬೇಕು? ಇದು ನನ್ನವರ ಸ್ವಾರ್ತಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ನಿಜ. ಆದರೆ ನಮ್ಮವರೆಂದು ಮಲೆತವರನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸದೆ ಬಿಡುವುದು ಯೋಗ್ಯವೆ? ಎಂದು, ದೂರದಿಂದ ಅವರ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಸುಮಾರು ಅರ್ಧಶತಮಾನದವರೆಗೆ ನೋಡಿ ತಡೆಯಲಾರದ ಕೋಪದಿಂದ ತಾನಾಗಿ ಕರುಣೆಯಿಂದಿತ್ತ ಆ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡಿದನೇನೋ! ಎಂದೂ ಭಾವನೆ ಬಂದಿತು. ಭಾವನೆಗಳು ಹಾಗಿರಲಿ, ಆ ಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ—ಶಾಂತಂ ಪಾಪಂ—ಅಮಂಗಳವನ್ನು ನುಡಿಯಬಾರದು—ಅದು ಸಾಧ್ವಿಯ ಸಾತ್ವಿಕ ಸೌಂದರ್ಯದಂತೆ ಕಳೆಗೊಂಡಿರಲಿಲ್ಲ. ಅತುಳ ಲಾವಣ್ಯಮಯಿಯಾಗಿ, ಹಾವಭಾವವಿಲಾಸಗಳಿಂದ ಲೋಕವನ್ನು ಬೆರಗುಮಾಡಿ ಸೋಲಿಸುವ ನಾರಿಯ ಅಥವಾ ಚಿರ ವೈಧವ್ಯ ಪರಿಣತವಾಗಿ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಸೌಂದರ್ಯದಂತೆ ತೋರತೊಡಗಿತು. ಇನ್ನು ಒಬ್ಬನೇ ಅಲ್ಲಿರಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಹೋಯಿತು. ಅಪವಿತ್ರ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡಲು ಸಂಗಡಿಗರಿದ್ದಲ್ಲಿಗೆ ಹೊರಟೆನು.

ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪವನ್ನು ಸೇರಿ ಅದನ್ನು ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡುತ್ತಾ ಮಂಟಪದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಆ ಮಂಟಪವನ್ನು ನೋಡಿದೆ. ಮನಸ್ಸು ಪರವಶವಾದಂತಾಯಿತು. ಅದರ ಚಂದ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮಹಾಮಂಟಪದ ಮೋಹನತೆಯನ್ನು ಕೀಳುಮಾಡಿ ಲಜ್ಜೆಗೊಳಿಸುವಂತಹುದು. ಅಲ್ಲಿಯೂ ಹೀಗೇ. ಕಂಬಸಾಲುಗಳು; ವಿಶಾಲವಾದ ಮಧ್ಯರಂಗ, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕುಕಡೆ ಉಪರಂಗಗಳು; ಒಂದೊಂದು ಕಂಬವೂ ಒಂದೊಂದೇ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಕಡೆದು ಕೆತ್ತಿ ಮಾಡಿದಂತಹುದು. ನಿಲುಗಂಬದ ಅಡಿಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಳಮುಖನಾಗಿ ಸಿಂಹಜಾತಿಯ ಮೃಗಗಳು; ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪೀಠದಮೇಲೆ ಹೊರಮುಖನಾಗಿ ನಾಲ್ಕೈದು ಶಿಲಾದಂಡಗಳು ; ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಶರಭಾರೂಢರಾದ ಸವಾರರು. ಮಂಟಪದ ನಾಲ್ಕು ಕಡೆಯೂ ಹೀಗೆಯೇ. ವಿಧವಿಧವಾದ

ನಯಗೆಲಸಗಳಿಂದ, ಶಿಲ್ಪಾಭರಣಚಮತ್ಕೃತಿಗಳಿಂದ ಕೆತ್ತಿ ಸಿಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಕಂಬ, ವೇದಿಕೆ. ಮೇಲ್ಗಡೆ ಮಾಳಿಗೆಯ ಮೂಲೆವಾಟಗಳಲ್ಲಿ ಲೋವೆಕಲ್ಗಳ ಮೇಲೆ ಪಕ್ಷಿಯ ರೆಕ್ಕೆಗಳಂತೆ ಶಿಲ್ಪಕೆಲಸ; ಲೋವೆಯ ಕೆಳಗೆ ಲಾಂದರ ಗಳನ್ನು ತಗುಲಿಹಾಕುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಕಲ್ಲ ಉಂಗುರಗಳು. ಉತ್ತಮ ವಾದ ಸಹಜಸೌಂದರ್ಯವನ್ನು ವೃದ್ಧಿಮಾಡಲು ಅಂಗಾಂಗಗಳಿಗನುಗುಣ ವಾದ ಉಡುಗೆತೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅಲಂಕರಿಸುವಂತೆ—ಮಂಟಪದ ಒಳಮಾಳಿಗೆಯ ಪ್ರತಿಭಾಗವೂ ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಂಡು ಶೋಭಿಸುವಂತೆ— ಹಸುರು, ನೀಲಿ, ಗುಲಾಬಿ, ಕೆಂಪು ಮುಂತಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಅವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಉಜ್ವಲವಾಗಿ ಕಾಂತಿಯುತವಾಗಿ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಭವ್ಯಗಾನ ವೊಂದು ಘನೀಭೂತವಾಗಿ ಶಿಲಾಕೃತಿಯಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿದಂತೆ ಇಲ್ಲಿನ ನೋಟ. ಆ ರಾಜರ ಕಲಾಭಿರುಚಿ, ಅಲಂಕಾರದೃಷ್ಟಿ, ರಸಿಕತೆ ಇವು ಗಳನ್ನು ಏನೆಂದು ಹೇಳೋಣ! ಆ ಚಿತ್ರಗಾರರು ಶಿಲ್ಪಿಗಳು ತಾನೇ ಎಂಥವರು! ಯಾವ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ವಿವಾಹಮಂಟಪ ಈ ತೆರನಾದ ಶಿಲ್ಪ ಕೌಶಲವನ್ನು ತೋರಿಸಬಲ್ಲುದು! ಕಲ್ಯಾಣಮಂಟಪವೆಂದರೆ ಇದಕ್ಕಲ್ಲವೆ ಆ ಹೆಸರು ಸಲ್ಲತಕ್ಕದ್ದು? ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಆ ಅರಸರ ವೈಭವವೂ ವೈಯುಬ್ಬೂ ಎಂಥವಾಗಿದ್ದಿರಬೇಕು? ಪಂಪಾಪತಿಯ ದೇವಸ್ಥಾನದ ಮೇಲೆ ಬೆಳ್ಳಿಚಿನ್ನಗಳ ತಗಡುಗಳಿಂದ ಹೊದ್ದಿಕೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸಿ ಅದನ್ನು ಕಾಪಾಡು ತ್ತಿದ್ದರಂತಲ್ಲ! ತಾವು ಮಾಡಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಕೆಲಸವೂ ಚಿರಯಶಸ್ವಿ ಯಾಗಿ, ಆಚಂದ್ರಾರ್ಕವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲೆಂದು ಜಗತ್ತನ್ನು ಅಚ್ಚರಿಗೊಳಿಸಲು ಮಾಡಿದಂತಹುದು; ಎಷ್ಟು ಅಲ್ಪ ಅವಧಿಯಲ್ಲಿ ಎಷ್ಟು ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ಸಾಧನೆಗಳು! ಯಶೋಹೀನರಾಗಿ ಅನಾಮಧೇಯರಾಗಿ ಒಂದು ಶತಮಾನ ಕಾಲ ಬದುಕಿ ಕ್ರಿಮಿಗಳಂತೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದು ತಾವು ದೀರ್ಘಜೀವಿಗಳೆನ್ನಿಸಿಕೊಳ್ಳು ವುದಕ್ಕಿಂತ ಪ್ರಚಂಡ ಸತ್ತ್ವಶಾಲಿಗಳಾಗಿ, ಕೀರ್ತಿಮಹಿಮಾನ್ವಿತರಾಗಿ ನಾಲ್ಕುದಿನ ಬಾಳಿಹೋಗುವುದು ಘನತರವಾದದ್ದಲ್ಲವೆ? ಎನ್ನಿಸಿತು. ಬರಿಯ ಆಯುಷ್ಯಕ್ಕೆ ಮಡ್ಡಿ ಜನರು ಏಕೆ ಆಶೆಪಡುವರೊ! ಆಯುಷ್ಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ

ನಮ್ಮ ಭಾವನೆ ಹಾಗಾಗಿಹೋದರೆ ನಮಗಿಂತಲೂ ಶತಾಧಿಕವಾಗಿ—ಶತ ಸಹಸ್ರಾಧಿಕವಾಗಿ—ಇರುವ ಆ ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳು ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುವಲ್ಲವೆ?

ಅದು ಹೋಗಲಿ—ಯಾವ ಚಿತ್ರಗಾರನು ತನ್ನ ಚಿತ್ರಗಳನ್ನು ಇಷ್ಟು ಉಜ್ವಲವಾಗಿ, ಸುಂದರವಾಗಿ, ಸಜೀವವಾಗಿ ಚಿತ್ರಿಸಬಲ್ಲನೊ ನಾನರಿಯೆ. ಸಂಧ್ಯಾರುಣರಾಗಗಳಿಂದ ಬಣ್ಣಗೊಂಡು ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಕಾಂತಿ ಪಡೆದು ಕ್ಷಣ ಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಹೊಸ ಶೃಂಗಾರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಮೋಹಿಸುವ ಮುಗಿಲಿನ ಶ್ರೇಣಿಗಳು ಒಂದೊಂದೂ ತಮ್ಮಷ್ಟಕ್ಕೆ ತಾವೆ ಕೂಡಿಬಂದು ಈ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಆಕಾರ ತಾಳಿ, ಘನಿಷ್ಠವಾಗಿ ಇಲ್ಲಿ ಊರಿ ನಿಂತುಬಿಟ್ಟಿರುವಂತೆ ಈ ಮಂಟಪ ಶೋಭಿಸುವುದಲ್ಲ! ಒರಟಾದ, ಜಡವಾದ ಕಲ್ಲಿಗೆ ಹೀಗೆ ಜೀವಕಳೆ ತುಂಬುವವನು ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನಿಗೆ ಸಮಾನನಲ್ಲವೇ! ಇಹದಲ್ಲಿ ಸೃಷ್ಟಿಕರ್ತನೆಂಬುವವನಾರಾದರೂ ಇರುವನಾದರೆ, ಅಂಥವನು ಕಲಾನಿಪುಣನೆಂದೂ, ಆ ಕೆಲಸವು ಕವಿ, ಚಿತ್ರಕ, ಶಿಲ್ಪಿ, ಗಾಯಕ ಇವರುಗಳಿಗಲ್ಲದೆ ಇತರರಿಗೆ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆಂದೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಇಲಾಖೆಗಳಲ್ಲಿ ಅವರು ಸರ್ವನಿಯಾಮಕರೆಂದೂ ಅವರು ಶ್ರೇಷ್ಠರಾದರೆ ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಬ್ರಹ್ಮರೇ ಎಂದೂ ಎನ್ನಿಸಿತು.

ಯಜಮಾನರೂ ರಾಯರೂ ಗಡಿಯಾರ ತೆಗೆದು ನೋಡಿದರು. ನಾಲ್ಕೂಕಾಲು ಗಂಟೆಯಾಗಿತ್ತು. 'ಹಿಂದರುಗಿ ಬರುವುದು ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾಗಿ, ಕತ್ತಲಾಗಿಹೋಗುತ್ತೆ; ನಡೆಯಿರಪ್ಪ, ಹೆಜ್ಜೆಹಾಕಿ'—ಎಂದರು. ಚೆನ್ನಯ್ಯನೂ 'ಹೊರಡೋಣ ಸ್ವಾಮಿ' ಎಂದ. ಮೂರ್ತಿ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರದಿದ್ದರೂ ಅಲ್ಲೇ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಅಡಗಿ ಆ ಕಲ್ಲುಕಟ್ಟಡಕ್ಕೆ ಜೀವವನ್ನಿತ್ತಿರುವ ಆ ಸೌಂದರ್ಯಮೂರ್ತಿಯಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಮುಂದೆ ಹೊರಟೆವು.

ಇತರ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲಿಯೂ ತೇರುಬೀದಿ; ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳು; ಈಗ ಅವೆಲ್ಲ ಭೂಶಾಯಿತವಾಗಿವೆ. ಅಲ್ಲಿನ ದೇವರುಗಳ ಕೈ ಒಂದು ಕಡೆ, ಕಾಲೊಂದು ಕಡೆ, ರುಂಡಮುಂಡಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ; ಕಣ್ಣೊಂದು ಕಡೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಹೊಳಪೊಂದು ಕಡೆ; ಹೀಗೆ ತಮ್ಮ ಅವಯುವ ಭಾಗಗಳನ್ನೂ ಕಳೆಗಳನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಂಡು ವಿಗ್ರಹಗಳು

ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಬಿದ್ದಿವೆ. ಅವುಗಳ ಮೇಲ್ಗಡೆ ಪೊದೆಗಳೂ ಮುಳ್ಳು ಗಿಡಗಳೂ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ಹಬ್ಬಿವೆ. ಕ್ರೂರತರವಾದ ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಗಳು ಯಥೇಷ್ಟವಾಗಿ ಅವುಗಳೊಳಗೆ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಅವುಗಳ ಹಂದಿ ಮೂತಿಯೂ ಕಿಸುಗಣ್ಣೂ ಪರಕೆವೈಯೂ ಭಯಂಕರವಾದ ತಮ್ಮ ರೂಪ ವನ್ನು ಆಗಿಂದಾಗ್ಗೆ ಹೊರದೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಶಾಶ್ವತವಾಗಿ ತಾವು ವಸತಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುವೆವೆಂದು ಸಾರುವಂತೆ ಕಾಣುವುವು; 'ಈ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲ ಈಗ ನಮಗೆ ಸೇರಿದುದು; ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರುವ ಜನರು ನೀವು ಜೋಕೆಯಿಂದಿರಬೇಕು' ಎಂದು ಹೇಳುವಂತೆ—ತಮ್ಮ ಪ್ರಾಬಲ್ಯದ ಗಡಿ ಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಲೊ ಎಂಬಂತೆ—ನಾಲ್ಕಾರು ಮಾರುಗಳ ದೂರ ಮೊನಚಾದ ತಮ್ಮ ಮುಳ್ಗರಿಗಳನ್ನು ಎಸೆದಿವೆ. ಕ್ರೂರತಮವಾಗಿ, ಪಾಳುದೇವತೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ವಿಕಟಹಾಸದಿಂದ ತನ್ನ ಪ್ರಭಾವವೆಂಥದೆಂಬುದನ್ನು ಬಿರ್ರನೆ ಬೀಸುವ ಉರಿಗಾಳಿಗೆ ಚೀರಿಹೇಳಿ ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಸ್ಮಶಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ. ಶ್ಮಶಾನವಲ್ಲದೆ ಮತ್ತೇನು? ರಕ್ತ, ಮಾಂಸ, ರಸ, ರಾಗ, ಬಣ್ಣ, ಕಾಂತಿ ಗಳಿಂದ ಪರಿಪುಷ್ಟರಾದ ಯುವಕ ಯುವತಿಯರು ನಗುನಗುತ್ತ ಸರಸವಾಡು ತ್ತಿದ್ದ ಸುಖಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಈಗ ವಿಷಧರಸರ್ಪಗಳು, ಮುಳ್ಳುಹಂದಿಗಳು, ಕಳ್ಳಕಾಕರು; ಎಲ್ಲಿ ಹೂದೋಟಗಳ ಪರಿಮಳವನ್ನು ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ತಣ್ಣಗೆ ತಂಗಾಳಿ ಬೀಸುತ್ತಿತ್ತೊ ಅಲ್ಲಿ ಈಗ ದಾರುಣ ಉರಿಗಾಳಿ. ಪ್ರಪಂಚದ ಚಕ್ರಾಧಿಪತಿಗಳ ಸಂದಣಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲ ಅಂಶಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸಮತೂಗಲು ಅರ್ಹ ರಾಗಿದ್ದ ಸಮ್ರಾಟರು ಆಳುತ್ತಿದ್ದ ಆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಮುಳ್ಳುಪೊದೆ; ಅವರ ದರ್ಪಪೌರುಷಗಳು ಪ್ರತಿಧ್ವನಿತವಾಗುತ್ತಿದ್ದ ಅರಮನೆಗಳಲ್ಲಿ ನರಿ ಗೂಗೆಗಳ ಕರ್ಕಶಧ್ವನಿ; ಪಾಳುದೇವತೆಯ ಕುಹಕದ ಅಟ್ಟಹಾಸ. ಅತ್ಯುತ್ತಮ ಸೌಂದರ್ಯ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗುತ್ತಿದ್ದ ಮಂಟಪ, ಗುಡಿ, ಪ್ರಾಸಾದ, ಅರಮನೆ ಇವುಗಳಿದ್ದ ಕಡೆ ಪದಚ್ಯುತವಾದ ದೇವತಾವಿಗ್ರಹಗಳು; ಒಡೆದು ಬಿದ್ದಿರುವ, ಇನ್ನೂ ಬೀಳುತ್ತಲೇ ಇರುವ ಕಟ್ಟಡಗಳು; ತಮಗೆ ಬಂದಿರುವ ದುರ್ಗತಿಯಾದರೂ ಎಂಥದೆಂಬುದನ್ನು ನೋಡಿ ಜನರು ನೀತಿಗೊಳ್ಳಲೆಂದು

ರಾಶಿರಾಶಿಯಾಗಿ ಭೂಶ್ಲಿಷ್ಟವಾದ—ಬರಿಯ ಕಲ್ಲುಗುಪ್ಪೆಗಳಂತಿರುವ—ಕಂಬ, ವೇದಿಕೆ, ಸೂರುಗಲ್ಲು. ವಿಜಯನಗರ ಧ್ವಂಸವಾದುದಂತೂ ಹಾಗಿರಲಿ; ಆ ರಾಜರ ಇಂದ್ರಸದೃಶವಾದ ವೈಭವಗಳೂ ಉಚ್ಛ್ರಾಯಾಭಿಲಾಷೆಗಳೂ ಮಹಾಸನ್ನಾಹಗಳೂ ಕಾರ್ಯಮುಖೇನ ಅಮರತ್ವವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಅವರು ಮಾಡಿದ ಅದ್ಭುತ ಪ್ರಯತ್ನಗಳೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇಲ್ಲಿ ನಾಶಪಡೆದು, ಅವರ ವೈಭವರಂಗವನ್ನು ಈಗ ಮಹಾಸ್ಮಶಾನವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ.

ಹೆಜ್ಜೆ ಬೇಗಬೇಗನೇ ಹಾಕಬೇಕೆಂದು ಅಪ್ಪಣೆಯಾಯಿತು—ಹಾಕಿದೆವು. ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದಲ್ಲೇ ಕಾಮಲಾಪುರದಿಂದ ಆನೆಗೊಂದಿಗೆ ಹೋಗುವ ರಸ್ತೆ. ಇನ್ನು ಅದನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಬೇಕು. ಆನೆಗೊಂದಿ ನದಿಯ ಆಚೆಯ ಭಾಗದಲ್ಲಿ; ನಮ್ಮ ಕಡೆಯಿಂದ ಆಚೆಗೆ ಹರಿಗೋಲುಗಳಲ್ಲಿ ದಾಟಿಹೋಗ ಬೇಕು. ಹರಿಗೋಲೂ ಅಂಬಿಗರೂ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದ್ದರು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದನ್ನು ಹತ್ತಿ ಒಳಗೆ ಸುತ್ತಲೂ ಕುಳಿತೆವು. ಅಂಬಿಗನು ಹುಟ್ಟು ಹಾಕಲು ಜಲ್ಲೆ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಅದನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ ಬಂದನು. ನಮ್ಮಂತೆಯೇ ಬಲಗುಂದುತ್ತ ಸೂರ್ಯದೇವನೂ ಅಸ್ತಮಾನಕ್ಕೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡು ತ್ತಿದ್ದನು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲ; ಉರಿತೇಜವಿಲ್ಲ. ಅವನ ಬೆಳಕು ನಿಡಿದಾಗಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಉಳಿದ ಕಡೆಗಳಲ್ಲೆಲ್ಲ ಬೆಟ್ಟ ಗಳೂ ಬೆಟ್ಟಸಾಲುಗಳೂ ತಿಳಿನೆಳಲಿನ ಜವನಿಕೆಯೊಂದರಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವೊ ಎನ್ನುವಹಾಗಿತ್ತು. ಎರಡೂ ಕಡೆಯ ಬೆಟ್ಟಗಳಲ್ಲಿ ದಾರಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ತೆಳ್ಳಗೆ ಬೆಳ್ಳಗೆ ಎಷ್ಟು ಯುಗಗಳಿಂದಲೋ ಇದೇ ರೀತಿ ಹರಿದುಬರುತ್ತ, ಎಲ್ಲಿಯೋ ಹುಟ್ಟಿ ಹೇಗೆಹೇಗೋ ಹರಿದು, ಎಲ್ಲಿನ ಯಾವುದನ್ನೋ ಅರಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಮಂದಗಾಮಿನೀ ನದಿ; ಅದರ ಸಮಕಾಲೀನರಾಗಿ, ಇಲ್ಲವೆ ಇನ್ನೂ ಪುರಾತನರಾಗಿ ಒಂದೇ ವಿಧವಾದ ವೃತ್ತಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಮೋಹ, ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲಸ್ವಭಾವ ಗಳನ್ನು ವ್ಯಕ್ತಗೊಳಿಸುತ್ತ ಜೀವನ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯರಾದ ನಾವು; ನಮ್ಮ ಸ್ವಭಾವ ಅನುಕೂಲ ಉಪಯೋಗಗಳಿಗೆ ತೋರಿದಂತೆ ನಾವೇ

ನಿರ್ಮಾಣಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಹತ್ತಾರು ಶತಮಾನಗಳಿಂದ ನಡೆಸಿಕೊಂಡು ಬರುತ್ತಿರುವ, ಹರಿಗೋಲುಗಳ ಮೇಲೆ ನದಿ ದಾಟುವ ಪದ್ಧತಿ;– ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡಿ ನದಿ ಸಂಸಾರವಾಹಿನಿಯೆಂದೂ, ನಾವೆಲ್ಲ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಕೆಲಸಗಳಿಗಾಗಿ ಆ ಕಡೆಯಿಂದ ಈ ಕಡೆಗೆ, ಈ ಕಡೆಯಿಂದ ಆ ಕಡೆಗೆ, ಯಾವುವೊ ದೋಣಿಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪ್ರತಿನಿಮಿಷವೂ ಹಾಯುತ್ತಿರುವೆವೆಂದೂ, ನೇರವಾಗಿ ಸಮುದ್ರದತ್ತ ಹೋಗದೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮುಂದೆ ಸಾಗದೆ, ಪ್ರಯಾಣದ ಚಿಂತೆ ಕೂಡ ಇಲ್ಲದೆ, ಅಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತ, ಅನುಕೂಲವಿದ್ದ ಕಡೆ ಮಾತ್ರ ಬಾಗುತ್ತ ಸುಳಿಯುತ್ತಿರುವೆವೆಂದೂ ತೋರಿಬಂತು.

ಇದನ್ನು ಓದುವ ನೀವು ನಗಬಹುದು; ಇವನ ತಲೆಯ ಕೀಲುಗಳು ಸಡಿಲಬಿದ್ದಿರುವುವೆಂದೂ ಅನುಮಾನಿಸಬಹುದು ; ನಿಮ್ಮನ್ನು ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ನನಗಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ಆ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು ನೀವೂ ನನ್ನ ಹಾಗೆಯೇ ಮನಸೋತು ದಗ್ಧಚಿತ್ತರಾಗಿ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರೆ ನಿಮ್ಮ ಮೆದುಳ ಕೀಲುಗಳ ಬಿಗಿಗೂ ಹೀಗೆಯೇ ಊನ ಬರುತ್ತೆಂದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಲ್ಲಿ ಸುತ್ತಲೂ ಎಲ್ಲಿಯಾದರೂ ಯಾವ ವಸ್ತುವನ್ನಾದರೂ ನೋಡಿ. ಒಂದು ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಇನ್ನೊಂದು ವಿಧದಲ್ಲಿ ಅನನ್ಯಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಮಹತ್ತರವಾಗಿರುವುವೇ ಹೊರತು ಸಾಧಾರಣವಾಗಿ ಕಾಣಲೇ ಕಾಣವು. ಕೋಟೆ ಕೊತ್ತಲ, ಶಿಥಿಲವಾದ ಅರಮನೆ ಶಿಬಿರ, ವಿಗ್ರಹ ದೇವಸ್ಥಾನ, ಲಾಯ, ಉಗ್ರಾಣ, ಕಟ್ಟೆ ತೊಟ್ಟಿ, ವಿಹಾರ ಓಲಗಸ್ಥಾನ ಇವುಗಳ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದ ಕೂಡಲೆ—ಪೂರ್ವದ ಮಹತ್ವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಈಗ ವೈಧವ್ಯವನ್ನು—ಅದೇ ಮಾತು ಪುನಃ—ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಶ್ರೀಮಂತ ರಮಣಿಯೊಬ್ಬಳಂತೆ ಕಾಣುವುವೇ ಹೊರತಾಗಿ ನಾಡಾಡಿಯಾಗಿ ಕಾಣವು. ಖಿನ್ನಳಾಗಿ, ಅಧೋಮುಖಿಯಾಗಿ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಮಲಿನಳಾಗಿ, ಕಾಂತಿಹೀನಳಾಗಿ—ಆದರೂ ದೀನತಾಲೇಶವಿಲ್ಲದೆ—ಒಬ್ಬರ ಅವಲಂಬನ ಸಹಾಯಗಳನ್ನು ಬೇಡದೆ, ಸಗರ್ವದಿಂದ ತನ್ನ ಕರ್ಮಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವಂತೆ ಇರುವುದನ್ನು ಈ ದೂರದಿಂದ, ನಾನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳು ಕಳೆದುಹೋದ

ಮೇಲೆ, ಒಂದೆರಡು ದಿನ ಮಾತ್ರ ಅಲ್ಲಿ ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿದ್ದ ನಮಗೇ ಕಣ್ಣೀರು ಉಕ್ಕಿ ಹರಿದುಬಂದು, ದುಃಖಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಹೃದಯ ಸುಟ್ಟು ಹೀರಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಅದನ್ನು ದಿನದಿನವೂ ಸ್ವಂತದೇಹದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ವಿಜಯನಗರದ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ಅಪಾವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಏನೆಂದು ಹೇಳೋಣ! ಕಾಲದ ಚಕ್ರಪರಿವರ್ತನದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯ ಅದೃಷ್ಟಪಂಕ್ತಿಯ ಅರಗಳು ಯಾವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಪರಿಭ್ರಮಿಸಿ ಕಳಚಿ ಹೊರಗೆ ಬಿದ್ದವೊ ಓದಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿರುವ ನಮಗೆ, ಈ ದೃಶ್ಯವನ್ನು ನೋಡುತ್ತಲೆ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಮಾನಸಿಕ ಪರಿಣಾಮಗಳು ಉಂಟಾಗುವುವೊ ಅದರ ವಾಸ್ತವತೆಯನ್ನು ಇತರರಿಗೆ ಹೇಗೆ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವುದು ? ಗತವೈಭವದ ನೆನಪು ದುಸ್ಸಹವಾದ ವಿಷದುರಿಯಂತೆ ಆಕೆಯ ದೇಹವನ್ನು ಸುತ್ತಿ, ಅದನ್ನು ಒಂದೇ ಬಾರಿಗೆ ಭಸ್ಮಮಾಡಿಬಿಡದೆ ಸಂತತವಾಗಿ ಉರಿಸುತ್ತಿದೆಯೆಂದರೆ ಅದನ್ನು ಬಾಯರಿಯದ ಸಾಮಾನ್ಯೋಕ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು.

ನದಿಯ ಹೊರದಡವನ್ನು ಸೇರಿದುದಾಯಿತು. ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಹೊರಟೆವು. ಆನೆಗೊಂದಿ ಸಂಸ್ಥಾನವನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಮುಂದೆ ನಡೆದೆವು. ನಾವು ಹಿಂದೆ ಬಿಟ್ಟುಬಂದ ಆ ಹಾಳು ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೂ ಈ ಜೀವಂತ ಸಂಸ್ಥಾನಕ್ಕೂ ಎಲ್ಲಿನ ಹೋಲಿಕೆ ? ಇಲ್ಲಿ ಜನರು ವಾಸವಾಗಿದ್ದಾರೆ ; ಮನೆ, ಬೀದಿ, ದೇವಸ್ಥಾನ, ಅಂಗಡಿ, ಹೊಲ, ಗದ್ದೆ ಎಲ್ಲ ಇವೆ. ಇದೂ ಒಂದು ರಾಜನಗರ. ರಾಜನೊಬ್ಬನು ಇಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರಿ. ಆದರೆ ಆವೂರನ್ನು ದಾಟಿಹೋಗುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ನಮಗೆ ಇವಾವುದೂ ಜೀವಂತವಾಗಿರುವಂತೆ ಕಾಣಬರಲಿಲ್ಲ. ಸ್ವಪ್ನಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಜಲವಾಹಿನಿಯಂತೆ ನಮ್ಮ ಅಂತರಂಗವೂ ಅದರ ಭಾವನೆಗಳೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಹರಿದುಹೋಗುತ್ತಿದ್ದುವು. ಹೊರಗಣ ಜಗತ್ತಿನ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಆಸಕ್ತಿ ತೋರಿಸಲಿಲ್ಲ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನಮ್ಮ ಪಾಲಿಗೆ ಪ್ರಪಂಚವೆಲ್ಲ ಶೂನ್ಯವಾಗಿ ಭಗ್ನವಾಗಿ ವಿಜಯನಗರದಂತೆ ಆಗಿ ಮುರಿದಿತ್ತು. ಕೂಲಿಹೋದ ಆ ಸೌಂದರ್ಯ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಪಾಳೇ ಸತ್ಯ, ಈ ಜೀವಂತ ಸಂಸ್ಥಾನ ಮಿಥ್ಯ—ನಾವೂ ಆ ಶೂನ್ಯ ಜಗತ್ತೂ ಪರಸ್ಪರ

ಪ್ರೇಮಾಭಿಲಾಷಿಗಳು ; ಇತರ ವಿಶ್ವಾಸ ಬಂಧನಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದೆ ಅನುರಕ್ತರಾಗಿ ಆ ಪ್ರೇಮಸಾಧನೆಯಲ್ಲೇ ಮಗ್ನರಾಗಿರುವವರು ಎಂಬುದು ಸ್ಥಿರಪಡುವಂತೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿನಿದಿರಿಗೆ ಶಿಥಿಲ ಸೌಂದರ್ಯದ ಚಿತ್ರವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಕಾಣುತ್ತಿತ್ತು. ಊರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೊರಟೆವು. ರಾಜಪಥ ಕೃಶವಾಯಿತು. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲೂ ಎತ್ತರವಾದ ಬೆಟ್ಟಗಳು ; ಒಂದು ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹಸುರಿಲ್ಲ ; ಕೇವಲ ಸಣ್ಣ ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು ಗುಂಡುಗಳು. ಅಪರೂಪವಾಗಿ ದೂರ ದೂರದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲೊಂದು ಇಲ್ಲೊಂದು ಸಣ್ಣ ಮರ. ದುಂಡುಕಬ್ಬಿನ ತೋಟಗಳು. ತಪ್ಪಲುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಂದಲೊ ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನಿಂದಲೇ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಹರಿದುಬಂದು ತೋಟಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಾಲುವೆ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ನೀರು. ಅಂಗುಳು ಒಣಗಿಹೋಗುತ್ತಿದ್ದರೂ ಆ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಕೂಡದೆಂದು ಮನಸ್ಸು. ಪಂಪಾಸರಸ್ಸಿನ 'ಪಾವನ ಸ್ಫಟಿಕೋದಕವು' ಅನತಿದೂರದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುತ್ತಿರುವಲ್ಲಿ ಈ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಲು ಮನಸ್ಸು ಹೇಗೆತಾನೆ ಬಂದೀತು ? ಉತ್ತಮ ವಸ್ತುಗಳು ದೊರಕುವುವೆಂದು ನಿರ್ಧಾರವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತಿಳಿದಿದ್ದರೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕಂಡರೆ ನಮಗೆ ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ತಿರಸ್ಕಾರ. ಪ್ರಪಂಚವೇ ಹೀಗೆ.

ಇಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಿಯೊ ರಾಮದರುಶನ ಸುಧಾರಸ ಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಚಕೋರಿಯಂತೆ ಕಾದಿದ್ದ ಪೂಜ್ಯಳಾದ ಶಬರಿಯ ಆಶ್ರಮ. ಆಕೆ ಗುರು ಮತಂಗರ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ರಾಮನು ಬರುವವರೆಗೂ ಕಾದಿದ್ದು ಆತನ ಪರಿಚಾರಿಕೆಯಾಗಿ ಶ್ರಮಿಸಿ ಚಿರಜೀವಿಸಿದಳು. ಆತನ ಸಂದರುಶನಕ್ಕಾಗಿ ವರ್ಷಾಂತರಗಳು ಕಾದುಕೊಂಡಿದ್ದು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತನ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ, ಕಣ್ಗಳಿಂದ ಸರ್ವದಾ ಅವನನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತ, ಕೈಗೆಟುಕಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ತನಿವಣ್ಣನ್ನೂ ಕಿತ್ತು ಶೇಖರಿಸಿಟ್ಟು, ಕೈಗೆ ಸಿಕ್ಕಿದ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಹೂವರಳನ್ನೂ ಪೂಜೆಗೆಂದು ಅಣಿಮಾಡಿಟ್ಟು, ನಿಮಿನಿಮಿಷವೂ ಅವನು ಬರುವನೆಂದು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು, ಗಾಳಿಯ ಪ್ರಭಾವದಿಂದ ತರಗೆಲೆಯೊಂದು ಮೆಲ್ಲನೆ ಮರಮರ ಶಬ್ದ ಮಾಡಿದರೆ ಅದು ತನ್ನ ಉಪಾಸನಾದೇವನ ಕಾಲಸಪ್ಪಳವೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ

ಹೊರಗೆ ನೋಡುತ್ತ ಕಾದು ವೃದ್ಧಿಯಾಗಿದ್ದ ಸ್ಥಾನ. ಮುಂದೆ ವಾಲಿ ಸುಗ್ರೀವರು ಕಿಷ್ಕಿಂಧೆಗಾಗಿ ಹೋರಾಡಿದ ಪ್ರದೇಶಗಳು. ಈ ಗುಂಡುಗಳೇ ಅವರ ಶಿಲಾಯುಧಗಳು. ಎಡದಲ್ಲಿನ ಈ ಬೆಟ್ಟದ ಡೊಗರೇ ವಾಲಿಯ ಭಂಡಾರ. ತನ್ನ ನಾಲ್ವರು ನಚ್ಚಿನ ಗೆಳೆಯರೊಡನೆ ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿದ್ದ ಋಷ್ಯಮೂಕದ ಮರೆ; ಇವು ಅವರು ಆಗಾಗ್ಗೆ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೂಡುತ್ತಿದ್ದ ಸ್ಥಳಗಳು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಸೀತಾದೇವಿ ತನ್ನ ಒಡವೆಗಳನ್ನು ಗಂಟುಕಟ್ಟಿ ಬೀಳುಹಾಕಿದ್ದು ;— ಈ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ತಾನು ಹೋದೆನೆಂಬ ಗುರುತು ರಾಮನಿಗೆ ತಿಳಿದುಬರಲೆಂದು. ಅಗೋ ಅದು ಸುಗ್ರೀವನ ರಾಜಕಾರ್ಯಸ್ಥಾನ, ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲಿಯೆ ಅಣ್ಣ ತಮ್ಮಂದಿರು ಘೋರವಾದ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಕಪಿರಕ್ತದ ಕಾಲುವೆಗಳನ್ನು ಸುರಿಸಿ ದುದು. ಹೀಗೇ ರಾಮಲಕ್ಷ್ಮಣರು ಸೀತಾವಿಯೋಗದಿಂದ·ಬಾಡಿ ಬಳಲಿ ಪಂಪಾ ಸರಸ್ಸಿಗೆ ನಡೆದುಹೋಗಿದ್ದುದು....ಎದುರಿಗೆ ಈಚಲ ಮರಗಳು, ತಾಳೆಯ ಮರಗಳು, ಕಬ್ಬಿನ ತೋಟಗಳು ; ದಟ್ಟವಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ ಹೊಂಗೆಯ ಮರ ಗಳು. ಬಿಸಿಲು ಕಡಮೆಯಾದ ಹಾಗೆಲ್ಲ ಸುತ್ತಣ ಆವರಣದಲ್ಲಿನ ನಿರಾರ್ದ್ರತೆ ಹೋಗಿ ಸಣ್ಣಗೆ ಮೆಲ್ಲಗೆ ಎಳಗಾಳಿ ಮೊದಮೊದಲು ಸುಳಿದಾಡುತ್ತ ಬಂದಿತು. ಆಮೇಲೆ ಇನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪ ವೇಗವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಹೊಂಗೆಯ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು, ಹೂಗಳ ಜೊಂಪೆಗಳನ್ನು ತೊನೆಯಿಸಿ, ಅವುಗಳ ಪರಾಗವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡು ಸುವಾಸಿತವಾಗಿ ಆಪ್ಯಾಯಕರವಾಗಿ ಬಂದಿತು. ನಾಲ್ಕಾರು ಹೆಂಡದ ಗಾಡಿಗಳು, ಕಬ್ಬಿನ ಕಂತೆಗಳು ; ಅರ್ಧಮತ್ತವಾದ ಕಣ್ಗೆಂಪಿ ನಿಂದಲೂ ಅಸ್ತಮಿತ ಪದಗತಿಯಿಂದಲೂ ನಡೆದುಬರುತ್ತಿರುವ ಮನುಷ್ಯ ಮೂರ್ತಿಗಳು. ಕಬ್ಬಿನ ತುಂಡುಗಳನ್ನು ಹಲ್ಲಿನಿಂದ ಸೀಳಿ ಸವಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಆ ರಸ ನಾಲಗೆಗೆ ಇಳಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಬಾಯಿಚಪ್ಪರಿಸಿ ಹಾಡುಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಕೇಕೆಹಾಕುತ್ತ, ಒಬ್ಬರ ತಲೆಯನ್ನು ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ತಲೆಯ ಕಡೆಗೆ ತೂಗಿ ಓರೆ ನೋಡುತ್ತ ಬರುತ್ತಿರುವ ನರನಾರಿ ಯರು. ಅವರಂತೆಯೇ ಅರ್ಧಪ್ರಮತ್ತವಾಗಿ, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಉಕ್ಕಿಬರುವ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ಭಾವವನ್ನು ಇಂಚರದಿಂದ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುತ್ತ ಸಂಗಡಿಗ

ರನ್ನು ಕೂಗುತ್ತ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರ ಹೇಳುತ್ತಿರುವ ಕೋಗಿಲೆಗಳು ; ಸಮೀಪದ ಶೀತಲಜಲಾಶಯದಿಂದ ಹೊರಟು, ಬಂಧುಮಿತ್ರರೆಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ, ನಿಜ ನಿವಾಸವಾವುದಕ್ಕೊ ವಿಶ್ರಾಂತಿಗಾಗಿ ಹೊರಟು, ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಸಾಲ್ಗಟ್ಟಕೊಂಡು, ಮೇಲಿನ ನೀಲಾಕಾಶವನ್ನು ಚಿಮ್ಮಿಕೊಂಡು ಸಪ್ಪಳವಿಲ್ಲದೆ ನಿದ್ರಿಸುವಂತಿರುವ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಹಾರಿಸುತ್ತ ಮುಗಿಲುಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಕ್ರೌಂಚ, ಬಲಾಕ ಪಂಕ್ತಿಗಳು—ಇವೇ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ನೋಡಿ ಹೃದಯ ದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತಿ ಶಕ್ತಿಗೆ ಮೀರಿದ ಸಂತೋಷ ಉದಯಿಸಿತು. ಪಕ್ಷಿಪರವೆಗಳ ನುಣ್ಚರ ದಿಂದ ನಿಬಿಡವಾದ ಈ ತೆರನಾದ ಪ್ರಕೃತಿಯ ಏಕಾಂತ ನಮ್ಮನ್ನು ಜಯಿಸಿ ವಶಮಾಡಿಕೊಂಡಿತು. ಮುಂದೆ ಒಂದು ಸಣ್ಣ ಕಲ್ಲುಸೇತುವೆ ; ಎಡಕ್ಕೆ ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿದರೆ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಎದುರಿಗೆ, ಅಂಜನಾಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ, ತಿಳಿ ಹಸಿರಿನ ಮೃದು ಚೌಕಟ್ಟಿನಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ಪ್ರಶಾಂತ ಪಂಪಾ ಸರಸ್ಸು !

ಆ ದಿವ್ಯ ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ಮನಸ್ಸಿನ ಎಲ್ಲ ಅಲ್ಪಭಾವನೆಗಳೂ ದೇಹದ ಎಲ್ಲ ತಾಪಗಳೂ ಮಾಯವಾದುವು. ಪೂರ್ಣವಾಹಿನೀ ನದಿಯನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಗಾಂಭೀರ್ಯ ತೋರುವುದು. ಪ್ರಕಾಂಡ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಅನಂತ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿ, ವೈಭವದಿಂದ ಮೆರೆಯುವ ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ ಮಹಾಮೂರ್ತಿಯೊಂದನ್ನು ಕಂಡಂತಾಗುವುದು. ಅಗಾಧವಾಗಿ, ಆನೆಗಳಂತೆ ಮೇಲೆದ್ದು ಬರುವ ಅದರ ಮಾಲೆಯಲೆಗಳನ್ನೂ ಕಬಂಧನು ವರ್ಣಿಸಿದ್ದುದು ಏನೂ ಅತಿಶಯವಲ್ಲ ; ಅವು ಉರುಳಿ ಹೊರಳಿ ಒಂದರೊಡ ನೊಂದು ಹೋರಾಡುತ್ತ ನೊರೆಯ ಸೇರೆಗಳನ್ನೆತ್ತಿ ಎಸೆಯುತ್ತ ಬರುವುದನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಉನ್ಮಾದ ಕೋಲಾಹಲವೊಂದರ ಅನುಭವವಾಗುವುದು. ನೂರಾರು ಅಡಿಗಳ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ದುಮ್ಮಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ ಜಲಪಾತಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ದರೆ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ರೌದ್ರದ ಒಂದು ಮುಖ ಕಣ್ಣಾಗುವುದು. ಇಲ್ಲಿ ಈ ಸರಸ್ಸನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಆ ವಿಧವಾದ ಭಾವಗಳಾವುವೂ ಬಾರವು. ಇಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷ ವೈಶಾಲ್ಯವಿಲ್ಲ. ಯಾವೊಂದು ವಿಧವಾದ ತಳಮಳವೂ ಇಲ್ಲ.

ಪದ್ಮಗಂಧಿ ಶಿವಂ ವಾರಿ ಸ್ವಾದು ಶೀತಂ ಅನಾಮಯಂ ।
ಉದ್ಧೃತ್ಯ ಸತತಾ ಕ್ಲಿಷ್ಟಂ ರೌಪ್ಯಸ್ಫಾಟಿಕ ಸನ್ನಭಂ ॥

ನೀರು ತುಂಬಿದಾಗ ಇದರ ಸುತ್ತಳತೆ ಒಂದೆರಡು ಮೈಲಿಗೆ ಮೇಲಿರದು. ಮೂರು ಕಡೆ ಯಾರೊ ಪುಣ್ಯಾತ್ಮರು ಸೋಪಾನ ಕಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ದಂಡೆಯ ಮೇಲೆ ಸಾಲಿಗೆ ಹೂ ಗಿಡಗಳು : ಗೋರಂಟೆ, ಮಲ್ಲಿಗೆ, ಪಾರಿಜಾತ ಮುಂತಾದುವು. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯ ದೇವಾಲಯವೊಂದು. ಉತ್ತರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಯಾತ್ರೆಬಂದು ಈ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡು ಇಲ್ಲಿಯ ರಾಜನ ಆಶ್ರಯದಲ್ಲಿ, ದೇವಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ನೆಲಸಿರುವ ನಾಲ್ಕು ಐದು ಜನ ಬೈರಾಗಿಗಳು. ಅವರೇ ಸರಸ್ಸಿನ ರಕ್ಷಸುಗಳು—ಅದಕ್ಕೆ ಕಾವಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಕೊಳೆಯಾಗದಿರುವಂತೆ ಅದನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡಿರುವವರು. ಸರೋವರದ ಸುತ್ತಲೂ ಹೊರಗೆ ಬೆಟ್ಟಗಳು. ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಅಂಜನಾಪರ್ವತ. ಇನ್ನು ಮೂರು ಕಡೆಯೂ ಬೇರೆ ಪರ್ವತಗಳ ಸಾನು ಪ್ರದೇಶ ಈ ಸರಸ್ಸಿನವರೆಗೂ ಇಳಿದುಬಂದಿದೆ. ಕಾಲದ ಆದಿಯಿಂದಲೂ ಇಲ್ಲೇ ಹೀಗೇ ಒಂದರ ಸಖ್ಯದಲ್ಲೊಂದು ಬೆಳೆದು ಏಕಾಂತರಂಗದಿಂದ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿರುವ ಚಿರಂಜೀವಿಗಳು ಇವು. ಯುಗಗಳೂ ಮನ್ವಂತರಗಳೂ ಕಳೆದುಹೋದಾಗ್ಯೂ ತಮ್ಮ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಬದಲಾಯಿಸದೆ, ಚಪಲರಾಗಿ, ಚಂಚಲರಾಗಿ, ಇಲ್ಲದುದಕ್ಕೂ ಆಗದುದಕ್ಕೂ ಕೊರಗಿ ಕ್ಲೇಶಪಡುತ್ತಿರುವ ಅಲ್ಪಾಯು ಮನುಷ್ಯರನ್ನು ಗಣನೆಗೆ ತಾರದೆ, ಸರ್ವಥಾ ಅವರಿಗೆ ಅಸದೃಶವಾಗಿವೆ.

ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ನಿಶ್ಶಬ್ಧ. ಆದರೆ ಆ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯು ಯಾವ ನಿರ್ಜೀವ ವಸ್ತುವಿನ ಅಥವಾ ನಿದ್ರಿತ ವಸ್ತುವಿನ ನಿಶ್ಶಬ್ದತೆಯಂತೆ ಇಲ್ಲ; ಮೂಢನ ಅಥವಾ ಗರ್ವಿಯ ಮೌನದಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲ. ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಥಳವಿಲ್ಲ, ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲ ಅಷ್ಟೇ. ವ್ಯವಹಾರ ಪ್ರಪಂಚ ಈ ಭೂಭಾಗದ ಹೊರ ಎಲ್ಲೆಗೆ ಬಹುದೂರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೊ ಕೊನೆಗೊಂಡಂತಿದೆ. ಅದಕ್ಕೂ ಇದಕ್ಕೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ಸಂಪರ್ಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಬೆಟ್ಟಗಳು ಕೂಡ ಇಲ್ಲಿ ನಮ್ರತೆಯಿಂದ ಉಚ್ಚಮನೋಭಾವದಿಂದ ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತದಿಂದ ಸರಸ್ಸಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಿತ್ತು

ಅದರ ಶಾಂತಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡಿಕೊಂಡು ಬಂದಿವೆ. ಸರಸ್ಸಿನ ಅಧಿದೇವತೆಗೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದಿಂದಲೂ ನೆರವು ಕಾಣಿಕೆಗಳನ್ನರ್ಪಿಸಿವೆ. ಆ ದೇವತೆಯು ಪ್ರತಿನಿಧಿಯಾಗಿ ತಡಿಯ ದೇವಾಲಯದ ಗಹ್ವರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ ಸೀತಾದೇವಿ ತನ್ನ ಪ್ರೇಮಾಧಿಕಾರವನ್ನು ಹೂಡಿ, ಬಾಹ್ಯಾಚರಣೆಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯವಸ್ಥೆ ಮಾಡಿ, ತನ್ನ ಸೇವಕರ ಮೂಲಕ, ಕಾರ್ಯಭಾರ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದಾಳೆ. ಅವರೂ ಅಮಾನುಷವಾದ, ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಭ್ಯವಲ್ಲದ ಆ ಆವರಣದಲ್ಲಿ ಕಲೆತು ಒಂದಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದಾರೆ. ಆ ಗೋಸಾಯಿಗಳು ಸಾಕಿಕೊಂಡಿರುವ ಬೊಗಸೆಗಣ್ಣಿನ ಹರಿಣಿಯೊಂದು ಅಲ್ಲಿನ ಸಾತ್ವಿಕ ಸೌಂದರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುರೂಪವಾಗಿ ರಾಜಿಸುತ್ತಿದೆ. ಅನೇಕ ಶತಮಾನಗಳ ಪರ್ಯಂತ ಯೋಗನಿರತನಾಗಿ ತಪಶ್ಚರ್ಯೆಯಿಂದ ಶಾಂತಾತ್ಮವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಪಡೆದು, ಎಲ್ಲ ವ್ಯಾಮೋಹ ಮಮತೆಗಳನ್ನೂ ತೊರೆದು, ಮಲಿನವಾಗದ ತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಬೆಳಗಿ, ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಂದ ಸದಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಯೋಗಿವರ್ಯನಂತೆ ಸರಸ್ಸು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ಇಲ್ಲಿನದು ತಿಳಿಯಾಗಿ ಹೊಳೆವ ಪುಣ್ಯೋದಕ. ಶ್ರೀರಾಮಪಾನದಿಂದ ಪವಿತ್ರವಾದದ್ದು. ಕನ್ನಡಿಯಂತೆ ಶುಭ್ರತೇಜಸ್ಸಿನಿಂದ ಹೊಳೆವ ಅದರ ವಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ತಾವರೆ ನೈದಿಲೆ ಹೂಗಳು ಹಗಲೆಲ್ಲ ಅರಳಿದ್ದು ಈಗ ಅರ್ಧ ಅರ್ಧವಾಗಿ ಅವಗುಂಠಿತವಾಗುತ್ತಿರುವಂತಿವೆ. ಸುತ್ತಣ ಹೂಗಿಡಗಳೂ ಪರ್ವತಪಂಕ್ತಿಗಳೂ ತಮ್ಮ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಗಳನ್ನು ಅದರೊಳಗೆ ಕಾಣುತ್ತ ಕೃತಕೃತ್ಯತೆಯನ್ನು ಪಡೆವಂತಿವೆ. ಉಗ್ರವಾಗಿ ಬೀಸುವ ಮಾರುತ ಕೂಡ, ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೃದುವಾಗಿ ಚಲಿಸಿ, ಸರಸ್ಸಿನ ಗೋಜಿಗೆ ಹೋಗದೆ ತನ್ನ ಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯವನ್ನು ಮರೆತು, ಮೆಲ್ಲನೆ ಸುಳಿದು ಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಪಕ್ಕದ ಪರ್ವತ ಶಿಖರಗಳೊಂದಿಗೆ ಎಷ್ಟೋ ಬಾರಿ ಸರಸದಿಂದ ಕ್ರೀಡಿಸಿದ್ದ ಸಿಡಿಲುಗಳೂ ದರ್ಪಾಹತವಾಗಿ ಈ ಶಾಂತಿಯಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗಿಹೋಗಿರಬೇಕು. ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ತಿವಿದಳಿಸಿ ಉರಿಸಿಕೊಂಡು ಕ್ಷಣಮಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಭೂವಲಯವನ್ನೇಳುಸುತ್ತು ಸುತ್ತಿ ಭೂವ್ಯಾಕಾಶಗಳನ್ನು ಒಂದುಮಾಡಿ ಹೊಳೆದುಹೋಗುವ ಮಿಂಚೂ ಈ ಸರಸ್ಸಿಗೆ ತನ್ನ ಕಾಂತಿಯನ್ನು

ಕಾಣಿಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಪರಾಜಯವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಂಡು ಶಿಷ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಚರಿಸಿರ ಬೇಕು. ಡೊಳ್ಳು ಡೋಳಿನ ಆಡಂಬರವನ್ನು ನೂರ್ಮಡಿ ಮಾಡಿ ಅಬ್ಬರಿಸುವ ಗುಡುಗುಗಳಂತೂ ಇಲ್ಲಿನವರೆಗೂ ಬರಲು ಕೂಡ ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸದ್ದಿಲ್ಲದೆ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ, ಹೇಗೋ ಎತ್ತಲೋ ಅಡಗಿಹೋಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ತಲಾಗಿ ಇವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ನೋಡುತ್ತ, ಪುರಾತನದಿಂದ ಈ ವರೆಗಿನ ಎಲ್ಲ ವಿಧವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳನ್ನೂ ಕಣ್ಣಾರ ಕಂಡು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ತಿಳಿದುಕೊಂಡಿದ್ದರೂ ಏನೂ ತಿಳಿಯದೆ ತನ್ನ ಒಳ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ತಾನು ಮಗ್ನನಾಗಿರುವ ಸಿದ್ಧನಂತೆ ಈ ಸರಸ್ಸು ಕಾಣುತ್ತದೆ.

ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಆನೆಗೊಂದಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬನ್ನೂ ಮಾವಿನಹಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಕೊಂಡುಹೋಗಿದ್ದೆವು. ಸರಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮುಖವನ್ನು ತೊಳೆದು ಅವನ್ನು ತಿಂದು ಮನಸ್ಸಿನ ದಾಹವಡಗುವಂತೆ ನೀರು ಕುಡಿದು ಆಯಾಸವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿ ಕೊಂಡೆವು. ಆಗಲೇ ಸಂಜೆಯಾಗಿತ್ತು. ದೂರದ ಪಶ್ಚಿಮಾಂತದಲ್ಲಿ ಕಿತ್ತಳೆ ಬಣ್ಣದ ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವುದರಲ್ಲಿದ್ದನು. ಅವನ ಕೆಂಪುಮಿಶ್ರವಾದ ಹೊಂಬಣ್ಣದ ಕಾಂತಿ ಬೆಟ್ಟದ ಸಾನುಗಳನ್ನು ದಾಟಕೊಂಡು ಗಿಡದೆಲೆವೂ ಗಳನ್ನು ದೂರಿಕೊಂಡು ಸುತ್ತಣ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಬೆಳಗುತ್ತಿತ್ತು. ಮೇಲಿನ ಮೋಡಗಳನ್ನು ಹೊಕ್ಕು ಅವನ್ನು ವಿಧವಿಧ ವರ್ಣಗಳಿಂದ ಸಿಂಗರಿಸಿತ್ತು; ಮೇಲೆ ಆಕಾಶ; ಸಂಧ್ಯಾರಾಗರಂಜಿತವಾದ ಮೋಡಗಳು; ಕೆಳಗೆ ಸರಸ್ಸು. ದೂರದ ಆಳದಲ್ಲಿ, ಅದರ ಹೃದಯದಂತರಾಂತರದಲ್ಲಿ ಆಕಾಶದ ಪೇಲವವಾದ ಆದರೂ ಸುಸ್ಪಷ್ಟ ಪ್ರತಿಬಿಂಬ; ಸುತ್ತಣ ಪ್ರಶಾಂತ ನೀರವತೆ; ಅಮಾನುಷ ವಾದ ಲೋಕಾತೀತವಾದ ಶಾಂತಮೂರ್ತಿಯ ಸರಸ್ಸು; ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಟ್ಟ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ಮರೆತುದೇನಾಶ್ಚರ್ಯ? ಎಷ್ಟು ಹೊತ್ತು ಅಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಏಳಲು ಮನಸ್ಸೇ ಬಾರದು. ಏಳದಿದ್ದರೆ? ಮಳೆ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಗೂಡು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಏನು ಗೂಡೋ— ಏನು ಬಾಳೋ! ಗೋಸಾಯಿಗಳು ದೇವಸ್ಥಾನದೊಳಕ್ಕೆ ನಮ್ಮನ್ನು ಬರಹೇಳಿ ದರು. ಒಳಗೆ ಹೋಗಲು ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲ; ಅಲ್ಲದೆ ಅಲ್ಲಿ ಸೀತಾದೇವಿಯ

ದರ್ಶನಮಾಡಲು ನನಗೇನೊ ಮನಸ್ಸು ಬರಲಿಲ್ಲ ; ರಾವಣನು ಮೋಸದಿಂದ ಕೊಂಡೊಯ್ಯುತ್ತಿರುವಾಗ ಭೀತಿಗೊಂಡು, ನಿಡುಸುಯ್ಯುತ್ತ ಆಕೆ ಕಣ್ಣೀರ ಮಳೆಯನ್ನು ಸುರಿಸಿಕೊಂಡುಹೋಗಿದ್ದ ಪ್ರದೇಶವಿದು ! ದೇವಿಯ ವಿರಹ ದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನು ಬಾಡಿ ಉನ್ಮತ್ತನಂತಾಗಿ ದುಃಖಪಟ್ಟ ಸ್ಥಳವಿದು ! ಚಿರದುಃಖಿನಿಯಾದ ದೇವಿ ಪುನಃ ಈ ಜಾಗಕ್ಕೇ ಬಂದು ಪತಿಯಿಂದ ದೂರ ಳಾಗಿ ನೆಲಸಿ ಕಾಲಕಳೆಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಅದು ಆಕೆಗೆ ಹರುಷವನ್ನೆಂತು ತಂದೀತು ? ಫುಲ್ಲಹಾಸ ಹೋಗಿ ಆಕೆಯ ಮೊಗದ ಮೇಲೆ ಕತ್ತಲೆ ಕವಿದಂತಿರುವ ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಕಂಡು ಆನಂದಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ದರ್ಶನದ ಯಾತನೆ ಯನ್ನು ಸಹಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ? ನಾವು ಒಳಗೆ ಹೋಗಲಿಲ್ಲ. ಅವರ ಕೈಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕಾಣೆ ನಾಣ್ಯ ಹಾಕಿ ಹೊರಗಿಂದಲೇ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿ ಹೊರಟು ಹೋದೆವು. ಗೋಸಾಯಿಗಳು ನಮ್ಮನ್ನು ಬೈದುಕೊಂಡಿರಬೇಕು. ಬೈದು ಕೊಳ್ಳಲೇಳಿ. ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅವರು ಹೇಗೆ ಅರಿಯಬಲ್ಲರು ;

ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದು ಹಿಂತಿರುಗಿದೆವು. ಆರು ಗಂಟೆಗೆ ಮೀರಿಹೋಗಿತ್ತು. ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಮೋಡಗಳು ಹಾಕಿ ಸುತ್ತಲೂ ಕತ್ತಲು ಕವಿದಿತ್ತು. ಮರಗಿಡಗಳು ಅಲ್ಲಾಡಲು ಆರಂಭಿಸಿದವು. ನಮಗೆ ಜಾಗ್ರತೆ 'ಮನೆ'ಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂಬ ಆತುರ. ಅಂಬಿನ ವೇಗದಲ್ಲಿ ಹೊರಟೆದ್ದೆವು. ಚಳಿಗಾಳಿಯೊಂದಿಗೆ ಮಳೆಯ ವಾಸನೆ ಬಂದಿತು. ಸೂಚನೆಗಳು ಭಯ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡತೊಡಗಿದವು. ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಮಳೆ ನಿಲ್ಲದೆಯೆ ಇದ್ದರೆ ಎಲ್ಲಿ ತಂಗುವುದು ? ಏನು ಮಾಡುವುದು ? ಊಟ ನಿದ್ರೆಗಳಿಗೆ ಹೇಗೆ ? ಹಸಿವಾ ದಾಗ ಮಾತ್ರವೇ ಊಟ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಹಸಿವೆಂಬುದನ್ನೇ ಅರಿಯದೆ ಇದ್ದ ನನ್ನಲ್ಲಿ ಕೂಡ ಕ್ಷುಧಾಗ್ನಿ ಪ್ರಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿತ್ತು. ಭಯವನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಮಿಂಚು ಮಿಂಚಿತು ; ಗುಡುಗು ಗುಡುಗಿತು. ಅವುಗಳ ಹಾವಳಿ ಅಷ್ಟಿಷ್ಟೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. ಇನ್ನೆರಡು ಹೆಜ್ಜೆ ಮುಂದಿಡು ವುದರೊಳಗಾಗಿ ಮಳೆ ಬಂದೇಬಿಟ್ಟಿತು. ಒಂದೊಂದು ಹನಿ ಒಂದೊಂದು ನೆಲ್ಲಿಯಕಾಯಿನಷ್ಟು ಗಾತ್ರ ; ತಡೆಯಲಾರದಷ್ಟು-ರಭಸದಲ್ಲಿ, ತೀವ್ರಧಾರೆ

ಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿತು. ಮಳೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಗಾಳಿ ; ಗಾಳಿಯ ಜೊತೆಗೆ ಮಳೆ. ಈ ಕೋಲಾಹಲದ ಜೊತೆಗೆ ನಮ್ಮ ಛತ್ರಿಗಳು ದುರ್ದಮನೀಯವಾಗಿ ಸ್ವತಂತ್ರ ವೃತ್ತಿಯನ್ನವಲಂಬಿಸಿದುವು. ಅವುಗಳ ಮೇಲೆ ನಮಗಿದ್ದ ಇಷ್ಟು ದಿನದ ಅಧಿಕಾರವೂ ಈಗೊಂದು ನಿಮಿಷದಲ್ಲಿ ಹಾರಿಹೋಯಿತು. ಬಹುದಿನ ಪರತಂತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದ ಜನರು ಹೊರಗಣ ಬಲವತ್ಸಹಾಯದಿಂದ ದಂಗೆಯೆದ್ದು ಸ್ವತಂತ್ರ ಸಂಪಾದನೆಗೆ ಹೊರಟರೆ ಯಾವ ಯಾವ ವಕ್ರವೃತ್ತಿ ಚೇಷ್ಟೆಗಳನ್ನು ಮಾಡುವರೊ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿನ ಚೇಷ್ಟೆಮಾಡಲಾರಂಭಿಸಿದವು. ನನ್ನ ಛತ್ರಿಯಂತೂ ಕೀಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿ ತಲೆಕೆಳಕಾಗಿ ನಿಂತಿತು. ಸುರಿಯುವ ಮಳೆಯಲ್ಲಿ ಈ ಉತ್ಸವ ಬೇರೆ. ಸ್ನೇಹಿತರ ಲೇವಡಿ. ನಗಿ ; ಬೇಕಾದಷ್ಟು ನಗಿ ! ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಆದರೂ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ಯಾರು ತಾನೆ ಬೇರೆ ರೀತಿ ಆಚರಿಸಿಯಾರು ? ನಾನು ನನ್ನ ಆಗಿನ ಸ್ಥಿತಿಯನ್ನೂ ಅವರನ್ನೂ ಛತ್ರಿಯನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ತಿಳಿದುಕೊಂಡೆ. ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಕ್ಕೆ. ಅಂಥ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇತರರ ನಗು ಅಪಹಾಸ್ಯಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸು ವುದಕ್ಕೆ ಅದೇ ಉತ್ತಮೋತ್ತಮ ಉಪಾಯ. ಚೆನ್ನಯ್ಯನೂ ಅವರೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು 'ಹ್ಯೋ' ಎಂದು ಷುರುಮಾಡಿದನು. ಅದನ್ನು ನೋಡಿ ಮಾತ್ರ ನನಗೆ ರೇಗಿತು.

'ಏಕೋ, ನೀನೇಕೊ ನಗೋದು ?' ಎಂದು ಸ್ವಲ್ಪ ಗದರಿಸಿಕೊಂಡೇ ಕೇಳಿದೆ. ನನ್ನ ಆ ಗಂಭೀರ ಭೀಷಣಧ್ವನಿ ಅವನನ್ನು ಅಡಗಿಸಲಿಲ್ಲ. ಅವನಂಥವರ ಸಹವಾಸ ಬಲುಕಷ್ಟ. 'ನಗು ಬಂದಿತು ಸ್ವಾಮಿ, ಏನು ಮಾಡೋದು ?' ಎಂದ. ಅವನಿಗೆ ಯಾರ ಯಾವ ಆತಂಕವೂ ಇಲ್ಲ. ಆಮೇಲೆ ? ಆಮೇಲೆ ಮಾಡುವುದೇನು ? 'ಅಯ್ಯೊ ರ‍್ಯಾಸ್ಕಲ್' ಎಂದು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಂದು ಕೊಂಡು ಸುಮ್ಮನಾದೆ.

ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಯೇ ಒಂದು ಹಳೆಯ ಆಲೆಯಮನೆ. ಅಲ್ಲಿ ನಮ್ಮಂಥವರು ಇನ್ನೂ ಅನೇಕರು ಸೇರಿದ್ದರು. ಎಲ್ಲರ ಮೈಮೇಲಿನ ಬಟ್ಟೆಗಳಿಂದಲೂ ನೀರು ಕೋಡಿ ಹರಿಯುತ್ತಿತ್ತು. ತೆಳುವಾದ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ನಮ್ಮ

ವರ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಮೈಗಳಿಗಂಟಿಕೊಂಡಿದ್ದುವು. ರೈತರ ದುಪ್ಪಟಿಗಳೂ ಯಥಾ ಶಕ್ತಿ ಗಂಭೀರವಾಗಿ ಶ್ರೀಮಂತ ವೃತ್ತಿಯನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿದ್ದವು. ಕರಿಯ ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಉಟ್ಟಿದ್ದವರ ಬಟ್ಟೆಗಳು ಮೈಗೆ ಅಂಟಿಕೊಂಡು ಮಿಂಚಿನಲ್ಲಿ ಮಿನುಗತೊಡಗಿದವು ಅಲ್ಲಲ್ಲೆ ಮೂಲೆಗಳನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಮುದುಕರು ಮೊಳಕಾಲುಗಳ ಮೇಲೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಗಡಗಡ ನಡುಗುತ್ತಿದ್ದರು. ಕುದಿ ಪ್ರಾಯದವರಾದ ನಮ್ಮ ಹಲ್ಲುಗಳೂ ಚಳಿಯಿಂದ ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಎಷ್ಟು ಹೇಳಿದರೂ ಕೇಳದೆ ಬಡಿದುಕೊಂಡು ಶಬ್ದ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದವು. ಎರಡು ಕೋಳಿ, ನಾಲ್ಕು ಕುರಿ, ಹತ್ತು ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಗಳು, ನಮ್ಮಂಥ ಜನರು—ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ್ದವರು; ಒಟ್ಟು ದೊಡ್ಡವರು ಚಿಕ್ಕವರು, ಹೆಂಗಸರು ಗಂಡಸರು, ಹಿಂದೂ ಮುಸಲ್ಮಾನರು ಎಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ಹದಿನಾರು ಜನ; ಎಲ್ಲ ಕೋಮಿನವರೂ ಎಲ್ಲರ ಪ್ರತಿನಿಧಿಗೂ ಸೇರಿದ್ದಂತೆಯೇ ಆಯಿತು. ಒಟ್ಟು ಹದಿನಾರು ಜನರಿಗೆ ಅಲ್ಲಿನವರಲ್ಲದ ಅವರೊಡನೆ ಏತಕ್ಕೂ ಸ್ಪರ್ಧಿಸದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಐವರೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಸಂಖ್ಯೆ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಮೂದಲಿಸುವರು ಯಾರೂ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಭಗವದನುಗ್ರಹ.

ಒಂದು ಮಣ್ಣುಗದ್ದಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರು ಮೂವರೂ ಕಂಬಳಿ ದುಪ್ಪಟಗಳನ್ನು ಹೆಗಲ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಒಂದೆರಡು ಕುಡುಗೋಲುಗಳನ್ನು ಹತ್ತಿರವಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಅವರಲ್ಲಿ ಇಬ್ಬರು ರೆಡ್ಡಿಗಳು. ಹೊಗೆ ಕಡ್ಡಿಯನ್ನು ತೀಡುತ್ತ ಒಬ್ಬನು, ಹೊಗೆಸೊಪ್ಪನ್ನು ಅಗಿಯುತ್ತ ಇನ್ನೊಬ್ಬನು, ಜಡಭರತರಂತೆ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಸಾಬಿ. ಅವನೇ ಆ ಸಭೆಗೆ ನಾಯಕ. ಬಾಯಿತುಂಬ ಅಡಿಕೆ ಎಲೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಅಗಿಯುತ್ತ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಕಡ್ಡಿಪುಡಿಯನ್ನೂ, ಸುಣ್ಣಕಾಯಿಂದ ಸುಣ್ಣವನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಸೇವಿಸುತ್ತ ತನುಗಾಂತಿಗಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಕರಾಳವಾದ ದೀರ್ಘವಾದ ದಾಡಿಯನ್ನು ನೀವಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಅದನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತ, ಹಲ್ಲಿಗೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ಕಸ ತೆಗೆಯುತ್ತ, ಆಗಾಗ ಅಲ್ಲೇ ಉಗುಳುತ್ತ, ವಿಚಿತ್ರ ವಿಚಿತ್ರ ತಮಾಷೆಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿದ್ದನು. ಅವನು ಬುದ್ಧಿ

ವಂತ ; ಮಳೆಗೆ ಸಿಕ್ಕಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಮಾತು ಈ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಆಡಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಯಾರೊ ತಿಪ್ಪಾರೆಡ್ಡಿಯೆಂಬವನನ್ನು ಆ ಹಿಂದಿನ ದಿನ ಅಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ 'ನರಿಕಿ' ಹಾಕಿದರೆಂಬ ಪ್ರಸಂಗಕ್ಕೆ ಮೊದಲಾಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಮಳೆಯ ಜೋರು ಸ್ವಲ್ಪ ಕಡಮೆಯಾಯಿತು. ನಾವು ಅಲ್ಲಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹೊರಟು ದಾರಿಗೆ ಬಂದೆವು. ಹನಿಯುತ್ತ ಬಸಿಯುತ್ತ ನಡೆದೆವು. ಮುಸ್ಸಂಜೆಯ ಮಬ್ಬು ಮೋಡಗಳ ಮೇಲ್ಗಪ್ಪು ಸೇರಿ ಎಲ್ಲವೂ ಅಂಧಕಾರಮಯವಾಯಿತು. 'ಇಷ್ಟುಹೊತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಈ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನು ಆರು ಮೈಲಿ ಯಾರಪ್ಪ ಆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವರು. ಇಲ್ಲಿಯೇ ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಹೇಗೋ ಹಾಗೆ ಕಳೆದು ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ಹೊರಡೋಣ ಬೇಕಾದರೆ' ಎಂದರು ರಾಯರು. ಅವರಿಗೆ ದೂರ ನಡೆಯುವ ಅಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲ. ಬಹು ನಿಧಾನವಾಗಿ ನಡೆದು ಅಭ್ಯಾಸ. ದಾರಿಯೂ ಸ್ವಲ್ಪ ಕಷ್ಟವೇಯೇ. ಭೀತಿ ಬೇರೆ. ಆದರೆ ಒಬ್ಬರ ಮೇಲೂ ಒಂದು ಬಿಟ್ಟರೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬಟ್ಟೆ ಇಲ್ಲ. ಇರುವುದೂ ಒದ್ದೆ. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ 'ಅಸಾಧ್ಯ' ಹಸಿವು. ಎಷ್ಟೇ ಹೊತ್ತಾಗಲಿ ಗೂಡು ಸೇರಿಕೊಂಡರೆ ಊಟ ಮಾಡಿ ಬೆಚ್ಚಗೆ ಅವರವರ ಹಾಸುಗೆಗಳಲ್ಲಿ ಮಲಗಬಹುದು. ರಾಯರ ಮಾತು ನಡೆಯಲಿಲ್ಲ. ಬಹುಜನಮತಕ್ಕೆ ಅವರೂ ತಲೆಬಾಗಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಸಂಸ್ಥಾನದ ರಾಜಬೀದಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಮೂರು ದೊಡ್ಡ ಅಂಗಡಿಗಳಿಗೂ ಹೋಗಿ ವಿಚಾರಿಸಿದೆವು. ಒಂದೊಂದಕ್ಕೆ ನಾಲ್ಕಾಣೆ ಕೊಡುವೆವೆಂದೆವು :— ಒಂದು ಮೇಣದ ಬತ್ತಿ ಕೂಡ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. 'ಇನ್ನೇನು ಮಾಡುವುದು ನಡೆಯಿರಿ, ಜಾಗ್ರತೆ ಹೋಗೋಣ. ನದಿಯ ದಂಡೆಯಿಂದ ಅಂಬಿಗರೂ ಹೊರಟು ಹೋದಾರು' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು. ಹತ್ತುಮಾರು ಹೋಗುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಆನೆಗೊಂದಿ ರಾಜ್ಯದ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ತಮ್ಮ ದುಡ್ಡಿನ ಪೆಟ್ಟಿಗೆಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದು ಕಂಡಿತು. ಅವರನ್ನು ನಾನಾ ವಿಧವಾಗಿ ವಿನಯದಿಂದ ಬೇಡಿಕೊಂಡು ಉಪಶಾಂತಿಯನ್ನು ಮಾಡಲೊಪ್ಪಿದೆವು. ಹತ್ತು ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವೆವು ನಡೆಯಿರೆಂದು ಅವರು ಊರೊಳಕ್ಕೆ ಹೋದರು. ಆದರೆ ಪಾಪ ! ಏನು ತೋಂದರೆ ಸಂಭವಿಸಿತೊ

ಪುನಃ ಬರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೂ ನಮ್ಮ ಪ್ರಯಾಣದ ವಿಚಾರವನ್ನು ಅಧಿಕಾರಿಗಳ ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ ತಂದು ಅವರ ಅನುಮತಿ ಪಡೆದಿರುವೆವಲ್ಲ ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ನಿರ್ಮಲಮಾಡಿಕೊಂಡು ದಡಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ಸೇರಿದೆವು. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಅವರಿಂದ ತೊಂದರೆಯೇನೂ ಬರುವ ಸಂಭವವಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಅಂಬಿಗರಾರೂ ಅಲ್ಲಿ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲರೂ ಆಚೆ ದಡಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಹೋಗಿದ್ದರು. ಆಚೆ, ದೂರದಲ್ಲಿ ಅವರ ಮನೆ. ಕೆಲವರು ಬೆಂಕಿ ಹೊತ್ತಿಸಿಕೊಂಡು ತಮಟೆ ಬಡಿದುಕೊಂಡು ಕುಣಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಆರಂಭಮಾಡಿದ್ದಂತೆ ಕಂಡುಬಂದಿತು. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದೆವು. ಮೊದಲು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರಾಗಿ, ಆಮೇಲೆ ಎಲ್ಲರೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕೂಗಿದೆವು. ಗಂಟಲು ಶಕ್ತಿಯನ್ನೆಲ್ಲ ವೆಚ್ಚಮಾಡಿದೆವು. ಇನಾಮು ಕೊಡುತ್ತೇನಯ್ಯ ಬನ್ನಿ ಎಂದು ಕೂಗಿದೆವು. ಆ ಮೋಹಿನೀ ಮಂತ್ರದ ಉಚ್ಚಾರ ಮಾತ್ರದಿಂದಲೇ ಕೊನೆಗೆ ಹರಿಗೋಲಿನವನು ಒಬ್ಬನು ನಮ್ಮತ್ತ ಹರಿಗೋಲನ್ನು ನಡಸಿಕೊಂಡು ಬಂದು ನಮ್ಮನ್ನು ಆ ದಡಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋದನು. ಅಂಬಿಗನು ಆಗ ಮಾಡಿದುದು ಮಹದುಪಕಾರವೆಂದೇ ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಆರೂವರೆ ಗಂಟೆಯಾಗಿ ಸುಂಕದ ಅಧಿಕಾರಿಗಳು ಹೊರಟುಹೋದಮೇಲೆ ಅಂಬಿಗರು ಹರಿಗೋಲು ನಡಸಕೂಡದೆಂಬುದು ಸಂಸ್ಥಾನದವರ ಕಟ್ಟಾಜ್ಞೆ. ಅವನಂತೂ ಇನಾಮಿನ ಹೆಸರು ಕೇಳಿ ಧೈರ್ಯಮಾಡಿದ್ದನು.

ಹರಿಗೋಲಿಳಿದು 'ಚೆನ್ನಯ್ಯ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯಪ್ಪ, ದಾರಿ ತೋರಿಸು' ಎಂದು ಹೇಳಿ ಅವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿದೆವು. ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ, ಒಂದೊಂದು ಸಲ, ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ ಅವನಿಗೂ ದಾರಿ ಕಾಣಿಸದಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಆಗ ಅವನು ಸೇದುತ್ತಿದ್ದ ಬೀಡಿಯ ಬೆಳಕೇ ನಮಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ. ಮನೆ ಸೇರುವ ಆತುರ; ದಾರಿಯ ಹೆದರಿಕೆ; ಭೀರು ಮನಸ್ಸು; ಮಳೆ, ಕತ್ತಲು; ಭಯಗಳ ಉದ್ವೇಗ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲವಾದ ಅಧಿಕಾರ ಹೂಡಿತ್ತು. ಅದೇ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಮೂರು ಗಂಟೆಗಳಿಗೆ ಹಿಂದೆ ತಾನೇ ಅನೇಕ ಸೌಂದರ್ಯಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡು ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತ, ಆನಂದಪಡುತ್ತ ಹೋಗಿದ್ದೆವು. ಐತಿಹಾಸಿಕ ಸಂಗತಿಗಳನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತಂದುಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಅನೇಕ ಹಳೆಯ

ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಹೆಜ್ಜೆಹೆಜ್ಜೆಗೂ ಹೊಸ ನೋಟಗಳನ್ನು ನೋಡುತ್ತ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತ, ಹೋದವರ ಸುತ್ತಲೂ ಹೊರಗೂ ಒಳಗೂ ಈಗ ಭಯ ಅಂಧಕಾರ ಇವು ಮಾತ್ರವೇ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ಇತರ ಭಾವನೆ ಕಲ್ಪನೆಗಳೆಲ್ಲ ಎಲ್ಲಿಯೋ ಮಾಯವಾಗಿದ್ದವು. ಚೆನ್ನಯ್ಯನು ಎಷ್ಟು ಧೈರ್ಯ ಹೇಳಿದರೆ ತಾನೆ ಏನು ? ಕಣ್ಣು ಕಾಣದ ದೇಶ ; ಕಣ್ಣು, ಮನಸ್ಸು ಓಡದ ಸಮಯ ; ಕಳ್ಳಕಾಕರ ಭೀತಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಆಚೆ ಈಚೆ ಸುಳಿದರೆ ಎಡವಿಬೀಳುವ, ಮೈ ತರಚಿಹೋಗುವ, ಕೈಕಾಲು ಮುರಿಯುವ ಸಂಭವ. ಮಿಂಚಿನ ಬೆಳಕು ಬೆಳಗಿದರೆ ಮಾತ್ರ ದಿಕ್ಕು ದೆಸೆ ಕಾಣುವುವು. ಆ ಬೆಳಕೋ ಎಷ್ಟು ಭಯಂಕರ ! ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿದ್ದು ಮಿಂಚಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳಗಿದ ಕೋಡುಗಲ್ಲು ಗಳು ಕಟಬಾಯ್ಗಳನ್ನು ತೆರೆದುಕೊಂಡಿರುವ ಮೊಸಳೆಗಳಂತೆ ಕಾಣುವುವು. ಒಣಗಿ ನಿಂತಿದ್ದ ಬೋಳುಮರಗಳನ್ನು ನೋಡಿದರೆ ತೋಳುಗಳನ್ನು ಹೊರ ಚಾಚಿ ನಿಂತಿರುವ ಭೂತಗಳಂತೆ ಇರುವುವು.

'ಇಂಥ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಪಿಸ್ತೂಲು ಹತ್ತಿರವಿದ್ದರೆ ಎಷ್ಟೋ ಅನುಕೂಲ' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು. ನಿಶ್ಚಯ ; ನಮಗೆ ಪಿಸ್ತೂಲುಗಳ ಜ್ಞಾಪಕ ಬರತಕ್ಕದ್ದು ಕೂಡ ಇಂಥ ಸಮಯಗಳಲ್ಲಿಯೇ. ಆದರೆ ಪಿಸ್ತೂಲು ಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಹೇಗೆ ? ಅವಕ್ಕೆ ಹತ್ತಾರು ರೂಪಾಯಿಗಳನ್ನು ಖರ್ಚುಮಾಡಿ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ತೋಟಗಳನ್ನು ಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೇ ಇರಬೇಕು. ಅವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಯೋಗ್ಯತೆ ತಾನೆ ನಮಗೆಲ್ಲರಿಗೂ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು ? ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಲೈಸೆನ್ಸ್ ಯಾರು ಕೊಡುವವರು ? ದೇವರು ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಮಾಡಿ ನಮಗೆ ಬ್ರಿಟಿಷ್ ಸರಕಾರದವರ ಆಶ್ರಯವನ್ನು ಕರುಣಿಸಿರು ವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುಖಶಾಂತಿಗಳು ನೆಲಸಿ ನಮ್ಮ ದೇಹ ರಕ್ಷಣಾ ಕಾರ್ಯವಾದರೂ ಸರಿಯಾಗಿಯೋ ತಪ್ಪಾಗಿಯೋ ಇಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗಾದರೂ ನಡೆಯುತ್ತಿದೆ. ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಗತಿ ಏನು ? ನಮ್ಮನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಕಾರ್ಯವು ಅವರ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಭಾರ ; ಅವರ ತಲೆಬುರುಡೆಗಳು ಗಟ್ಟಿ ಯಾಗಿರುವತನಕ ನಮಗೆ ಸುತಾರಾಂ ಭಯವಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಿದ್ದರೂ ಎಲ್ಲಿ ಹೋದರೂ

ಭಯವಿಲ್ಲ; 'ಭಯವಿಲ್ಲ ನಡೆಯಿರಿ ಸಾರ್, ಏನು ಹೆದರಿಕೆ ಬಂದದ್ದು, ನಾವು ಆರು ಜನ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಇದ್ದೇವೆ' ಎಂದೆ ನಾನು.

'ಆರು ಜನ ಇದ್ದರೂ ಒಂದೆ, ಅರುವತ್ತು ಜನ ಇದ್ದರೂ ಒಂದೆ. ನಿನ್ನೆ ರಾತ್ರಿ ನೋಡಿದಿರೊ ಇಲ್ಲವೊ!'— ಎಂದು ಉತ್ತರ ಬಂದಿತು. ನನ್ನ ಶೌರ್ಯದ ಪ್ರತಾಪ ಅಡಗಿಹೋಯಿತು. ದೊಡ್ಡವರು ಅರುವತ್ತು ವರುಷಗಳ ಅನುಭವದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು ಅಸತ್ಯವಲ್ಲವೆಂದು ಬೇರೆ ನಮಗೆ ಸಿದ್ಧಾಂತ. ಅವರು ಹೇಳಿದ್ದೂ ನಿಶ್ಚಯವೇ.

ಮೂರ್ತಿ—'ಓಹೋ ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯನವರೂ ನಾನೂ ಇರುವಾಗ ನಿಮಗೆಲ್ಲ ಭಯವೇಕೆ ? ನನಗೆ ದೊಣ್ಣೆ, ಪಿಸ್ತೂಲ್, ಜುಜಿಟ್ಸು ಎಲ್ಲ ಅಭ್ಯಾಸವಿದೆ. ಹುಳುಹುಪ್ಪಟೆ ಏನು ಮಾಡ್ಯಾವು ? ತಂಟೆಖೋರರು ಬಂದರೆ ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ ಒಬ್ಬರು ಸಾಲದೆ ? ಅವತ್ತು ದೇವರಾಯನ ದುರ್ಗದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ದಿರೊ ಇಲ್ಲವೊ ? ಹುಳುಹುಪ್ಪಟೆ ಹೆದರಿಸುವುದಕ್ಕೆ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಕೈಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆದುಕೊಂಡು ಆ ರಾತ್ರಿ ಹೋದ ಹಾಗೆ ಈಗಲೂ ಹೋಗೋಣ ನಡೀರಿ' ಎಂದು ಕೈಚಪ್ಪಾಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಿದರು.

ನನಗೆ ರೇಗಿತು; ಮೂರ್ತಿ ನನ್ನನ್ನು ಹೀಗೆ ಅಲ್ಲಗಳೆದದ್ದು ನನಗೆ ಸಹಿಸ ಲಿಲ್ಲ. ಧೈರ್ಯಕ್ಕೂ ಶಕ್ತಿಗೂ ಆಳು ದಪ್ಪ ದಪ್ಪಗೆ ಉದ್ದುದ್ದಕ್ಕೆ ಆಕಾರ ಇದ್ದು ನೂರ ಐವತ್ತು ಪೌಂಡು ತೂಕ ಇದ್ದುಬಿಟ್ಟಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಾಕೆ ? ನಿಸ್ಸಾರವಾಗಿ ತೂಕವಿಲ್ಲದೆ ಹೊರಗೆ ಕಂಡಮಾತ್ರಕ್ಕೇ ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಧೈರ್ಯವೂ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇರಕೂಡದೆ ? ಲೇವಡಿ ಮಾಡುವುದಕ್ಕೆ ಏನು ಖರ್ಚಾಗಬೇಕು ಹೇಳಿ. ಯಾರು ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾಗುವುದಿಲ್ಲ ? ನಾಳೆ ವೈಕುಂಠದಿಂದ ವಿಷ್ಣುವೇ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು ನಿಂತರೂ ಅರ್ಧಗಂಟೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅವನನ್ನು ಲೇವಡಿ ಮಾಡಿ ಪುನಃ ಸ್ವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಓಡಿಸಿಬಿಡುವುದು ಕಷ್ಟವೇನೊ ಮಹಾ; ನಾನು ಲೇವಡಿ ಮಾಡಲಾರೆನೊ ! ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಒಂದು ಸಂಗತಿ ಮಾತ್ರ ಹೇಳಿ ಕೊಳ್ಳಲೇ ಬೇಕು. ಆದರೆ, ನನ್ನಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಧೈರ್ಯಗಳಿಗೇನೂ ಕಡಮೆಯಿಲ್ಲ

ವಾದರೂ ಅವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಸ್ವಾಭಿಮಾನ ಹೆಚ್ಚು. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಎಲ್ಲರೂ ಹಾಗೆಯೇ ಎಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಕೆಲವರು ಅದನ್ನು ಹೊರಗೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಒಳಗೇ ದಮನಮಾಡಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಷ್ಟೇ ಜನರಲ್ಲಿ ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 'ನೀನು ಹೇಡಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿದರೆ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳದ ನರಾಧಮನೂ 'ನೀನು ಧೀರ'ನೆಂದರೆ ಹಿಗ್ಗದ ನರನೂ ಈ ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲವೆಂದೇ ನನ್ನ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಅಂತು ನಾನೇನೊ ಬಹಳ ಹುರುಡಿನಿಂದ ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ ನಡೆಯತೊಡಗಿದೆ. ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಹಾಗೆಯೇ ನಡೆದದ್ದಾಯಿತು. ಹೆಜ್ಜೆ ಮಾತ್ರ ನಿಸ್ಸಂಕೋಚವಾಗಿ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವಾಯಿತು. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹಿಂದೇಟು ಹಾಕತೊಡಗಿತು. ಎಷ್ಟೋ ವಿಧವಾಗಿ ಪಾದಗಳಿಗೆ ನಾನು ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟೆ. ಸಮಯಾಸಮಯ ಪರಿಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ನನ್ನನ್ನು ಅಪಮಾನಕ್ಕೆ ಗುರಿಮಾಡಿಸಬೇಕೆಂಬ ಅಭಿಲಾಷೆ ಅವಕ್ಕಿದ್ದರೆ ನಾನು ಏನನ್ನು ತಾನೆ ಮಾಡುವುದಕ್ಕಾದೀತು? ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ ಕವಿದ ಕತ್ತಲು ಸುತ್ತಲೂ ಮುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ನನ್ನ ಆಗಿನ ದುರವಸ್ಥೆಯನ್ನು ನೋಡಿ ಯಾರೂ ನಗುವಹಾಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಮೂರ್ತಿ ನನ್ನ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಯಿಗೆ ಬೀಗ ಹಾಕಿ ಅದನ್ನು ಬಿಗಿಹಿಡಿಯುವ ಅಭ್ಯಾಸವನ್ನೇ ಮಾಡಿದವರಲ್ಲ. ಪಾಪ, ಈ ಮನುಷ್ಯನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಏಕೆ ನೋಯಿಸಬೇಕೆಂದು ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲ. 'ಎಲ್ಲರ ಜೊತೇಲೆ ಬನ್ರಿ, ಮಹಾರಾಯರಾ, ಸುರಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಊರು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳೋಣ. ಎಲ್ಲಾದರೂ ಬಿದ್ದು ಕಾಲುಗೀಲು ಮುರಿದುಕೊಂಡು ಲಂಗಡೇ ಆಗೀರಿ!' ಎಂದರು. ಅದೇ ಸಮಯ!....ಆದರೂ ಅವರ ಉದ್ಯಮ ಕಂಟಕತನದ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಅವರಿಗೆ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಗೊಣಗಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಎಲ್ಲರ ಜೊತೆಗೇ ನಡೆಯತೊಡಗಿದೆ. ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಮಾತನಾಡಬೇಕು ಎಂದು ಕೂಡ ಅನ್ನಿಸಲಿಲ್ಲ. ಮಾತೂ ಭಾವಗಳೂ ತಾಮಸೀವೃತ್ತಿಯ ಮನಸ್ಸಿನ ಅರೆಮಬ್ಬಿನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಿಯೊ ಅಡಗಿಹೋಗಿದ್ದುವು. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದೆ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಮನಸ್ಸಿನ ವಿಭಜನ ವಿಶ್ಲೇಷಗಳಿಗೆ ಸಿಕ್ಕದ ಯಾವುದೊ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ ಹೃದಯವನ್ನೂ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ದುಸ್ಸ್ವಪ್ನಸಮಯಗಳಲ್ಲಾಗು

ನಂತೆ, ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಅದುಮುತ್ತಿತ್ತು.

'ಈಗ ಎಲ್ಲಿದ್ದೇವಯ್ಯ, ಚೆನ್ನಯ್ಯ? ಎಂದರು ರಾಯರು. ಅವನು, 'ಆಗ ತೋರಿಸಿದೆನಲ್ಲ ಸ್ವಾಮಿ, ಸೀತಾಮ್ಮನೋರು ಒಡವೆ ಬಿಸಾಕಿದ ಸ್ಥಳ ಎಂದು, ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದಿದ್ದೇವೆ' ಎಂದನು. ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಮೋಡ ಗುಡುಗು ಮಿಂಚು ಇವು ತಮಗೆ ಬೇಕಾದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುತ್ತ ಭಯಂಕರವಾಗಿದ್ದುವೆಂದು ಹಿಂದೆಯೇ ಹೇಳಿರುವೆನಷ್ಟೆ. ಈಗ ಹೃದಯವಿದ್ರಾವಕವಾಗಿ ದೇಹಪಂಜರದ ಕೀಲುಗಳು ಕಳಚಿ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗುವುವು ಎಂಬಂತೆ ಎದುರಿನಿಂದ ಆರ್ಭಟಿಸಿ ಒಂದು ಸಿಡಿಲು ಸಿಡಿಯಿತು. ಮೇಲೆ ನಾವು ನಡೆದು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ, ಕಾಲ್ಕೆಳಗಿನ ಭೂಮಿ ಕಂಪಿಸಿ ಆ ಕಂಪನ ರಭಸ ನಮ್ಮೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಐವತ್ತು ಅಡಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಿಬಿಟ್ಟಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ಆತ್ಮ ಹೇಗೆ ತಲ್ಲಣಿಸಿ ಹೋಗಬಹುದಿತ್ತೊ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಪ್ರಬಲವಾದ ತಲ್ಲಣ ಉಂಟಾಯಿತು. ಅದು ಸುತ್ತಲ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಹತ್ತಿಸಿ ಉರಿಸಿ ತನ್ನ ವಿದ್ಯುನ್ಮೊನೆ ರೌದ್ರಗಳಿಂದ ತಿವಿದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದನ್ನು ಆ ಸನ್ನಿವೇಶದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸಬೇಕು! ಅದು ಎಂಥುದೆಂಬುದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಅದರ ಚಿತ್ರವನ್ನಾಗಲಿ ಆಗಿನ ನಮ್ಮ ಮನೋಭಾವವನ್ನಾಗಲಿ ಲೇಖನಿಯ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಹೇಗೆ ಸಾಧ್ಯ? ತಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ನಾಲ್ಕಾರು ಹಸಿಹಸಿರು ತಾಳೆಮರಗಳು ಭಗ್ಗನೆ ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಬೆಳ್ಳಗೆ ಸೂರ್ಯಕಾಂತಿಯಂತಿರುವ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಬೆಳಗಿ ಉರಿದುವು. ಒಂದು ನೂರು ವಾಷಿಂಗ್‌ಟನ್ ದೀಪಗಳ ಕಾಂತಿ ಒಂದೇ ದೀಪದಲ್ಲಿ ಒಮ್ಮೊನೆಯಲ್ಲಿ ಉರಿಯುತ್ತಿದ್ದರೆ ಬೆಳ್ಳುರಿ ಯಾವ ರೀತಿ ಇರಬಹುದೊ ಆ ರೀತಿ ಇತ್ತು. ಬೆಳ್ಳುರಿ ನಿಂತು, ಮೇಲಿಂದ ಕಿಡಿಗಳುದುರಿ, ಉರಿ ಕೆಂಪು ತಿರುಗುವುದಕ್ಕೆ ಹತ್ತು ನಿಮಿಷ ಕಾಲ ಹಿಡಿಯಿತು. ಅಬ್ಬಾ! ಏನು ದೃಶ್ಯ ಅದು! ಆಗ ಉಂಟಾದ ನರಗಳ ಕಂಪನ ಆಮೇಲೆ ಸುಮಾರು ಅರ್ಧಗಂಟೆಯವರೆಗೂ ನಾಳನಾಳದಲ್ಲಿಯೂ ಚರ್ಮಕೂಪಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಮೈಯನ್ನು ನಡುಗಿಸಿತು. ಅಂಥುದನ್ನು ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿರಲಿಲ್ಲ.

ದಾರಿ ಹೋಗುಹೋಗುತ್ತ ಭಾರಿಯಾದ ಎರಡು ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಗಳ ನಡುವೆ

ಹೊರಟಿತು. ಸುಮಾರು ಹತ್ತುಹದಿನೈದು ಗಜಗಳ ದೂರದವರೆಗೂ ಸುರಂಗದಂತಿರುವ ದಾರಿ. ನಮ್ಮ ಹತ್ತಿರ ದೀಪವಿಲ್ಲ. ಮುಂದೆ ಕಣ್ಣು ಕಾಣಿಸದು ; ಬೆಂಕಿಯಪೆಟ್ಟಿಗೆಯಲ್ಲಿದ್ದ ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಗೀಚಿಯಾಯಿತು. ಅವು ಹೇಳಿ, ನಿರ್ಭಾಗ್ಯರಾದ ನಮ್ಮ ಕಾಲದ ದೀಪದ ಕಡ್ಡಿಗಳು. ಏನು ಮಾಡಿದರೂ ಹೊತ್ತಿಕೊಳ್ಳವು. ಕತ್ತಲನ್ನು ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಮುಖವನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಚಂಡವಾಯು ಬೇರೆ. ಬಹಳ ಹೊತ್ತು, ಡವಡವನೆಂದು ನಿಮಿಷಕ್ಕೆ ನೂರೈವತ್ತಕ್ಕೆ ಮೀರದಂತೆ ಧ್ವನಿಮಾಡಿ, ಹರಿಕಥೆ ದಾಸರ ತಾಳದಂತೆ ಹೊಡೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದ ಎದೆಯ ಸ್ಥಿತಿ ; ಒದ್ದೆ ಚಳಿ ಗಳಿಂದ ಮೈನಡುಕ ; ಹಲ್ಲುಗಳ ಕಟಕಟ ಶಬ್ದ ; ಅವುಗಳನ್ನು ಈ ಜೀವ ವಿರುವವರೆಗೂ ಮರೆಯುವ ಹಾಗಿಲ್ಲ. ಚಿನ್ನಯ್ಯನು ಕಿವಿಯ ಮೇಲೆ ಸಿಕ್ಕಿಸಿ ಕೊಂಡಿದ್ದ ಕೊನೆಯ ಬೀಡಿಯನ್ನು ತೆಗೆದು ಹೊತ್ತಿಸಿದನು. ಅವನ ಬೀಡಿ ಗಳು ನಮಗೆ ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ಮಾತಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಲು ಅಳವಲ್ಲ. ಅವಕ್ಕೆ—ವಿಶೇಷವಾಗಿ ತಾರಕವಾದ ಆ ಕೊನೆಯ ಬೀಡಿಗೆ— ಎಷ್ಟು ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿದರೂ ಸಾಲದು. ಯಜಮಾನರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕೂಡ ಅವುಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗೌರವ ಹುಟ್ಟಿತೆಂದರೆ ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲಾಗಿ ನಾವ್ಯಾರು ಏನನ್ನು ತಾನೇ ಹೇಳಬಹುದು ? ಒಬ್ಬರಿಗಿಂತ ಹೆಚ್ಚು ಜನ ಅಡ್ಡಡ್ಡಲಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಹೋಗಲು ಆಗದು. ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೊಬ್ಬರು ಜೀವದಲ್ಲಿ ಜೀವ ವಿಲ್ಲದೆ ಮಾರ್ಗತಾರಕವಾದ ಆ ಬೀಡಿಯ ಬೆಳಕನ್ನನುಸರಿಸಿ ಕ್ಯೂ ಹೊರಟು ಅದನ್ನು ದಾಟಿ ಪುನಃ ದೊಡ್ಡರಸ್ತೆಯನ್ನು ಸೇರಿಕೊಂಡೆವು. ಎದೆಯ ಮೇಲೆ ಹೇರಿದ್ದ ಬಹು ದೊಡ್ಡ ಭಾರವೊಂದು ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಸುಲಭವಾಗಿ ಉಸಿರಾಡುವಂತಾಯಿತು.

ಇನ್ನೊಂದು ಕಾಲುಗಂಟೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಮಳೆಯು ನಿಂತಿತು. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ವಿಚಿತ್ರವಾದ ಸಂಗೀತವೊಂದು ಮೊದಲಾಯಿತು. ಬಂಡೆಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೂ ದಾರಿಯ ನೀರ್ಗಾಲುವೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತಮಗೆ ಮನಸ್ಸು ಬಂದೆಡೆಯಿಂದ ಸಪ್ತಸಹಸ್ರ ಸ್ವರಗಳಿಂದ ಕ್ರಮಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದೆ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ

ಭೇಕಗಳು ಗಾನಮಾಡಲು ಉಪಕ್ರಮಿಸಿದುವು. ಗಾನದ ಜೊತೆಗೆ ಕ್ರಿಮಿ ಕೀಟಗಳ ಧ್ವನಿಯ ಸೇರುವೆ ಬೇರೆ. ನನಗೆ ಈವರೆಗೂ ಇದರ ಒಳತತ್ವ ಗೊತ್ತಾಗಿಲ್ಲ. ನೀರಿನಲ್ಲಿಯೇ ಜೀವನಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವ ಈ ಭೇಕಾದಿಗಳು ಬಿಸಿಲಿನ ಉರಿತಾಪದಿಂದ ಉರಿದು ಬೆಂದುಹೋಗಿರುವ ನೆಲದಲ್ಲಿ ಮಳೆ ಬಂದ ತಕ್ಷಣ ಹೇಗೆ ಬರುವುವೊ ಹೇಗೆ ಜೀವಂತವಾಗುವುವೊ ಅವು ಎಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಯಾವ ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿ ಮಳೆಬರುವವರೆಗೂ ವಾಸಮಾಡಿರುವುವೊ ನನಗೆ ಇನ್ನೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗಿಲ್ಲ. ಹುಡುಗನಾಗಿದ್ದಾಗ ಈ ವಿಚಾರವಾಗಿ ಒಬ್ಬರಿಗೆ ಪ್ರಶ್ನೆ ಹಾಕಿದ್ದೆ. ಅವರು ಸರಿಯಾದ ಉತ್ತರ ಕೊಡದೆ, ಕೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಏನೋ ಒಂದು ಹೇಳಿಬಿಡಬೇಕು, ತಮಗೆ ತಿಳಿದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಕಮ್ಮಿ ಎಂದು ಬಾಯಿಗೆ ಬಂದುದನ್ನು ಹೇಳಿದ್ದರು. ಆಮೇಲೆ ಬಹುಕಾಲದವರೆಗೂ ಮಳೆಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ಅವೂ ಮೋಡಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಬೀಳುವುವೆಂದು ಅಂದುಕೊಂಡಿದ್ದೆ. ಈಗಲೂ ನನಗೆ ಈ ವಿಷಯ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಗೊತ್ತಿದೆಯೊ ಇಲ್ಲವೊ ತಿಳಿಯದು. ಎದೆ ಮುಟ್ಟಿ ಪ್ರಮಾಣ ಮಾಡೆಂದರೆ ನಾನು ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲ. ತತ್ತ್ವ ಹೇಗಾದರೂ ಇರಲಿ, ಜೀವ ಲೇಶದ ಸುಳಿವಿಲ್ಲದಂತೆ ಇದುವರೆಗೂ ನಿಶ್ಶಬ್ದವಾಗಿದ್ದ ಆ ಪ್ರದೇಶವೆಲ್ಲವೂ ಈಗ ಅನಂತಾನಂತ ಜೀವಸಮೂಹದ ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬಿಹೋಯಿತು. ಒಳಗೆ ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅದುಮಿಕೊಂಡು ಮೇಲೆ ಏರಿ ಊರಿ ಕೂತಿದ್ದ ಭಯಂಕರ ಭಾವವು ಹೊರಟುಹೋಗಿ ಸುತ್ತಣ ಪ್ರಪಂಚದ ಅರಿವು ಪುನಃ ಬಂದಿತು. ಇಷ್ಟು ಸಹಚರ ಜಂತುಗಳು ಈ ಬೆಗ್ಗಾಡು ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹೀಗೆ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ವಾಗಿ ವಾಸಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಆಶ್ಚರ್ಯವಾಯಿತು. ನಡು ನಡುವೆ ಮಾತ್ರ ಈ ಪಕ್ಕದಿಂದ ಆ ಪಕ್ಕಕ್ಕೊ ಆ ಕಡೆಯಿಂದ ಈ ಕಡೆಗೊ ಒಂದು ಮುಂಗುಸಿಯೊ ಕಾಡುಬೆಕ್ಕೊ ಓಡಿಹೋಗುವುದು. ಬೆಕ್ಕಿನ ಹೊಂಗಣ್ಣಿನ ಕಾಂತಿ ರಾತ್ರಿಯ ಕತ್ತಲಲ್ಲಿ ಕೆಂಡದಂತೆ ಉರಿದು ಅದರ ಕ್ರೂರ ಮುಖವನ್ನೂ ನಿಮಿರಿನಿಂತ ಅದರ ಮೀಸೆಯನ್ನೂ ಬೆಳಗುವುದು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಯಜಮಾನರ ಕಾಲಿಗೊ ರಾಯರ ಕಾಲಿಗೊ ದೊಡ್ಡದೊಂದು ಭೇಕ ಸಿಕ್ಕಿ

ಅವರು ಥಂಗನೆ ಬೇರೆ ಕಡೆ ಹಾರಿಹೋಗುವರು. ಪುನಃ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೆಜ್ಜೆಯಿಟ್ಟರೆ ಕಾಲಿನ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಂದು ಸಿಕ್ಕುವುದು. 'ಥು! ಹಾಳು ಮುಂಡೇದೆ' ಎನ್ನುತ್ತ ಅವನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸುವಂತೆ ತಮ್ಮ ಕೊಡೆಯನ್ನು ಮೇಲಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅವರು ಬೀಸುವರು. ಈ ಹಾರಾಟದಿಂದ ಅವಕ್ಕೆ ಭಯವಾಗಿ ಅವು ದಾರಿಬಿಟ್ಟುಕೊಡುವುವು.

ಈ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಬಾರಿ ಅಸಂಗತ ನಡೆದು ನನ್ನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ತಳಮಳಗುಟ್ಟಿಸಿತು: ನನ್ನ ಕಾಲಿನ ಒಂದು ಎಕ್ಕಡಕ್ಕೆ ಕೋಪ ಬಂದು ಬಲ ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನಿಂದ ಉಂಗುಷ್ಟ ಕಳಚಿಕೊಂಡಿತು. ಆ ಕಷ್ಟ, ನಮ್ಮ ಶತ್ರುಗಳಿಗೂ ಬೇಡ. ಮೊದಲೇ ಆ ಮಳೆ ಕೆಸರುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಎಕ್ಕಡವು ಒಂದೊಂದು ಥಡಿಯ ಸೀಸವನ್ನು ಕಾಲಿಗೆ ತಗುಲಿ ಹಾಕಿದಂತಾಗಿತ್ತು. ಆಗಿನ ಸ್ಥಿತಿಯ ವೈಕೃತಿಯನ್ನು ಬಣ್ಣಿಸಲು ಆದಿಶೇಷನಿಗೂ ಕಷ್ಟವಾಗಬಹುದು. ಆದಿಶೇಷ ಯಾರೋ ಅವನಿಗೆ ವರ್ಣನೆ ಕಷ್ಟವೋ ಸುಲಭವೋ ಯಾರು ಬಲ್ಲರು ಹೇಳುವುದು ಹೇಗೆ? ಕಾಲನ್ನೂ ಎಕ್ಕಡವನ್ನೂ ಹಾಗೆ ಈಜಿಕೊಂಡು ಈಜಿಕೊಂಡು ಮುಂದೆ ನಡೆಯಬೇಕೆಂದು ಎಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟರೆ, ಅವು ಅಷ್ಟು ಅಷ್ಟೂ ಹಿಂದುಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲು ಪ್ರಾರಂಭಮಾಡುವುವು. ನಾನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು—ಅವು ಹಿಂದಕ್ಕೆಳೆಯುವುದು....ಉಂಹ್! ಮೂರ್ತಿಗಳ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಇದೂ ಬಿದ್ದಿತು; ಅವರು ನನ್ನ ಗೋಳುಹೊಯ್ದುಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೇ ಹುಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ನಿಮಗೆ ಮರ್ಯಾದೆ ಇರುವ ಯಾವ ಜಾಗಕ್ಕಾದರೂ ಅವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋದರೆ,—ಅವರು ದೊಡ್ಡವರು, ನಾನು ಅವರನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು ಎಂದರೇನು? ನಾವಿಬ್ಬರೂ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವ ಕಡೆ ಎನ್ನುತ್ತೇನೆ—ನೀವು ಬಹಳ ಹುಷಾರಾಗಿರಬೇಕು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಬಹು ಕಷ್ಟ, ಬಹುಕಷ್ಟ. ಅವರ ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಸುವುದು ನಾಲ್ಕುಮುಖದ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೂ ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

'ಏನ್ರಿ, ನಿಮ್ಮವಸ್ಥೆ; ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಕ್ಕೇ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದೀರಿ' ಎಂದರು. ನಾನು—ನೀವು ನಡೀರಿ ಮುಂದೆ. ನಿಧಾನವಾಗಿ ಬರುತ್ತೇನೆ. ಇನ್ನೇನು

ಗುಡಿಮುಂದಿನ ರಸ್ತೆಗೆ ಬಂದೆವಲ್ಲ.

ಮೂರ್ತಿ—ಏನಾಯಿತು ಹೇಳಬಾರದೆ ?

ನಾನು ಅವರ ಭುಜ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು (ಅವರು ನನಗಿಂತಲೂ ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದವರು) ಮೆಲ್ಲಗೆ 'ಚಪ್ಪಲಿ ಉಂಗುಷ್ಟ ಕಿತ್ತುಹೋಯಿತುರೀ ತಕರಾರು ಮಾಡುತ್ತಾ ಇದೆ' ಎಂದೆ.

ಮೂರ್ತಿ—ಏನು ಮಹಾಪ್ರಮಾದ, ಕೈಗೆ ತಕ್ಕೊಳ್ಳಿ. ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ನಡೀರಿ. ಕಿವಿಗೆ ತಗುಲಿಹಾಕಿಕೊಳ್ಳಿ. ನಿಮಗೆ ಹಾಗೆ ಆಗಬೇಕು. ಅವರು ಕಪ್ಪೆ ತುಳಿದಾಗ ನೀವೇಕೆ ಹಾಗೆ ನಗಬೇಕು ?

ನನಗೂ ಹಾಗೆಯೇ ಅನ್ನಿಸಿತು. ದೊಡ್ಡವರೆಂದು ಸುಮ್ಮನೆ ಮರ್ಯಾದೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳದೆ ಆಗ ಅವರನ್ನು ನೋಡಿ ನಕ್ಕದ್ದಕ್ಕಾಗಿ ದೇವರು ಅಲ್ಲೇ ಧರ್ಮ ತೋರಿಸಿ ತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತಿ ಮಾಡಿಸಿದ—ಎಲ್ಲ ತಕ್ಷಣ ಫಲಗಳು.

ನಾನು—ನಿಮ್ಮ ದಮ್ಮಯ್ಯ ಸುಮ್ಮನೆ ಇರಿ ಅಪ್ಪ; ಯಜಮಾನರಿಗೆ ಕೇಳಿಸೀತು. ಇನ್ನೆಲ್ಲಾ ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಹೇಳಿದ ಮಾತು ಅವರು ಇಷ್ಟಾದರೂ ಕೇಳುತ್ತಾರೆಯೆ ? ನಿಮಗೆ ಭ್ರಾಂತಿ.... ಕಾಲಿನದನ್ನು ಕೈಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡದ್ದಾಯಿತು.

ಮೂರ್ತಿ—ಇನ್ನಾದರೂ ಬೇಗ ಬೇಗ ಬನ್ನಿ.

ನಾನು—ತಾಳ್ರಿ ಸ್ವಲ್ಪ; ಅಲ್ಲೇನು ಕೊಳ್ಳೆ ಹೋಗೋದು, ಹೋಗೋಣ.

ಮೂರ್ತಿ—ನಿಮ್ಮ ಸಂಕೋಚ ನಿರ್ವಾಹವಿಲ್ಲ; ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕಿಲ್ಲದ ಮರ್ಯಾದೆ ನಿಮಗೆ ಬಂದಿದೆಯೆ ? ರೀ, ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ಇವರ ಅವಸ್ಥೆ ನೋಡಿ. ಎಕ್ಕಡ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬರೋದಕ್ಕೆ ಅವಮಾನವಂತೆ—ಇನ್ನುಮೇಲೆ, ಆ ತಲೆ ದಪ್ಪವಾಗಿದೆ ಅಂತ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ಎಲ್ಲಾದರೂ ಅದನ್ನು ಎತ್ತಿಟ್ಟುಬನ್ನಿ, ಹಾಗಾದರೆ—ಈ ಕತ್ತಲಿನಲ್ಲಿ ಎಕ್ಕಡವನ್ನು ತಲೇಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡರೆ ತಾನೆ ಯಾರು ನೋಡಿ ನಗುವವರು ?

ಯಾವುದು ಸಂಭವಿಸಕೂಡದೆಂದು ಅಷ್ಟು ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಿದ್ದೆನೊ ಅದು

ನಡೆದೇ ಹೋಯಿತು. ಮುಖ ಜೋಲುಬಿತ್ತು. ಯಾವುದು ಆಗಬೇಕೊ ಅದು ಆಗಿಯೇ ತೀರಿತು.

ಯಾರು ಇದ್ದರೇನು? ಯಾರು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೇನು? ಕೆಲವು ಕೆಲಸಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ನಮ್ಮ ಮನಸ್ಸು ಸಂಸ್ಕಾರವಶಾತ್ ಯಾವಾಗಲೂ ಹಿಂಜರಿಯುತ್ತದೆ. ಏನು ಮಾಡುವುದು ಎಂದು ಯೋಚನೆಮಾಡಿ ನೋಡಿದೆ. ಎಕ್ಕಡವೂ ತುಂಬಾ ಹಳೆಯದಾಗಿತ್ತು. ಆ ದಿನದ ಪ್ರಯಾಣದಿಂದ ಕೆಸರಿನಿಂದ ಇನ್ನೂ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿತ್ತು. ಎರಡು ಮೂರು ದಿನಗಳವರೆಗೂ ಅದನ್ನು ಬಿಸಿಲಿನಲ್ಲಿ ಒಣಗಿಸಿ, ಎಣ್ಣೆಗಿಣ್ಣೆ ಹಾಕಿ ಮಾಲಿಸು ಮಾಡಿದ ಹೊರತು ಅದು ದಾರಿಗೆ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಇರಲಿಲ್ಲ. ಮರುದಿನವೆಲ್ಲ ಕಾಗದದಲ್ಲಿಯೊ, ಬಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಯೊ ಸುತ್ತಿಟ್ಟು, ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಬೆಂಗಳೂರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಮನೆ ಸೇರಿದಮೇಲೆ ತಾನೆ ಅದಕ್ಕೆ ಆ ಉಪಚಾರಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ನಡಸಬೇಕಾದರೆ! ನಮ್ಮನ್ನೇ ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವರಿಲ್ಲ; ಇನ್ನು ಆ ಹಳೆಯ ಎಕ್ಕಡವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವರು ಯಾರು? ಎಂದು ಯೋಚಿಸಿದೆ. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಆಗ ನಡೆದ ಚರ್ಚಾ ವಿವಾದಗಳನ್ನೂ ಯುಕ್ತಿಯ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧವನ್ನೂ ಯಾರಾದರೂ ಹೊರಗಿನವರ ಇದಿರಿಗೆ ನಡಸಿ ತೋರಿಸಿದ್ದರೆ ನನಗೆ ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಹಾಮಹೋಪಾಧ್ಯಾಯ ಪದವಿ ದೊರಕುತ್ತಿದ್ದಿತು. 'ಛೆ! ಎರಡು ರೂಪಾಯಿ ಕೊಟ್ಟು ಕೊಂಡುಕೊಂಡದ್ದು, ಹೋಗುತ್ತೆ; ಏನು ಮಹಾ ಕೆಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುದು, ಉಂಗುಷ್ಟ ಕಿತ್ತುಹೋದರೆ ಎರಡಾಣೆ ಕೊಟ್ಟು ಸರಿಮಾಡಿಸಿದರಾಯಿತು; ಬೇಡ, ಬೀಸಾಡಬೇಡ' ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ಒಂದು ಸಲ ಬುದ್ಧಿ ಹೇಳುವುದು. 'ಇನ್ಯಾರಪ್ಪ, ಅದನ್ನು ಬೆಂಗಳೂರವರೆಗೂ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡುಹೋಗಿ ರಿಪೇರಿ ಮಾಡಿಸುವವರು? ಅದೂ ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳು ಸೇವೆ ಮಾಡಿದೆ. ಅದರ ಸಾರವಯಸ್ಸೂ ಕಳೆದುಹೋಗುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ಮುಳೆ ಎಕ್ಕಡಗಳ ಸಂರಕ್ಷಣೆಗೆ ಇನ್ನೂ ಯಾರೂ ಪಿಂಜರಾಪೋಲು ಏರ್ಪಡಿಸಿಲ್ಲ. ಹೋಗಲೀಳು. ಯಾವಯಾವುದಕ್ಕೆ ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಋಣವೋ ಅಷ್ಟು ತೀರಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗಲಿ' ಎಂದು ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ದುರ್ಮಂತ್ರ ಹೇಳುವುದು.

ಕೊನೆಗೂ ದುರ್ಮಂತ್ರಿಗೇ ಜಯವಾಯಿತು. ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ತಾನೆ! ಕೈಬೀಸಿ ಕೊಂಡು ಪಕ್ಕದಲ್ಲೇ ಬರುತ್ತಿದ್ದ ಮೂರ್ತಿ ಇದನ್ನೂ ಇನ್ನೊಂದು ದೊಡ್ಡ ಪ್ರಮಾದವಾಗಿ ಮಾಡುವರೆಂದು ತಿಳಿದು ಮೆಲ್ಲಗೆ ನನ್ನ ಬೆನ್ನುಕಡೆ ದಾರಿ ಯಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿದ ಒಂದು ಕಲ್ಲುಬಂಡೆಯ ತುದಿಯಿಂದ ಎಕ್ಕಡಗಳನ್ನು ಆ ಕಡೆಗೆ ಜಾರಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಮುಂದೆ ಧಾರಾಳವಾಗಿ ನಡೆದುಹೋದೆ. ಜಾಗ್ರತೆಯಲ್ಲಿಯೇ ದೇವಸ್ಥಾನವನ್ನು ಸೇರಿದೆವು.

ಮೊದಲು ಬಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ಬದಲಾಯಿಸಿ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಶ್ರಮಿಸಿಕೊಂಡಾದಮೇಲೆ ಕೈಲಾದಷ್ಟು ಊಟಮಾಡಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮಲಗಹೋದೆವು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಯಾತ್ರೆ ಹೊರಡುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು ಮುದುಕಮ್ಮನವರಿಗೆ ಹೇಳಿ ಹೊರಟಿದ್ದರಂತೆ. ಇನ್ನೇನು ಮಲಗಬೇಕು. ಆಗ ಆಕೆ, ಐದು ಲೋಟ ಗಳ ತುಂಬ ಕೆಂಪಗೆ ಕಾಸಿ ಕೇಸರಿ, ಸಕ್ಕರೆ, ಬಾದಾಮಿ ಹಾಕಿ ಹದವಾಗಿದ್ದ ಹಾಲನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರು. 'ಭೇಷ್ !' ಎಂದರು ರಾಯರು. 'ಶಹಬಾಸ್, ನಿಮಗೆ ಎಂಟು ಜನ ಸುಪುತ್ರರಾಗಲಿ, ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ' ಎಂದರು ಯಜ ಮಾನರು. 'ಭಲೆ' ಎಂದುಕೊಂಡು ನಾನು ಮೂರ್ತಿ ಕಡೆ ನೋಡಿದೆ. ಅವರು ಲೋಟ ಕೈಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಕಣ್ಣು ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಓರೆನೋಡುತ್ತ ಮೂರ್ತಿಯನ್ನೂ ಮೀಸೆಯನ್ನೂ ಸಂಕುಚಿಸಿಕೊಂಡು, ಈ ಯೋಚನೆ ಹೊಳೆದು ಹಾಗೆ ಏರ್ಪಾಡು ಮಾಡಿಸಿದವರಿಗೆ ಒಂದು ಜಹಗೀರಿ ಕೊಡಬಹುದು ಕಣ್ರಿ! ಎಂದರು. ನಮ್ಮ ಕಾಲ ಪಾಪಿಷ್ಠರ ಕಾಲ. ಐವತ್ತು ವರ್ಷಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ಆಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದವರು ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರಿಗೆ ಎಲ್ಲವನ್ನು ಹೀಗೆ ಯಾರಾದರೂ ಮಾಡಿರೋರೆ ಒಂದು ಜಹಗೀರಿ ದೊರೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಬೇತಾಡಬೇಕಾಗಿತ್ತೆ ?

'ಎಲ್ಲ ಸರಿಯೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಕೇಸರಿ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸಕ್ಕರೆ ಕಡಮೆ ಹಾಕಿ ಕಾಸಿರೋರೆ ಹಾಲು ಇನ್ನೂ ಎಷ್ಟು ರುಚಿಯಾಗಿರುತ್ತಿತ್ತೊ' ಎಂದು ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ನವರು ಹೇಳಿದರು.

"ನಾಲಗೇನ ಅಷ್ಟು ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಬದುಕೋದು ಹೇಗಪ್ಪ ;

ನೀವು ಬಿಡಿ, ಎಂಥ ಪದಾರ್ಥವನ್ನು ತಂದುಕೊಟ್ಟರೂ 'ತೊಂಗು, ತೊಸಗು' ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತೀರಿ. ಇದು ನೋಡಿ, ಸಾರ್, ಒಳ್ಳೆ ಖೋವಾಕ್ಕೆ ಕಾಸೋ ಹಾಗೆ ಕಾಸಿ ಮಸಾಲೆ ಹಾಕಿದ್ದಾರೆ; ಇದನ್ನೇ ಇವರು ಹೀಗೆನ್ನುತ್ತಿದ್ದಾರೆ'' ಎಂದರು ರಾಯರು.

ವೆಂ—ಹಾಗಾದರೆ, ಈಗ ನಾನು ಹೇಳಿದ್ದು ಸುಳ್ಳೊ?

ರಾ—ನೀವು ಸುಳ್ಳಾಡೀರ? ನಿಶ್ಚಯವೇ ಅನ್ನಿ. ಹೋಗಲಿ ಬಿಡಿ. ಇನ್ನು ಕುಡಿವ ಹಾಲನ್ನು ಖೋವಾಗೆ ಕಾಸುವ ಹಾಗೆ ಕಾಸಬಾರದು. ಕೆದಕಿ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲ.

ಸತ್ಯದ ಮೇಲೆ ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣವೆಲ್ಲಿಯದು? ಇದ್ದರೂ ನಿಲ್ಲುವುದೊ? ಎಲ್ಲರೂ ಅವರು ಹೇಳಿದುದನ್ನು ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬೇಕಾಯಿತು. ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ನವರ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಹೀಗೇ. ಅವರು ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಿನವರಲ್ಲ. ಒಂದು ಮಾತಿ ನಲ್ಲಿ ಕೆಲಸವಾಗುವುದಾದರೆ ಇನ್ನರ್ಧಮಾತು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಆಡರು. ಬರೆವಣಿಗೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಗೆಯೆ. ಯೂಬರ್ಟಿನ ಹಾಗೆ: ಒಂದು ಪುಸ್ತಕದ ಸಾರವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದು ಪುಟ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಳಿಸಬೇಕು. ಒಂದು ಪುಟದ ವಿಷಯವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನೆಲ್ಲ ಒಂದು ಮಾತಿ ನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಮುಗಿಸಿಬಿಡಬೇಕು. ಅವರ ಶೈಲಿ ಅಷ್ಟು ಅಡಕ. ವಿಸ್ತಾರಮಾಡು ವುದೆಂದರೆ ಅವರಿಗೆ ಬೇಸರ. ಅವರು ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಚೂರು ದೋಷವಿರದಂತೆ ಮಾಡುವರು. ಇಲ್ಲ, ಮಾಡಿಸುವರು. ಅವರ ಬಲಗೈ ಮಾಡಿದುದು ಅವರ ಎಡಗೈಗೆ ತಿಳಿಯದಾಗುವುದು. ನಾವಂತೂ ಬಾಯಿ ಚಪ್ಪರಿಸುತ್ತ, ತುಟಿಗಳನ್ನು ಸವರಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಅಂದಿನ ಕಷ್ಟಗಳಿಂದ ನಮ್ಮನ್ನು ಪಾರುಮಾಡಿಸಿದುದಕ್ಕೂ ಈ ಸುಖ ತಂದುಕೊಟ್ಟದಕ್ಕೂ ದೇವರಿಗೆ ಅನೇಕಾ ನೇಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಸಮರ್ಪಿಸಿ, ಅವನ ಮಹಿಮೆಯನ್ನು ಶ್ಲಾಘಿಸುತ್ತ ಪಂಪಾಪತಿಯ ಸನ್ನಿಧಾನದಲ್ಲಿ ಪವಳಿಸಿ ನಿದ್ರಾವಶರಾದೆವು. ಅವತ್ತು ನನಗೆ ತಿಳಿಯಿತು.—'ಕಷ್ಟಪಟ್ಟರೆ ಸುಖವುಂಟು' ಎಂದು. ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆ ಯಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆದು ಹಸಿದು ಬಂದವರಿಗೆ ಕೇಸರಿ ಹಾಲು ಸಿಕ್ಕುತ್ತದೆ ಎಂದು ಆ ದಿನ ಸಿದ್ಧಾಂತವಾಯಿತು.

೩

ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಕನಸುಗಳು : ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಸಮಯ. ಮೇಳ ತಾಳ ದೀವಟಿಗೆಯವರು ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೋಲಿನವರು ಮುಂದೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಕೊಡೆಗಳನ್ನು ಹೊತ್ತು ನಡುವಿಗೆ ಧೋತ್ರ ಸುತ್ತಿ ಸಡಿಲವಾದ ಕೂದಲ ಗಂಟನ್ನು ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಭುಜದ ಮೇಲೆ ಒದ್ದೆಯ ಚೌಕ ವನ್ನು ಹಾಕಿಕೊಂಡು ವೈದಿಕರು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಹೊರಟಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಬಂಗಾರದ ಕೊಡ, ಎರಡು ಬೆಳ್ಳಿಯವು; ಚೊಕ್ಕಟವಾಗಿ ತೊಳೆದು ಮಿರುಗುತ್ತಿರುವ ತಾಮ್ರದವು ನಾಲ್ಕು. ದೀವಟಿಗೆಯವನ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬಲಗಡೆ ದಾಸರಿಯೊಬ್ಬನು ಹಳದಿ ನಾಮವೊಂದನ್ನಿಟ್ಟು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಜಾಗಟೆ ಬಡಿಯುತ್ತ ಆಗಾಗ್ಗೆ ಶಂಖ ವೂದುತ್ತ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ಬಾಯಿಂದ ವೇದಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತ ಗುಡಿಯ ಉತ್ತರದ್ವಾರದಿಂದ ಹೊರಟು ನದಿಗೆ ಹೋಗತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಂದೆ ಹಾಗೆ ಹೋದರೆ ಅಲ್ಲಿ ಶಾಂತವಾಗಿ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ನದಿ. ಸೋಪಾನದಿಂದ ಕೆಳಗಿಳಿದು ಬಂಡೆಯ ಬಸವನಿರುವ ಸ್ಥಾನದವರೆಗೂ ಒಬ್ಬ ರಿಬ್ಬರು ಮುಂದುವರಿದಿದ್ದಾರೆ. ಎಡಬಲಕ್ಕೆ ಎರಡು ಫರ್ಲಾಂಗು ದೂರದ ವರೆಗೂ ನದಿಯ ಪ್ರಸರವೂ ಪ್ರವಾಹವೂ ಕಾಣುತ್ತಿವೆ. ನದಿಯ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಬೆಟ್ಟಗಳಾದುದರಿಂದ ಇಳಿಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಪೇಲವವಾಗಿವೆ. ನದಿಯ ವಕ್ಷಮಾತ್ರ ದೀಪ್ತ. ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ ಮೂಡಲಾಕಾಶಕ್ಕೆ ಹರಡಿ ಎಲ್ಲರ ಮೈಕೈಗಳನ್ನೂ ಪಾತ್ರೆ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನೂ ಗರ್ಭಗುಡಿಯ ಚಿನ್ನದ ಗೋಪುರವನ್ನೂ ಮಂಟಪಗಳ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಮೇಲುಹೊದಿಕೆಯನ್ನೂ ನದಿಯ ನೀರನ್ನೂ ನಾನಾಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಿದೆ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರು ನೀರಿಗೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ತುಂಗಭದ್ರೆಯ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಧ್ಯಾರಾಗವನ್ನೂ ತುಂಬಿಕೊಂಡು ದಡಕ್ಕೆ ಬಂದು, ಬಂದ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಯೇ ಹೊರಡಲುದ್ಯುಕ್ತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ದಾಸರಿ ಭುಜಕ್ಕೆ ತಗುಲಿಹಾಕಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಭಾಂಕಿ ತುತೂರಿಗಳನ್ನು ಊದುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಗುರುಡಗಂಬ್ಬ! ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದು ಇನ್ನೊಬ್ಬನು ಗಂಟೆ ಜಾಗಟೆ ಹೊಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನಾಗಸ್ವರದವರೂ, ಡೋಲಿನವನೂ ಬಹು

ಉಲ್ಲಾಸದಿಂದ ವಾದ್ಯಗಳನ್ನು ಬಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಮೆರವಣಿಗೆಯು ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ದೇವಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. ಒಳಗೆ ದೇವರ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ ತೇಜಸ್ವಿ ಯಾದ ವೃದ್ಧ ಅರ್ಚಕನೊಬ್ಬನು 'ಬೇಗ ಬನ್ನಿರಪ್ಪ; ಸವಾರಿ ಈ ದಿನ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಬರುವುದೆಂದು ಅರಮನೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದಾರೆ' ಎನ್ನುತ್ತಾನೆ.

ಈ ದೃಶ್ಯ ಇಲ್ಲಿಗೇ ನಿಂತುಹೋಯಿತು. ಪುನಃ ಸಹಸ್ರಾರು ಪುರಜನರು ಹೊರಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಮಡಿಯುಟ್ಟು ನಿಂತಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಹಣತೆಗಳಲ್ಲಿ ದೀಪಗಳು ಉರಿಯುತ್ತಿವೆ. ಹೊರಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವವರಿಗೂ ದೇವರ ದರ್ಶನವಾಗುವಂತೆ, ನೇರವಾಗಿ ನಡುವೆ ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟಿದೆ. ಗರ್ಭಗುಡಿ ಯಿಂದ ಹೂ, ಹಣ್ಣು, ನೈವೇದ್ಯ, ದಶಾಂಗ, ಗುಗ್ಗುಳ, ಸಾಂಬ್ರಾಣಿಗಳ ವಾಸನೆ ಬರುತ್ತಿದೆ. ದೇವರಿಗೆ ಅಭಿಷೇಕ ಮುಗಿದು ಎಲ್ಲರೂ ಎದುರೆದುರು ನೋಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ದೂರದಿಂದ ಶಂಖ ತುತೂರಿಗಳ ಬಾಜನ ಕೇಳಿಸಿತು. ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಮಹಾಸ್ವಾಮಿಯವರ ಸವಾರಿಯೂ ಚಿತ್ತೈಸಿತು. ಗಂಡಾನೆಯೆರಡು ಸೊಂಡಿಲಲ್ಲಿ ಎರಡೂ ಕಡೆ ಚಾಮರ ಹಿಡಿದು ಬೀಸಿ ಹಿಂದೆ ಹಿಂದೆ ಸರಿಯುತ್ತಿವೆ. ಬಂಗಾರದ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಗುಟವನ್ನುಟ್ಟು ಕಿಂಕಾಪಿನ ಮೇಲುದನ್ನು ಹೊದ್ದು ರತ್ನಕುಂಡಲ ಧರಿಸಿದ್ದ ಆಜಾನುಬಾಹು ಸಾರ್ವಭೌಮ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನು ದೇವರ ದರುಶನಕ್ಕಾಗಿ ಬರುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಬಂಗಾರದ ಕಟ್ಟಿಗೆಯವರೂ ಶ್ವೇತಚ್ಛತ್ರಿಯವರೂ ನಡೆದು ಬರುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಂಧಿಮಾಗಧರು ಬಿರುದಾವಳಿಗಳನ್ನು ಹೊಗಳುತ್ತ ಬನಾತಿನ ವಸ್ತ್ರ ಬೀಸುತ್ತ ದೇವಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಭುವನ್ನು ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ವಾದ್ಯ ಗಳು ಮೊಳಗುತ್ತಿವೆ; ವೇದ ಘೋಷಿಸುತ್ತಿದೆ; ಗಂಟೆಗಳು ಧ್ವನಿಗೈಯು ತ್ತಿವೆ; ಗಾಯಕರು ಗಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಈಗ ತಾನೆ ಅಭ್ಯಂಜನ ಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬಂದಿರುವಂತಿರುವ—ಜೇನುತುಪ್ಪದಲ್ಲಿ ನೆನೆಸಿಟ್ಟು, ಹೊಸದಾಗಿ ಹೊರಗೆ ತೆಗೆದಂತಿರುವ—ಮಹಾರಾಯನ ಮುಖದ ಮೇಲೆ ದೀಪಗಳ ಕಾಂತಿ ಬಿದ್ದು ಬೆಳಗುತ್ತಿದೆ. ವಿರೂಪಾಕ್ಷನಿಗೆ ಮಹಾಮಂಗಳಾರತಿ ಬಹುವಿಜೃಂಭಣೆ

ಯಿಂದ ನಡೆಯುತ್ತದೆ. ಮುಂದೆ ಮಂತ್ರಪುಷ್ಪ ; ರಾಜಾಶೀರ್ವಾದ ; ಪ್ರಸಾದ ವಿನಿಯೋಗ. ಎಲ್ಲಿಯೂ ಸದ್ದುಗದ್ದಲವಿಲ್ಲ. ಹತ್ತಾರು ಜನ ಹತ್ತಾರು ಕಡೆ ಯಿಂದ ಪ್ರಸಾದಗಳನ್ನು ಹಂಚುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಒಂದು ಕೂದಲೆಳೆ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದರೆ ಆ ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೂಡ ಅಲ್ಲಿ ಕೇಳಲು ಸಾಧ್ಯ. ಯಥಾಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಪ್ರಭು, ತರುವಾಯ ಮಂತ್ರಿಪ್ರಮುಖರು, ಉಳಿದವರು—ಹೀಗೆ ಮನೆಗಳ ಕಡೆ ಹೊರಟುಹೋಗುವರು. ದೇವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ದೇವರಿಗೆ ಉತ್ತರಪೂಜೆ ಉಪಚಾರ ಶಯನೋತ್ಸವಗಳು ನಡೆದು ಗುಡಿಯ ಬಾಗಿಲನ್ನೂ ಹಾಕು ವರು....

ರಾತ್ರಿಯೆಲ್ಲ ಹೀಗೆಯೇ—ಕನಸು ನಿಲ್ಲಲೇ ನಿಲ್ಲವು ; ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಬರುವುವು. ಅಷ್ಟು ದಣಿವಾಗಿದ್ದ ಆ ದಿನ ಕೂಡ ನಿದ್ರೆ ಬರಬಾರದೆ ! ಒಂದು ಕಳೆದಮೇಲೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಎಚ್ಚರವಾಗಿ ಪುನಃ ಜೊಂಪುಹತ್ತಿ ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚು ವುದು. ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೇ ಇನ್ನೊಂದು ಕನಸಾಗುವುದು. ದೇವಸ್ಥಾನದಿಂದ ಹೊರಟ ರಾಜ ರಾಣಿಯರ ಸವಾರಿ ಊರಿನೊಳಕ್ಕೆ, ಅರಮನೆಯೊಳಕ್ಕೆ, ಹೋಗುವುದು. ಈ ಕನಸುಗಳಿಗೆ ಸಂಗತ, ಸಂಬದ್ಧತೆಗಳ ಚಿಂತೆಯೇ ಇಲ್ಲ ; ಕಾಲದೇಶಗಳ ನಿಯಮ ಇಲ್ಲ. ಹಗಲು ನಾಲ್ಕು ಗಂಟೆಯ ಸಮಯ. ಈಗ ರಾಣಿಯರ ಅಂತಃಪುರದ ಚಿತ್ರಗಳು. ಅಲ್ಲಿ ಅವರ ವಿಹಾರ ವಿಲಾಸ, ದರ್ಪ ಅಹಂಕಾರ, ಅಸೂಯೆ ಕೃತ್ರಿಮ, ವಾದ ವಿವಾದ, ಅವಹೇಳನ ತಿರಸ್ಕಾರ. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಪಗಡೆ, ಅಥವಾ ಚದುರಂಗದ ಆಟ. ಅದೂ ಇಲ್ಲವೆ, ಜಂತದ ಬೊಂಬೆಗಳೊಡನೆ ಗೃಹಜೀವನದಾಟ. ವೀಣೆ, ರುದ್ರವೀಣೆ, ಸಾರಂಗಿ, ಕೊಳಲು ನುಡಿಸುತ್ತಿರುವ ಸತಿಯರು. ಎಲ್ಲರೂ ರಾಜೋದ್ಯಾನ ಕುಸುಮ ಗಳು—ಅಪ್ಸರೆಯರು ; ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬಳೂ ಒಬ್ಬ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ಒಲಿಸಿ ಆಳಬಲ್ಲ ರಾಣಿ. ಕಂಠವೆತ್ತಿ ಸರಸವಾಗಿ, ಮೃದುವಾಗಿ ತಾನ ಲಯ ಸಮನ್ವಿತವಾಗಿ ಅವರು ಹಾಡುವ ಹಾಡುಗಳು : ಪ್ರಿಯೆ ಪ್ರಿಯನನ್ನು ಕುರಿತು ಇಲ್ಲಿ ಉತ್ಕಂಠಿತೆಯಾಗಿ ಹಾಡುತ್ತಿರುವಳು ; ವಿರಹರಾಗ ಒಂದು ಸಲ, ವಿಭವರಾಗ ಒಂದು ಸಲ. ಅಲ್ಲ ಆ ಕಡೆ ಸಂತೋಷದ ಸಂಭ್ರಮದಲ್ಲಿ

ವೈವುರಿತು ಹಾಡುವ ಗೀತೆ ಉದ್ಗೀತೆಗಳು ; ಹಾಡುಹಾಡುತ್ತ ಎದುರಿಗಿದ್ದ ಯಾರನ್ನೊ ಓರೆನೋಟದಿಂದ ನೋಡಿದಂತೆ ನೋಡಿ, ಅವರನ್ನು ಒಲಿಸಿ ಕೊಳ್ಳಲು ಹಾಡುವ ಹಾಡು. ಇರುವವರನ್ನು ನೋಡಿಯೂ ನೋಡದಂತೆ ನಟಿಸಿ, ತಲೆಬಾಗಿಸಿ, ಕೊರಳ ಸರ ಕಂಠೀಹಾರವನ್ನು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ಹಾಡಿನ ಚರಣಗಳಿಗೆ ಸ್ವಕಪೋಲಕಲ್ಪಿತ ಸ್ವರವೇಳ ಸಾಹಿತ್ಯಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುವರು ; ತೊಡೆಗಳ ಮೇಲೆ ಮೊಳಕೈ ಊರಿ, ಪೂರ್ಣಿಮಾಚಂದ್ರನಂತೆ —ವಸಂತ ಪ್ರಾತದಲ್ಲಿ ಬಿರಿದು ಅರಳುತ್ತಿರುವ ಗುಲಾಬಿಯಂತೆ—ಇರುವ ಮುಖಗಳನ್ನು ಬಾಗಿಸಿ ಊರೆ ನಿಲ್ಲಿಸಿಕೊಂಡು ನಿಡುಸುಯ್ಯುವವರು ; ಎಷ್ಟು ವಿಧವಾಗಿ ದೂರ ತಳ್ಳಿದರೂ ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ ಉರುಳಿಬಿದ್ದು ಹಣೆ ಕಪೋಲ ಗಳ ಮೇಲೆ ಹರಿದು ಸುಳಿದಾಡಿ ಹಾರಾಡಿ ಹಾವಳಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಿಕುರ ದಾಮವನ್ನು ಕೈಬೆರಳಿಂದ ನೇವರಿಸಿ ತಿದ್ದಿ, ಪುನಃ ನಿಡುಸುಯ್ಯುತ್ತ ಕುಳ್ಳಿರುವ ಕಾಂತೆಯರು ; ಹಾಗೇ ಬೆಚ್ಚಿಬಿದ್ದು ಮುಖವೆತ್ತಿ ನೋಡಿ ಏನೂ ಕಾಣ ದಿದ್ದರೂ ಏನನ್ನೊ ಕಂಡಂತೆ ಸಂತೋಷವನ್ನನುಭವಿಸುತ್ತ ತಮ್ಮ ಸುಲಿಪಲ್ ಸಾಲುಗಳ ಸೌಂದರ್ಯವೂ ಕೆಂದುಟಿಗಳ ಕುಂದಣದಲ್ಲಿ ಖಚಿತವಾಗಿರುವ ಬಾಯ್ ಚೆಲುವೂ ಹೊರದೋರುವಂತೆ, ಆದರೆ ಅರೆಕ್ಷಣದಲ್ಲೆ ಅರಿ ಮಾಯ ವಾಗುವಂತೆ—ನಗುವ ಮುಗುಳ್‌ನಗೆ. ಇನ್ನೊಂದೆಡೆ ಸುಪ್ಪತ್ತಿಗೆಗಳ ಮೇಲೆ ಅರ್ಧಶಾಯಿತರಾಗಿ, ದಿಂಬಿಗೆ ತೋಳ್ಗಳನ್ನು ಅನುವಡಿಸಿ, ತಾಂಬೂಲರಾಗ ದಿಂದ ರಂಜಿತವಾದ ಅಧರವನ್ನು ನಾಲ್ಕೂ ಕಡೆಯ ನಿಲುಗನ್ನಡಿಗಳ ಕಡೆ ಹಿಡಿದು ನೋಡಿ ನೋಡಿ ವಿನೋದಪಡುತ್ತಿರುವ ಸುಂದರಿಯರು. ಇಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ಈಕೆ ಮಹಾರಾಜ್ಞಿಯಿರಬೇಕು. ಚೈತ್ರೋದ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೆಳ್ಳನೆ ಎತ್ತರವಾಗಿ ಬೆಳೆದು, ಹಸುರು ಕೆಂಪು ಚಿಗುರುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾಗಿರುವ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಕುಸುಮಚಯ ಸಿಂಗರಿಸುವಂತೆ ಈಕೆಯ ಸಹಜ ಲಾವಣ್ಯವನ್ನು ರತ್ನಾಭರಣ ರಾಜಿ ರಂಜಿಸಿದೆ. ನಾನಾ ವಿಧದ ಪರಿಮಳಗಳಿಂದ ತುಂಬಿದ ಈ ಮಂದಿರ. ಆ ಕಡೆ, ಈ ಕಡೆ, ತಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗ ದಲ್ಲಿ ಬೀಸಣಿಗೆಯ ದಾಸಿಯರು. ಪಿಲ್ಲಿ, ಕಾಲುಂಗುರ ಸರಿಮಾಡುತ್ತ ಕಾಲ್ಗೆಸೆ

ಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ ನಳಿತೋಳ ಸುಂದರಿ ದಾಸಿಯೊಬ್ಬಳು. ಇತ್ತ ಮನ್ಮಥ ರತಿಯರ ಪಠ; ಅತ್ತ ಕೃಷ್ಣಲೀಲಾವಿಲಾಸ. ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನ ತನ್ನಿನಿಯ ಮಹಾರಾಜನ ತೈಲಚಿತ್ರಗಳು. ಕನಸು ಬೇರೆ ಮಹಲಿಗೆ ಹೋಗುವುದು.

ಅಲ್ಲಿ ಕೆಲವರು ವಸ್ತ್ರಾಭರಣಗಳನ್ನು ಧರಿಸುತ್ತಲೂ, ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರು ಸುಗಂಧ ತೈಲಗಳಿಂದ ತಲೆಬಾಚಿಸಿಕೊಂಡು ಹೆರಳು ಹಾಕಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಲೂ ವಿಧವಿಧವಾಗಿ ಸಲ್ಲಾಪಮಾಡುತ್ತ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು ತ್ತಿರುವರು. ಆ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಬ್ಬಳು ಗಿಳಿಯ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿಯೊ ಶಾರಿಕೆಯನ್ನು ಕರೆದೊ, 'ನಮ್ಮ ಸಖಿಯ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇರುವುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಬಿಡು ಮತ್ತೆ! ನಿನಗೆ ಮುತ್ತಿನ ಸರ ಹಾಕುತ್ತೇನೆ—ಹಣ್ಣು ಕೊಡುತ್ತೇನೆ— ಮುತ್ತುಕೊಡುತ್ತೇನೆ' ಎನ್ನುವಳು. 'ಸಾಕು ಸುಮ್ಮನಿರೆ, ನಿನಗೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೆ' ಎಂದು ತುರುಬಿಗೆ ಹೂ ಮುಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ ಸುಂದರಿ ಹುಸಿ ಮುನಿಸಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಗದರಿಕೊಳ್ಳುವಳು. ಆ ಸಮಯಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಗಿಳಿ ಆಕೆಯ ಮಡಿಲಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಬಂದು ಕುಳಿತು ಭುಜದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ ನಿಂತು, ಆಕೆಯ ಕಪೋಲಕ್ಕೆ ತನ್ನೊಡಲನ್ನು ಒಡ್ಡಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಮುಖ ವಿಟ್ಟು ಆಡುವುದು....ಅಂತಃಪುರದ ಪಾರ್ಶ್ವದಲ್ಲಿಯೇ ತುಂಗಭದ್ರೆ ಹರಿಯು ತ್ತಿದೆ. ರಾತ್ರಿ ಎಂಟು ಗಂಟೆಯ ಸಮಯ. ನದಿಯಲ್ಲಿ ಇಳಿಯಲು ಅಮೃತ ಶಿಲೆಯ ಸೋಪಾನವಿದೆ. ಸೋಪಾನವನ್ನೂ ನದಿಯನ್ನೂ ಸುತ್ತಣ ಜಗತ್ತನ್ನೂ ಬೆಳಗುವ ಶರತ್ ಚಂದ್ರ ಮೇಲೆ ಓಲೈಸಿದ್ದಾನೆ. ನದಿಯ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅಲೆ ಗಳಿಂದ ತಾಡಿತವಾದ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅವನ ಬಿಂಬ ಚೆದರಿ, ಖಂಡಿಸಿ, ಸಾವಿರಾ ರಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿದೆ. ಗಾಳಿ ಬೀಸುವುದು ನಿಂತಮೇಲೆ ಮತ್ತೆ ಶಾಂತವಾಗಿ ನೀರು ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು. ಈಗ ಚಂದ್ರತಾರಾಮಂಡಲ ಭೂರಂಗಕ್ಕೆ ಇಳಿದು ಬಂದು ಎಲ್ಲಿ ನೋಡಿದರಲ್ಲಿ ಆ ತಿಳಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬಿಂಬಗೊಂಡು ಮೇಲಿನ ನೀಲಾಕಾಶವನ್ನು ನದಿಯ ತಳದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿದಂತಿದೆ. ಚಂದ್ರಕಾಂತಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸಲು ರಮಣಿಯರು ಕೆಳದಿಯರೊಡಗೂಡಿ ಮೆಲ್ಲಮೆಲ್ಲನೆ ಬರುತ್ತಿ ದ್ದಾರೆ. ಅವರ ಕಾಲುಂಗುರಗಳು ಘಲ್ ಘಲ್ ಎಂದು ಶಬ್ದಮಾಡುತ್ತಿವೆ;

ಅದರ ತಾನಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ ಕಾಡುತ್ತ ಅವರು ಸೋಪಾನದ ಮೆಟ್ಟಿಲನ್ನು ಇಳಿಯುತ್ತ, ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡಿಕೊಂಡು, ಸೆರಗು ಸರಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತ ತುರುಬಿಂದ ಜಾರಿಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಹೂಗಳ ಸರವನ್ನು ಸರಿಯಾಗಿ ಮುಡಿದು ಕೊಳ್ಳುತ್ತ, ಒಬ್ಬರ ಕಡೆ ಒಬ್ಬರು ನೋಡಿ ವಿನೋದದಿಂದ ನಗುತ್ತ, ಹಾಡಿನ ಪಲ್ಲವಿಗಳಿಗೆ ತಮ್ಮ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೋರಿದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಹಾಡುತ್ತ, ಒಬ್ಬರ ಮುಖಕ್ಕೆ ಇನ್ನೊಬ್ಬರು ಆರತಿ ಬೆಳಗಿ ಅಕ್ಷತೆ ಚೆಲ್ಲುವಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಹೋಗಿ ನೀರಿನೆಡೆಯಲ್ಲಿ ಕಾಲುಚಾಚಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಏನು ಚಿತ್ರಗಳು ! ಪ್ರಪಂಚದ ಅನುಭವವೆಲ್ಲ ಈ ರಮಣಿಯರಿಗೆ ಈ ತೆರನಾದ ಭೋಗಭಾಗ್ಯವಿಲಾಸಗಳಲ್ಲಿಯೆ ಅಡಕವಾಗಿರುವಂತಿದೆ. ಶಾಶ್ವತ ವಾಗಿ ತಾವು ಹೀಗೇ ಇರುವೆವೆಂದೂ ಎಲ್ಲವೂ ತಮಗೆ ಹೀಗೇ ನಡೆದುಬರು ವುದೆಂದೂ ಅವರ ಭಾವನೆ, ಪಾಪ !

ಈ ಸ್ವಪ್ನಗಳು ಮುಗಿಯಲೇ ಮುಗಿಯವೆ ? ಎಚ್ಚರಗೊಂಡು ಸ್ವಲ್ಪ ಹೊತ್ತು ಬೇರೆ ಯೋಚನೆ ಮಾಡೋಣವೆಂದು ಕುಳಿತರೆ ಕಣ್ಣು ತೆರೆದಿದ್ದ ಹಾಗೆಯೇ ಬೇರೊಂದು ಸ್ವಪ್ನ: ಈಗ ಅಂತಃಪುರವಲ್ಲ ; ರಮಣಿಯರ ಲಲಿತ ವಿಲಾಸಗಳಿಲ್ಲ ; ನಗುವಿಲ್ಲ :—ಇದು ವಿಜಯದಶಮಿಯ ಸಂಭ್ರಮ—ರಾಮ ರಾಜನ ಒಡ್ಡೋಲಗ. ದಟ್ಟವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ನೆರೆದಿರುವ ಜನರ ಸಂದಣಿ ; ಸಡಗರದಿಂದ ಓಡಾಡುತ್ತಿರುವ ಓಲೆಕಾರರು ; ರಾಜಪಥಗಳಲ್ಲಿ ಕಣ್ಣುಹರಿ ಯುವವರೆಗೂ ಜನ ; ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಉತ್ಸವ ಸ್ತಂಭವೇದಿಕೆಗಳು, ತೋರಣ ಗಳು. ರಾಜಪಥದ ಮಧ್ಯೆ ಸುಸಜ್ಜಿತರಾಗಿ ನಾಲ್ವರು ನಾಲ್ವರಂತೆ ಕಾಳಾಶ್ವ ಗಳಮೇಲೆ ಹಿಂದೂ ಸವಾರರು ಕುಳಿತಿದ್ದಾರೆ. ಕುದುರೆಗಳು ಅರಬ್ಬಿಸ್ತಾನ್, ಬರ್ಮ್ಹ, ಪರ್ಷ್ಯ ದೇಶಗಳ ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯವು ; ವಿಜಯನಗರದವರ ಕುದರೆಗಳೆಂದರೆ ಮುಸಲ್ಮಾನ್ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳಿಗೂ ಅಸೂಯೆ. ಎಲ್ಲವೂ ಹಂಸಗತಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುತ್ತಿವೆ. ರಾವುತರೂ ಸುಶಸ್ತ್ರಯುತರಾಗಿದ್ದಾರೆ. ಒರೆ ಗಳಚಿದ ಖಡ್ಗವನ್ನು ಒಂದು ಕೈಯಲ್ಲಿಯೂ ಕುದುರೆಯ ಲಗಾಮನ್ನು ಇನ್ನೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಹಿಡಿದು ಕೊನೆಮೊದಲಿಲ್ಲದೆ, ಮುಂಗಾರು ಮಳೆಗೆ

ಮುಂಚೆ ಸಾಲ್ಗೂಡಿ ಹೊರಡುವ ಕಟ್ಟೆರುವೆಗಳ ದಳದಂತೆ ಸಭಾಮಂಟಪದ ಕಡೆ ಹೋಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ತೆರೆದು ಸಾಗುವ ಕತ್ತಿಗಳ ಹೊಳಪು ಮಿಂಚಿನ ಅಲೆಗಳಂತೆ ಮುಂದುವರಿಯುತ್ತಿದೆ. ಮೇಲ್ಗಡೆ ವಿಜಯದಶಮಿಾ ದಿಬ್ಬದಲ್ಲಿ ಮಹಾರಾಜನ ಆಗಮನವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸುತ್ತ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು, ಪಿಸುಪಿಸು ಮಾತ ನಾಡುತ್ತಿರುವ ಮಾನವ ಮಹಾಸಾಗರದಲ್ಲಿನ ಅಲೆಮಾಲೆಗಳ ಗಜಿಬಿಜಿ. ನಡುನಡುವೆ, ಅಧಿಕಾರ ದರ್ಪದಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ ಉಚ್ಚಗಂಭೀರಸ್ವರದ 'ಸದ್ದು !' ಎಂಬ ಕೂಗು. ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತು ಎಲ್ಲವೂ ನೀರವ. ಕರಿಯ ಕಲ್ಲು ಕೆತ್ತನೆಗಳಿಂದ ಮಾಡಿದ ದಿಬ್ಬದ ಮೇಲಿನ ಸಭಾಮಂದಿರದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕೊನೆ ಯಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ರಾಯನ ರತ್ನಸಿಂಹಾಸನ. ಸ್ವಲ್ಪ ಸರಿದು ಎಡಕ್ಕೆ ಬಲಕ್ಕೆ ಹಿಂದೆ ನಿಮ್ನಾಸನಗಳು, ಅಮೃತಶಿಲೆಯ ಸಾಲ್ಗಂಬಗಳಲ್ಲಿ ಕೆತ್ತನೆಯ ಗಜಸಿಂಹಗಳು. ಆನೆಗಳ ಎತ್ತುಸೊಂಡಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಮುತ್ತಿನ ಸರ, ಹೂವಿನ ಹಾರ, ರೇಷ್ಮೆಯ ಕುಚ್ಚುಗಳು. ರಾಯನ ಸಿಂಹಾಸನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ದಾರಿಯ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಪರ್ಷ್ಯಾ ದೇಶದ ರತ್ನಗಂಬಳಿ ; ಅದರ ಮೇಲೆ ಕೆಂಪು ಮೊಖಮಲ್ಲಿನ ನಿಡುಹಾಸು. ಉತ್ತರಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೆ ನೂರಾರು ವಾದ್ಯಗಳೂ ಶಂಖಭೇರಿಗಳೂ ಮೊಳಗುವುವು. ಲಕ್ಷಾಂತರ ಜನರ ಜಯಘೋಷ ; ಹೊಗಳುಭಟ್ಟರ ಬಿರುದಾವಳಿ ಪ್ರಶಂಸೆ. ವೈದಿಕರ ಮಂತ್ರಪೂತ ಸ್ವಾಗತ ವಚನ. ಪುನಃ ಐದು ನಿಮಿಷ ಪರ್ಯಂತ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಶ್ಶಬ್ದ. ಈವರೆಗೆ ರಾಯನೂ, ಮಂತ್ರಿಪ್ರಧಾನರೂ ತಮ್ಮ ಆಸನಗಳ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳು ವರು. ಪಟ್ಟದ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಹಸು—ಇವು ಮರ್ಯಾದೆಯಂತೆ ಮುಂದೆ ಬಂದು ದೂರದಲ್ಲಿ ಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವುವು. ಮಲ್ಲರ ದ್ವಂದ್ವಯುದ್ಧ ಇತರರ ಸಾಹಸಕಾರ್ಯ ಪ್ರದರ್ಶನ ನಡೆಯುವುವು.

ಆಮೇಲೆ ಮೇಳತಾಳದಿಂದೊಡಗೂಡಿ ಪಲ್ಲಕ್ಕಿಯಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರಾಯುಧ ಬರು ವುದು. ಪುರೋಹಿತರೂ ಜಗುಲಿಯ ಮೇಲಿದ್ದ ಮುಖ್ಯ ಸಭಿಕರೂ, ರಾಯನೂ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವರು : ವೈದಿಕರು ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ರಾಯನು ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಪೂಜೆ ಮಾಡಿ, ಮೊಳಕಾಲೂರಿ, ಅದನ್ನು ಎರಡೂ

ಕೈಗಳಿಂದ ಎತ್ತಿಹಿಡಿದು, ಹಣೆಗೆ ಮುಟ್ಟಸಿ, ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡು ಎದ್ದುನಿಂತು ಅದನ್ನು ಬಲಹಿಡಿಯಿಂದ ಮೇಲೆತ್ತಿ ಝಳಪಿಸುವನು ; 'ಜಯ ಜಯ ಮಹಾರಾಜ !' 'ಜಯವಿಜಯನಗರಾಧೀಶ' 'ಜಯ ಶ್ರೀರಾಮ ರಾಜ !' ಎಂಬ ಜನರ ಕೂಗು—ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮುಗಿದು ಮಹಾರಾಜನು ಸನ್ನೆ ಮಾಡಲು ಪ್ರಧಾನಿ ಮುಂದೆ ಬಂದು ನಿಂತು ಒಂದು ಲೇಖನವನ್ನೋದುವನು. ಈ ತೊಂಬತ್ತು ವರ್ಷದ ವಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಸುಲಕ್ಷಣವಾಗಿ ಸುಕ್ಕುಗಳಿಲ್ಲದೆ ಗುಲಾಬಿ ರಂಗಿನಿಂದ ರಾಜಿಸುತ್ತಿದ್ದ ರಾಮರಾಜನ ಮುಖ ವೀರ ಗಂಭೀರ ವಾಗಿದೆ. ಅದರಮೇಲೆ ತೆಳ್ಳನೆಯ ನೆಳಲು ಮುಸುಕಿದಂತಿದೆ. ಸ್ಥಿರಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಮುದ್ರೆಯಿದು ಎಂಬಂತಿರುವ ಆ ದವಡೆಯ ಮಾಟ. ವಿಶಾಲವಾದ ಹಣೆ. ಹುಬ್ಬು ನಿಷ್ಠುರವಾಗಿವೆ. ಹುಬ್ಬುಗಳ ನಡುವೆ ಕುಂಕುಮ ; ಕಣ್ಣುಗಳು ಕಿಡಿಕಾರುವಂತಿವೆ ; ನಿಮಿರಿನಿಂತ ಶ್ಮಶ್ರು ; ಅಂಬಿನ ಅಲಗಿನಂತೆ ನೇರವಾದ ಕಾಯಭಂಗಿ ; ಉತ್ಸವಕಾಲವಾಗಿದ್ದರೂ ಬಹುಮಟ್ಟಿಗೆ ರಣಸಜ್ಜು ವೇಷ ; ಕಾಠಿನ್ಯದ ಕಠಿನತೆಯನ್ನೇ ಕೀಳುಮಾಡುವಂತಿದ್ದ ಮುಖದ ಅಚ್ಚು ; ಪ್ರಧಾನಿಯ ತೀಕ್ಷ್ಣತಾಪೂರ್ಣವಾದ, ಉಕ್ಕಿನ ಮೊನೆಯಂತಿದ್ದ ವಾಕ್ಯ ಸರಣಿ ; ಇವುಗಳನ್ನು ನೋಡಿದವರ ವಿಸ್ಮಯ. ಇದೇನಿರಬಹುದೆಂದು ಒಬ್ಬರ ಮುಖವನ್ನೊಬ್ಬರು ನೋಡುವರು.

ಬಿಜಾಪುರದ ಸುಲ್ತಾನ್ ಅದಿಲ್‌ಷಾಹ ಬರಸಿರುವ ಕೆಚ್ಚಿನ ಘೋರಣೆಯ ಪತ್ರವನ್ನು ಪ್ರಧಾನಿ ಓದುತ್ತಿರುವನು. ಮಧ್ಯೆಮಧ್ಯೆ ಮಹಾರಾಜನು ತನ್ನ ಕಣ್ಣಿನ ಜ್ವಾಲೆಯನ್ನು ಸೈನಿಕರತ್ತ ತಿರುಗಿಸಿ ಖಡ್ಗದ ಹಿಡಿಯನ್ನು ಪ್ರಬಲ ತರವಾದ ಮುಷ್ಟಿಯಿಂದ ಹಿಡಿ ಹಿಡಿಯುವ ಆವೇಶವೃತ್ತಿ. ಮದಗಜ ಗಳಂತಿರುವ ಮುಂಗಾರು ಮೋಡಗಳು ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ತಂಡತಂಡವಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಸೂರ್ಯನೇ ಅವುಗಳ ಹಿಂದೆ ಮರೆಯಾಗಿ ಹೋಗಿ ಅವನ ಕಿರಣಗಳ ಬೆಳ್ಪುರಿ ಆ ಕಾರ್ಮೋಡಗಳ ನಡುವೆ ಕೆಂಪು ಗೊಂಡು, ಅವುಗಳ ಕರಾಳತೆಯೊಡನೆ ತಾನೂ ಸೇರಿ, ಕೃಷ್ಣಾರುಣವಾಗಿ, ಅವನ್ನು ಕಾದ ತಾಮ್ರದಂತೆ ಮಾಡಿ, ಭೀಕರ ರೌದ್ರರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವಂತೆ

ಈಗಾಗಲೇ ನೆಳಲಿಂದ ಮುಸುಕಿದಂತಿದ್ದ ರಾಯನ ಮುಖವನ್ನು ನವಾಬನ ಪತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಹೆಚ್ಚು ಕರಾಳವಾಗಿ ರೌದ್ರವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚು ಭೀಕರವಾಗಿ ಮಾಡಿದೆ.

ಎಡಗಡೆ ಓರೆಯಲ್ಲಿ ಪಠಾಣ ಸರದಾರನ ಅರ್ಧದ್ವೇಷದ ಅರ್ಧವ್ಯಂಗ್ಯದ ಹುಸಿನಗೆ—ಅರ್ಧಕೋಪದಿಂದ ಅರ್ಧವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ತನ್ನೆಡೆಗೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ ರಾಯನ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯುತ್ತರವಾಗಿ ಅವನೂ ತನ್ನ ಖಡ್ಗದ ಹಿಡಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾನೆ. ನವುರು ಕಾಗದದಂತಿರುವ ಅವನ ಕೆಳತುಟಿಯ ವಕ್ರತಿರುವಿನಲ್ಲಿ ತಿರಸ್ಕಾರದ ಅಂಕಿತವಿದೆ. ಪತ್ರಪಠನ ಮುಗಿಯಿತು. ಕೂಡಲೆ ಕ್ರುದ್ಧನಾದ ಮಹಾರಾಜನು ವಜ್ರಕಂಪಿತಸ್ವರದಿಂದ, 'ಕೇಳಿದಿರಾ, ಸರದಾರರೆ, ಪೌರರೆ, ಈ ವಾಕ್ಯಗಳನ್ನು ! ವಿಜಯನಗರದ ದರ್ಪವೂ ಗೌರವವೂ ನಷ್ಟವಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುವೇನು ? ನಮ್ಮ ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬಲವಿಲ್ಲವೇನು ? ಅಬ್ಬಾ, ಏನು ದುರಹಂಕಾರ ! ಕಾಲ್ಕೆಳಗೆ ಹರಿದುಹೋಗುವ ಹುಳುಗಳು ಪ್ರಭುಕೇಸರಿಯನ್ನು ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ ಮದೋನ್ಮತ್ತವಾಗಿರುವುವೆ ? ವಿಜಯನಗರದ ಪಾದತಳದಲ್ಲಿ ಸಿಕ್ಕಿ ನಾಲ್ಕಾರು ಬಾರಿ ಚೂರ್ಣೀಕೃತರಾಗಿಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಅವರು ಮರೆತಂತಿದೆ. ಆಗಲಿ. ಈ ಖಳಾಧಮರ ಸೊಕ್ಕು ಮುರಿವುದಕ್ಕೆ ರಾಮರಾಜನಿದ್ದಾನೆ. ವೀರಾಳುಗಳೆ, ಸೈನಿಕರೆ, ನಿಮ್ಮ ಪೌರುಷವನ್ನು ಇಂದು ರಣರಂಗದಲ್ಲಿ ತೋರಬೇಕಾಗಿರುವುದು. ಸ್ಮಾರ್ತ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯದ ಗೌರವವನ್ನು ಕಾಪಾಡಲು ಸಮಯವೊದಗಿರುವುದು. ಐದು ಜನರೂ ಸೇರಿರುವಂತೆ !—ಐದು ಜನ ಬಹಮ್ಮನಿಯವರು ! ಸೇರಲೇಳಿ ; ಇನ್ನೂ ನಾಲ್ವರನ್ನು ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಿ—ಕೂಡಿಬರಲಿ. ಬಿರುಗಾಳಿಯ ರಭಸದಲ್ಲಿ ಶುಷ್ಕ ಪತ್ರಗಳೆಷ್ಟಿದ್ದರೇನು ಮಾಡಬಲ್ಲುವು ? ಯವನ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತಂದು ನಮ್ಮ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ದಾಳಿಟ್ಟು ನಮ್ಮನ್ನು ಚ್ಯುತಿಗೊಳಿಸಿ ಈ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವರಂತೆ ! ಸೈನ್ಯವೊಂದನ್ನು ಆಗಲೇ ಗಡಿನಾಡಿನ—ಕೋಟೆಯ ಕಡೆ ಕಳುಹಿಸಿರುವರಂತೆ. ಪ್ರಜೆಗಳೆ, ಇವರಿಗೆ ನಮ್ಮ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿವೆಯೊ ನಿಮಗೆ ತಿಳಿದೇ ಇದೆ. ಪವಿತ್ರ ಮಂದಿರಗಳನ್ನು ಒಡೆಯು

ವುದು ; ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲುಷಿತಮಾಡುವುದು ; ಗೋವಧೆ ಮಾಡುವುದು : ಅಬಲೆಯರಾದ ನಿಮ್ಮ ಸಂತತಿಸತಿಯರ ಮಾನಕ್ಕೂ ನಿಮ್ಮ ಧರ್ಮಕ್ಕೂ ನಿಮ್ಮ ರಾಷ್ಟ್ರಕೀರ್ತಿಯ ಸ್ಥೈರ್ಯಕ್ಕೂ ಬದ್ಧವೈರಿಗಳಿವರು. ಕೆಣಕಿ ಬಂದಿರು ವರು. ಅವನ್ನು ಉಗ್ಘಡಿಸಿ ನುಗ್ಗುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಅವರ ಯುದ್ಧಘೋಷ. ನೂಕಿನ ಉದ್ಗಾರ. ಇವರ ಸೊಕ್ಕನ್ನು ಈಗಲೇ ಮುರಿಯಬೇಕು. ಸುಮ್ಮನಿರ ಲಾಗದು. ನಿಮ್ಮಲ್ಲೊಬ್ಬನೂ ಜೀವಗಳ್ಳನಲ್ಲವೆಂದು ನಾನು ಬಲ್ಲೆ. ದೇಶ ಭಕ್ತಾಗ್ರಣಿಗಳೆ ! ಎಲ್ಲಿ, ನಾವು ಹೇಡಿಗಳಲ್ಲವೆಂದೂ ಎಂದಿಗೂ ಹಿಂದೆ ನಿಲ್ಲೆವೆಂದೂ ಶಪಥಮಾಡಿ ಹೇಳಿ ; ವೈದಿಕರು ಶಾಂತಿಕರ್ಮಗಳನ್ನೂ ಅರ್ಚಕರು ಪೂಜೆಗಳನ್ನೂ ಮಾಡಿ ಹೋಗಿ ; ನಿಮ್ಮ ಧ್ವನಿಗಳನ್ನು ಕೇಳಿಯೇ ಈ ಕ್ಷುದ್ರ ಜಂತುಗಳು ಪಲಾಯನಗೈಯುವುವು’ ಎನ್ನುತ್ತಿರುವನು. ಆವೇಶದಿಂದೆದ್ದ ಸೈನಿಕರೆಲ್ಲರೂ ಖಡ್ಗಗಳನ್ನೊರೆಯಿಂದ ಹಿರಿದು ಮಹಾರಾಜನ ಪಾದದತ್ತ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿ ತಲೆಬಾಗುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಪ್ರಜೆಗಳಲ್ಲಿ ಯುವಕ ವೃದ್ಧರೆಲ್ಲರೂ ಏಕ ಕಂಠರಾಗಿ ‘ನಾವೆಂದಿಗೂ ಹೇಡಿಗಳಾಗೆವು, ಮಹಾಸ್ವಾಮಿ. ಧಮನಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ತೊಟ್ಟು ರಕ್ತ ಉಳಿದಿರುವವರೆಗೂ, ಜೀವದಲ್ಲಿ ಕಡೆಯ ಉಸಿರಿರುವ ವರೆಗೂ ತಮ್ಮ ಅನುಗಾಮಿಗಳಾಗಿದ್ದು ಜಯ ಸಾಧಿಸುವೆವು’ ಎನ್ನುತ್ತಿರುವರು.

ಸಭೆ ಮುಕ್ತಾಯವಾಯಿತು. ಸಭಾಮಂದಿರ ಸ್ವಲ್ಪಹೊತ್ತಿನಲ್ಲಿಯೇ ಬರಿ ದಾಯಿತು. ರಾತ್ರಿಯ ಕಗ್ಗತ್ತಲಲ್ಲಿ ದೂರದ ಅಂತರಾಳದೆಲ್ಲಿಂದಲೊ ಹೊರಟು ಬರುವಂತಿರುವ ಪಿಶಾಚಿಯೊಂದರ ಅಪಹಾಸ್ಯದ ಕೀಚುನಗುವೊಂದು ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸಿದಂತೆ ಕೇಳಿಸಿ ಅದೂ ನಿಲ್ಲುತ್ತದೆ. ನಗುವಿನ ಧ್ವನಿ ಆ ಯುವಕ ಪಠಾಣನ ಧ್ವನಿ. ಆ ಮುಖ, ಆ ಕೇಕೆ ಅವನವೇ, ಅವೇ.

ತಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹಾಹಾಕಾರ ; ಹೆಂಗಸರು ಮಕ್ಕಳ ರೋಧನ ; ಗುಂಡುಗಳ ಮಳೆ ; ಖಡ್ಗಕಠಾರಿಗಳ ಇರಿತ ಕೊರೆತ. ಸಾವಿರಾರು ಜನರು ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಶಪಿಸುತ್ತ ಹೋರಾಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ ; ನೀರು ! ನೀರು ! ಎಂಬ ಕೂಗು ; ನೆಲದಮೇಲುರುಳಿ ಗಾಯಗಳಿಂದ ಮುಲುಗುತ್ತಿರುವವರ ಶಬ್ದ ; ಕುದುರೆ ಆನೆಗಳ ಹೇಷಾರವ. ಛಿನ್ನ ಮಸ್ತಕಗಳು ; ಛಿನ್ನ ವೈಕೈಕಾಲು

ಗಳು ; ರಕ್ತದ ಕಾಲುವೆಗಳು ; ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಭಯಂಕರ ರಣಕೋಲಾಹಲ ; ಮನುಷ್ಯರು ಪಿಶಾಚಿಗಳಾಗಿ ವಿಗಡರಾಗಿ ಲಯಕಾರ್ಯದೀಕ್ಷಿತರಾಗಿರುವ ದೃಶ್ಯ; ಉರಿವ ಮನೆಮಠಗಳು; ಉರುಳಿ ಬೀಳುತ್ತಿರುವ ಗೋಡೆ, ಕಂಬ, ಗುಡಿ, ಗೋಪುರ ; ದಿಕ್ಕಾಪಾಲು ಓಡುತ್ತಿರುವ ಕುದುರೆ, ಆನೆ ; ಭೇರಿಗಳ ಚೀರು ಹುಯಿಲು ; ಭಲ್ಲೆಯದ ತುದಿಗೇರಿಸಿ ನೆಗಹಿ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ ರಾಮರಾಜನ ತಲೆಯೋಡು ; ಹಿಂದೆ ವಿಜೃಂಭಿಸಿ ಬರುವ ರಾವುತ ದಳ. ಇನ್ನೊಂದು ಕ್ಷಣ ದಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾನಗರದ ಪತಾಕೆಯೂ ದುರ್ಗದ ಹೊಂಗಳಸವೂ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದು, ಅಖಂಡ ಸೌಭಾಗ್ಯದ, ಅವಿಶ್ರಾಂತ ಸಾಹಸದ, ನೆಲೆಬೀಡಾಗಿದ್ದ ಲಕ್ಷ್ಮೀ ನಿಲಯವು ಶ್ಮಶಾನವಾದ ದುಃಖಮಯ ನೋಟ. ಹಾ ! ಹಾ ! ಎಂದೆದ್ದೆ.

'ಏನ್ರೀ ಆಯಿತು ? ಯಾಕೆ ಹಾಗೆ ಕೂಗುತೀರಿ ? ಕನಸು ಗಿನಸು ಆಯಿತೇನು ? ಏಳಿ' ಎಂದು ಮೂರ್ತಿಗಳು ನನ್ನನ್ನು ಎಚ್ಚರಿಸಿದಂತೆ ಆಯಿತು. ನನಗೆ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಎದುರಿನ ನೋಟದ್ದೇ ಇನ್ನೂ ಪ್ರಜ್ಞೆ.

'ಹೇ ದೂರ ಇರು, ಜೋಕೆ'—

'ಹೋ ಹೊ, ಏನು ಬಂತಪ್ಪ ಗ್ರಹಚಾರ, ಶ್ರೀಕಂಠಯ್ಯ, ಇದೇನು ಈ ಹುಚ್ಚು !' ಎಂದು ನನ್ನನ್ನು ಉರುಳಿಸಿ ಎಬ್ಬಿಸಿದರು.

'ಮೂರ್ತೀ, ಹೀಗಾಯಿತು, ಕಾಣ್ರಿ' ಎಂದೆ.

'ಇವೊತ್ತಾಯಿತೇನು ? ಆಗಿ ನಾನ್ನೂರು ವರ್ಷಗಳಾಗಿಹೋದುವು, ಸುಮ್ಮನೆ ಮಲಗಿಕೊಂಡು ಸುಖವಾಗಿ ನಿದ್ರೆಮಾಡಿ, ಮಹರಾಯರಾ !' ಎಂದು ಹೇಳಿದರು. ಗಡಿಯಾರ ತೆಗೆದು ನೋಡಿದೆ. ಇನ್ನೂ ಎರಡೂವರೆ ಗಂಟೆ ಮಾತ್ರ.

ಆ ರಾತ್ರಿ ನಿದ್ರೆ ನನ್ನ ಹಣೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದಿರಲಿಲ್ಲ. ಮುಂದಕ್ಕೆ, ಘೋರ ಸ್ವಪ್ನಗಳಾವುವೂ ಇಲ್ಲ ; ಇತರ ಕನಸುಗಳು ಬಂದುವು. ಈಗ ಎಲ್ಲವೂ ರಾಮಾಯಣದ ಕನಸುಗಳು ; ಒಂದು ಸಲ ಕಪಿಸೈನ್ಯ ; ವಾಲಿಸುಗ್ರೀವರ ಯುದ್ಧ ; ಒಂದು ಸಲ ರಾವಣನ ರಥ ಸೀತಾದೇವಿಯನ್ನು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುತ್ತಿರುವಾಗ ದೇವಿ ಆಭರಣಗಳನ್ನು ಬೀಸಾಡುತ್ತಿರುವಂತಿರುವುದು ;

ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಶಬರಿಯ ಆಶ್ರಮ ; ಆಕೆ ರಾಮನಿಗಾಗಿ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ನಿರೀಕ್ಷಣೆ ; ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ರಾಮವಿಲಾಪ ಕೇಳಿಸುವುದು ; ಲಕ್ಷ್ಮಣ ಅಣ್ಣನನ್ನು ಸಂತೈಸುತ್ತಿರುವನು. ಹೀಗೆಯೇ ನೂರಾರು ಪುರಾಣ ಚರಿತ್ರೆ ಕನಸಿನಲ್ಲಿ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿವೆ. ಇವಕ್ಕೆ ಯಾತರ ನಂಟೋ ಯಾವ ಗಂಟೋ ಇವು ಏಕೆ ಹಾಗೋ ಆಗ ಹೇಳುವಂತಿರಲಿಲ್ಲ.

ರಾತ್ರಿ ಕಳೆದು ಬೆಳಗಾಗುತ್ತಲೆ ಬಂದ ದಾರಿ ಹಿಡಿದು ಊರಿಗೆ ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ ನಡೆಯಿತು. ನಾವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೊಸಪೇಟೆಗೆ ಹೇಳಿಕಳುಹಿಸಿದ್ದ ಗಾಡಿಗಳು ಬಂದುವು. ಸಾಮಾನುಗಳನ್ನು ಗಾಡಿಗಳಿಗೆ ಸಾಗಿಸಿಯಾಯಿತು. ಕೊನೆಯ ಸಲ ದೇವ ಸ್ಥಾನದೊಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ದೇವರಿಗೆ ಮಂಗಳಾರತಿ ಮಾಡಿಸಿ, ದರುಶನಮಾಡಿ ಕೊಂಡು ಬಂದುದಾಯಿತು. ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮುಂಚೆ ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿಗೆ ಮರ್ಯಾದೆಮಾಡಿ ಅವನ ಪ್ರಣಾಮ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅವನಿಗೊಂದು ಯೋಗ್ಯತಾಪತ್ರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟುದಾಯಿತು ! ಚೆನ್ನಯ್ಯನಿಗೆ ನಾವು ಯೋಗ್ಯತಾ ಪತ್ರ ಕೊಡುವ ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಯುಕ್ತಾಯುಕ್ತ ವಿಚಾರ ನಡೆಯಿತು. ಅವನ ಸ್ವಭಾವಸೌಜನ್ಯವೂ ದಿನಚರಿಯ ಕರ್ಮವೂ ಅವನಿಗೆ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಸಿಫಾರಸು ಮಾಡಲಾರವೆ ? ಅವನಂಥ ಹಸನ್ಮುಖಿ, ನಿರಾಳಮನಸ್ಸಿನ ವಿರಾಗಿಗೆ ಶೀಲಪತ್ರ ಕೊಡುವವರು ನಾವೆ ? ಬೇಡವೊ ಚೆನ್ನಯ್ಯ, ಎಂದರು ರಾಯರು. 'ಇಲ್ಲ, ಸ್ವಾಮಿ, ತಮ್ಮ ಹಾಗೆ ಇನ್ಯಾರಾದರೂ ಬಂದೋರಿಗೆ ನನ್ನಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ ಇರುತ್ತೆ. ನೀವು ಕೊಡೊ ದುಡ್ಡಿನ ಮೇಲೆ ಅಷ್ಟು ಆಶೆ ಇಲ್ಲ. ಬಂದೋರಿಗೆ ಇಲ್ಲಿರೋದನ್ನೆಲ್ಲ ತೋರಿಸಿಕೊಂಡು ಅವರ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ತೃಪ್ತಿ ಉಂಟುಮಾಡಬೇಕು ಅಂತ ಅಷ್ಟೆ. ಅಷ್ಟು ದೂರದಿಂದ ನೀವೆಲ್ಲ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಇನ್ನೇತಕ್ಕೆ ಮಾಸ್ವಾಮಿ ಬರ್ತೀರಿ ? ಇಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂ ಎರಡುಮೂರು ಜನ ಇದ್ದಾರೆ. ಆದರೆ ಅವರನ್ನು ನಂಬೋದು ಮಹಾಕಷ್ಟ. ನಾನು ಹೇಳ ಬಾರದು. ಬೇಕಾದರೆ ಒಳಗೆ ನೀವೇ ವಿಚಾರಿಸಿ ನೋಡಿ' ಎಂದ. 'ಏನಾಶ್ಚರ್ಯ ವಿಲ್ಲ. ನಿಜವೇ ಇರಬಹುದಪ್ಪ. ಆಗಲೇಳು, ಏನು ಖರ್ಚಾಗಬೇಕು ?

'ಎಲ್ರೀ, ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ಫೌಂಟೆನ್‌ಪೆನ್ ಕೊಡಿರಿ' ಎಂದರು ಯಜಮಾನರು. ರಾಯರನ್ನು ಬರೆಯಹೇಳಿದರು. ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ರಾಯರು ನಿಸ್ಸೀಮರು. ಅವರ ಬರವಣಿಗೆಯೆಂದರೆ ಎಂಥ ಪ್ರಬಲರಿಗೂ ಭಯ ; ಜಂಘಾಬಲ ಉಡುಗಿ ಹೋಗುತ್ತೆ. ಅವರು ಬರೆದು ಓದಿದರು. 'ಸರಿಯೇನಯ್ಯ, ಇನ್ನೇನಾದರೂ ಬರೆಯಬೇಕೊ ?' ಎಂದರು. 'ಇನ್ನೇನು ಸ್ವಾಮಿ, ಬೇಕು ? ಹೀಗೆ ಸಿಫಾರಸು ಬರೆದುಕೊಟ್ಟರೆ ದಗಾಕೋರನಿಗೆ ಖುಲಾಸೆ ಆಗಿಬಿಡುತ್ತೆ' ಎಂದ ಚೆನ್ನಯ್ಯ. ಅವನಿಂದ ಬೀಳ್ಕೊಂಡು ಗಾಡಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೊರಟೆವು.

ಎರಡು ದಿನಗಳ ಅಲ್ಪಾವಧಿಯಲ್ಲಿ ಇನ್ನೂರ ಐವತ್ತು ವರುಷಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಸತ್ವತಃ ಅನುಭವಮಾಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು, ಒಂದೇ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸುಖದುಃಖ ಉಂಟುಮಾಡಿದ ಆ ಸೌಂದರ್ಯದ ಪಾಳನ್ನೂ ಪಾಳಿಯವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟೆವು. ಏರಿನಲ್ಲಿಯೂ ತಗ್ಗಿನಲ್ಲಿಯೂ ಆ ಶಾಂತಿಯ ರುದ್ರಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಗಾಡಿ ಹೊರಟಿತು. ದೇಹಪಂಜರದಲ್ಲಿನ ಕೀಲು ಹಾಡತೊಡಗಿದವು. ತಂಬಿಗೆಯ ನೀರು ಕುಲುಕುವುದು. ಕುಳಿತ ಕಡೆ ತಳ ಶೀತಳವಾಗುವುದು. ಯಾವುದೋ ಒಂದು ಕಥೆ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡು ಭಯವಾಯಿತು. ಆದರಾಯಿತು. ವಿಜಯನಗರದ ವೈಭವರಂಗವನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿದೆವಲ್ಲ. ಆ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲವಿದ್ದೆವಲ್ಲ. ಅಷ್ಟು ಸಾಲದು, ನಿಜ. ಆದರೆ ಎಲ್ಲಿಗೆ ಪಾರ ? ತೃಪ್ತಿಯೇನೊ ಆಗಿರಲಿಲ್ಲ. ಆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ನೋಡುವುದಕ್ಕೆ ಕೀಳೆಣಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಾರವಾದರೂ ಬೇಕು. ಆ ಪಾಳುಗಳಲ್ಲಿ ಸ್ವಚ್ಛಂದವಾಗಿ ತಿರುಗಾಡಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿನ ಚಮತ್ಕೃತಿಗಳನ್ನು ಪರಿಶೀಲಿಸಬೇಕು. ಅಲ್ಲಿನ ವಸ್ತುಚಯವನ್ನು ಮೇಲಿಂದಮೇಲೆ, ಒಂದು ಪರ್ವತದ ಮೇಲಿಂದ ಇನ್ನೊಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಿಂತು ನದಿ ಕಾಲುವೆ ಗುಡಿ ಗೋಪುರ ಕೊತ್ತಲ ಮುಂತಾದವುಗಳ ನೆಲಸು ಬೆಡಗುಗಳನ್ನು ನೋಡಬೇಕು. ಸೂರ್ಯೋದಯ ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಗಳ ಕೋಟೆ ಕಳೆಕಾಂತಿಗಳನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಿ, ಅದರಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಜಾಲಿಸಿ ತೊಳೆದು, ಹೃದಯವನ್ನು ತೆರೆದು ವಿಶಾಲಗೊಳಿಸಿ ಆನಂದಿಸಬೇಕು. ಎಲ್ಲ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗುರುತಿಸಿ ಅಲ್ಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಆಯಾ ಸ್ಥಳಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧ

ಪಟ್ಟ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳನ್ನೂ ಘಟನೆಗಳನ್ನೂ ಸನ್ನಿವೇಶಗಳನ್ನೂ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಿ, ಅವುಗಳೊಡನೆ ಕಲೆತು ಪುನಃ ನಮ್ಮೆದುರಿಗೆ ಅವು ಜೀವಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಪೆನುಗೊಂಡೆಯನ್ನು ನಮ್ಮ ಗೆಳೆಯರ ಅಣ್ಣಂದಿರು ವರ್ಣಿಸಿರುವಂತೆ 'ತೆನುಗು ಕತ್ತುಲು ಸಾನ ಬೆಟ್ಟಿನ ಪಚ್ಚಿ ನೆತ್ತರು ಕಂಡ ಮಾ ಪೆನುಗೊಂಡ ಕೊಂಡ' ಎಂದರಲ್ಲವೆ ? ಅಂದಿನವರಂತೆಯೇ ಉಕ್ಕಿನ ಅಲಗುಗಳನ್ನು ಸಾಣೆಯಕಲ್ಲಿನ ಬಂಡೆಗಳಮೇಲೆ ಹರಿತ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಅವರೊಡನೆ ಸೇರಿ ಹೋರಾಡಬೇಕು. ಹೊಸ ಜೀವನ ಸಂಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗಬೇಕು. ತಾನು ಆಗ ಮಾಡಿದ ಕಾರ್ಯ ಹೀಗಾಯಿತಲ್ಲ ! ಮುಂದೆ ಯಾವುದನ್ನು ಹೇಗೆ ಮಾಡೋಣ ಎಂದು ಗುಣಿಸುತ್ತ, ಚಿಂತಾಮಗ್ನರಾಗಿ ಅಲ್ಲೆ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಹಗಲೆನ್ನದೆ ಇರುಳೆನ್ನದೆ, ಒಂಟಿಯಾಗಿ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ ವಿದ್ಯಾರಣ್ಯರ ದರ್ಶನವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ನಮಗೆ ಇವು ಸಾಧ್ಯವಾಗದುದಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. ಹೋಗಲಿ, ಪಂಪಾ ದರುಶನವಾದರೂ ಆಯಿತಲ್ಲ ! ಅಲ್ಲಿನ ಮನೋಹರತೆಯನ್ನು ಸವಿದುದಾಯಿತಲ್ಲ. ಅಷ್ಟೇ ಪುಣ್ಯ.

ಗಾಡಿಯ ರಸ್ತೆಯ ಎರಡು ಪಕ್ಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮಸೀದಿಗಳು, ಮುರುಕು ದೇವಾಲಯಗಳು ; ಹಸುರು ಪಚ್ಚೆ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಾಣದ ಸುಡುಗಾಡು ದೇಶ. ಸುತ್ತಲೂ ಎಲ್ಲೆಲ್ಲಿಯೂ ಬೆಟ್ಟಗಳ ಸಾನುಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಕೋಟೆಗಳ ಪೌಳಿಗೋಡೆಗಳು. ಇವನ್ನು ದಾಟಿ ಹೊರಟು ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮೂರು ಗಂಟೆಯ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೊಸಪೇಟೆ ಸೇರಿದೆವು.

ರೈಲು ಬರುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆಯೇ ಅಲ್ಲಿನ ಫಲಾಹಾರ ಮಂದಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ ನಾನು ಟೀ ಕುಡಿಯಕುಳಿತೆ. ಟೀ ಕುಡಿದು ಐದಾರು ದಿನಗಳಮೇಲೆ ಆಗಿತ್ತು. ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಟೀ ಕುಡಿಯುವವರೂ ಕಾಫಿ ಕುಡಿಯುವವರೂ ಅನೇಕ ವೇಳೆ ಶತ್ರುಗಳು. ಯಾವಾಗಲೂ ವಾದಿ ಪ್ರತಿವಾದಿಗಳು. ಕಾಫಿಯವರ ಸಂಖ್ಯೆ ಜಾಸ್ತಿ. ಆದುದರಿಂದ ಅವರದೇ ಪ್ರಾಬಲ್ಯ. ಟೀಯವರ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅವರಿಗೆ ಸಹನೆಯೇ ಇಲ್ಲ. ನನ್ನಂಥವರು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ

ಬಹು ಕಡಮೆ. ಆದುದರಿಂದಲೇ ನಮ್ಮ ದೇಶ ಹೀಗೆ ಅಧೋಗತಿಗೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಕಾಫೀ, ಅಪರಾಹ್ನದಲ್ಲಿ ಟೀ, ಸಾಯಂಕಾಲ ಕೋಕೊ, ರಾತ್ರಿ ಮಲಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಬೇಕಾದಷ್ಟು ಹಾಲು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಒಂದೇ ಸಂತೋಷದಿಂದ, ಅವೊಂದಕ್ಕೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಸಮಾಧಾನವಾಗದಂತೆ ಕುಡಿಯಬಲ್ಲವರು ಎಲ್ಲೊ ಸ್ವಲ್ಪಮಂದಿ ಮಾತ್ರ. ಸಜ್ಜನವರ್ಗದ ಹಾಗೆ. ನಮ್ಮಿಂದಲೇ ಈ ದೇಶದ ಕೀರ್ತಿ ಇನ್ನೂ ಉಳಿದಿರುವುದು ; ನಮ್ಮ ಸಾಂಪತ್ತಿಕ ಸ್ಥಿತಿಯೂ ಉತ್ತಮಗೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವುದು. ಮೊಗಲ್ ಸುಲ್ತಾನರಿಗೆ ತಮ್ಮ ಅನಂತ ಮಹಿಷೀವರ್ಗದಲ್ಲಿ—ಅವರು ಪಕ್ಕಾ ಮಹಿಷಿಗಳಲ್ಲವೇ—ಎಷ್ಟು ಸರ್ವ ಸಮನಾದ ಪ್ರೀತಿಯಿದ್ದಿತೊ ಆ ಪಾನೀಯಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಹಾಗೆ. ಅಂಥವರನ್ನು ಕಂಡರೆ ನನಗೆ ಮೆಚ್ಚುಗೆ ಬಹಳ. ನಮಗೆ ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳಿಲ್ಲ. ಕೇವಲ ಕಾಫೀ ಉಪಾಸಕರಂಥ ಕಠಿಣರು, ಅಸಹನೆಯವರು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಬಲ್ಲೆ. ನನಗೆ ಅವರ ಅನುಭವವಿದೆ.... ಮಹಾರಾಯರು !....

ಇತ್ತ, ಒಂದು ಬಟ್ಟಲಾಯಿತು. ಎರಡು....ಮೂರು. ಸಾಕಲ್ಲವೆ ? ಎಂದು ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕೇಳಿದೆ ; ಅದು ನನಗೇನೂ ಉತ್ತರ ಕೊಡಲಿಲ್ಲ ; ಅಡ್ಡಗೋಡೆಯ ಮೇಲೆ ದೀಪವಿಟ್ಟಂತೆ, ಹಾಗೂ ಹೀಗೂ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿಯೂ ಹೇಳಿತು. ರೈಲ್ವೆ ಹೋಟಲಿನ ಲಭ್ಯ ಕಡೆಗೆ ಎಷ್ಟಿದ್ದೀತು. ನೀವೇ ಹೇಳಿ. ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ ನನ್ನನ್ನು ಹುಡುಕಿಕೊಂಡು ರೈಲಿಗೆ ಹೊತ್ತಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತದೆಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಮೂರ್ತಿ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯ ಬಂದರು. ಇವರ ಗುಟ್ಟನ್ನು ನಾನರಿಯೆನೆ ? ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡರು. ಇನ್ನೂ ಎರಡು ಬಟ್ಟಲುಗಳಾದವು. 'ನಾನೇನ್ರಿ ಪಾಪಮಾಡಿದ್ದು, ನನ್ನನ್ನು ಕುಲದಿಂದ ಹೊರಗೆ ಹಾಕಿದ್ದೀರಿ. ಸರಿಯಪ್ಪ, ನಿಮ್ಮನ್ನು ನಂಬಿದವರ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಕಲ್ಲೇ ಏಳಿ' ಎಂದು ಹಿಂದಿನಿಂದ ಯಾರೊ ಅಂದ ಹಾಗಾಯಿತು. ಹಿಂದಿರುಗಿ ನೋಡಿದೆ, ರಾಯರು. 'ಎಲ್ಲಯ್ಯ ಇನ್ನು ಒಂದೊಂದು ಕಪ್ ಟೀ ತಕ್ಕೊಂಡು ಬಾರಯ್ಯ' ಎಂದರು. ಕ್ಲಬ್ಬಿನವನು ನನ್ನ ಮುಖ ನೋಡಿದ ; ಇವರೂ ನೋಡಿದರು. ನನಗೆ ಅರ್ಥ

ವಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಖಗಳನ್ನು ವಿಸ್ಮಯಚಿಹ್ನೆಗಳಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ನಿರಪರಾಧಿಯೊಬ್ಬನ ಕಡೆ ಹೀಗೆ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿದರೆ ಅವನೇನು ಮಾಡಬೇಕು ? ವಿಜಯನಗರವನ್ನು ನೋಡಿ ವಿಜೇತರಾಗಿ ಬಂದಮೇಲೆ ಐದು ಬಟ್ಟಲು ಟೀ ಜಾಸ್ತಿಯೆ ? ಇವರಿಗೇನು ತಿಳಿಯುವುದಿಲ್ಲ ! ಅಂದುಕೊಂಡೆ. ಅಷ್ಟರಲ್ಲಿಯೇ ರೈಲಿನ ಗಾರ್ಡ್ಸ್ ಸಿಳ್ಳೆ ಊದಿದ ಶಬ್ದ ಕೇಳಿಸಿತು. ತ್ವರೆಯಿಂದ ಗಾಡಿಗೆ ಹೋಗಿ ಕುಳಿತೆವು.

ರೈಲು ಹೊರಟಿತು. 'ಇದೇನು, ಮುಖ ಒರಸಿಕೊಳ್ಳಿ, ಸುರಿಯುತ್ತ ಇದೆಯಲ್ಲ' ಎಂದರು ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು. 'ಇನ್ನೇನು ಆಗುತ್ತೆ, ಸುರಿಯದೆ ? ಇವರೇನು ಹಿಂದೆ ಅಗಸ್ತ್ಯರಾಗಿದ್ದರೊ ಏನೋಪ್ಪ. ಹಾಗೆ ಟೀ ಕುಡಿದರೆ ! ನೀವು ಹೀಗೇ ಮಾಡಿ—ಇನ್ನು ವೈಯಲ್ಲಿ ಇರೊ ಒಂದೆರಡು ಮೂಳೆ ಕೂಡ ಕರಗಿಹೋಗುತ್ತವೆ, ಆಮೇಲೆ' ಎಂದರು ಮೂರ್ತಿ. ನಾನು ದುರದುರ ನೋಡಿದೆ ಅವರ ಕಡೆ. ಆದರೂ ತಲೆಬಾಗಿಸಿಕೊಂಡೆ ; ಉಹುಂ—ಕಿಟಕಿ ಕಡೆ ತಿರುಗಿಸಿದೆ. ಅವರ ಕಡೆ ನೋಡಿದರೆತಾನೆ ಅವರೇನಾದರೂ ಅನ್ನುವುದು ? ನೋಡದೆಯೇ ಇದ್ದರೆ ? ಬೇಕಾದವರು ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಅಂದುಕೊಳ್ಳಲಿ. ಅಲ್ಪಾಪರಾಧಗಳಿಗೆ ನರಕವಾಸ ಮಾಡೆನ್ನುವರು ಯಾರು ?

ಎಲ್ಲರೂ ಕಿಟಕಿಗಳಿಂದ ಹಿಂದೆ ಮುಂದೆ ನೋಡಲುಪಕ್ರಮಿಸಿದರು. ಆ ದೃಶ್ಯಗಳು, ದೂರದ ಬಿಸಿಲಿನ ಝುಳ ಮುಸುಕುಗಳಲ್ಲಿ, ಬಿಸಿಲುಕುದುರೆಗಳ ಓಟದಲ್ಲಿ ಮುಚ್ಚಿಹೋದವು. ವಸ್ತುಪ್ರಪಂಚದ ಇತರ ದೃಶ್ಯಗಳೂ ಶಬ್ದಗಳೂ ಜೀವ ವ್ಯಾಪಾರಗಳೂ ಸಹವಾಸಗಳೂ ಕರ್ತವ್ಯಚಿಂತೆಗಳೂ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಬಂದುವು. ಕ್ಷಣಕ್ಷಣಕ್ಕೂ ಬದಲಾಯಿಸಿದವು. ಯಾವಯಾವುವೋ ಬೇರೆ ದೃಶ್ಯಗಳು ರೈಲು ಓಡಿದ ಹಾಗೆ ; ಅದರ ನಡೆಗೆ, ಚಾಲನೆಗೆ, ಓಟಕ್ಕೆ ತೂಗಿ : ಮರ, ಗುಡ್ಡ, ಹುಲ್ಲುಮೆದೆ, ಮನೆ, ಗೋಡೆ, ಕೆರೆ, ತಾಳೆ, ಕತ್ತಾಳೆ ಸಾಲು ಓಡಿಬಂದವು ; ಓಡಿಹೋದವು. ತಾತ್ಕಾಲಿಕ ವ್ಯವಹಾರ, ಮಾತುಕಥೆ, ನೋಟಗಳಲ್ಲಿ ಹಂಪೆ ಪಂಪಾ ವಿಜಯನಗರಗಳ ವಿಚಾರ ಕ್ರಮಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಂತುಹೋಯಿತು. ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ಆ ಕಡೆ ನೋಡಿ ಕೈಮುಗಿಯಬೇಕೆನ್ನಿಸಿತು.

ಆದರೆ ಯಾರಾದರೂ ನೋಡಿ ನಕ್ಕರೆ ? ಏ! ಎಂದುಕೊಂಡು ಮು
ರಲ್ಲಿ ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರೂ ರಾಯರೂ ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಟ್ಟಂತೆ ಕೇ
ನನ್ನ ಭ್ರಮೆಯಿರಬಹುದೇ ? ಎಂದುಕೊಂಡೆ. ಅವರ ಮುಖಗಳಲ್ಲಿ ಮತ್ತ
ವಿಶೇಷ ಭಾವಸಂಚಾರದ ಸುಳಿವೂ ಈ ಮುಂಚೆ ಕಾಣುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಆದ
ಮೂವರೂ ಥಟ್ಟನೆ ಪರಸ್ಪರ ಮುಖಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಂಡೆವು—ಎಲ್ಲ
ಮುಖಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಏಕಮನೋಭಾವದ ಸಂಚಾರವಿತ್ತು. ಸುಮ್ಮನಾದೆವು. ಮೂರ್ತಿ ಕಿಟಕಿಯ ಹೊರಗೆ ತಲೆಹಾಕಿ ಹೊರಗಿನ ದೂರವನ್ನೇ ನೋಡುತ್ತಿದ್ದರು.

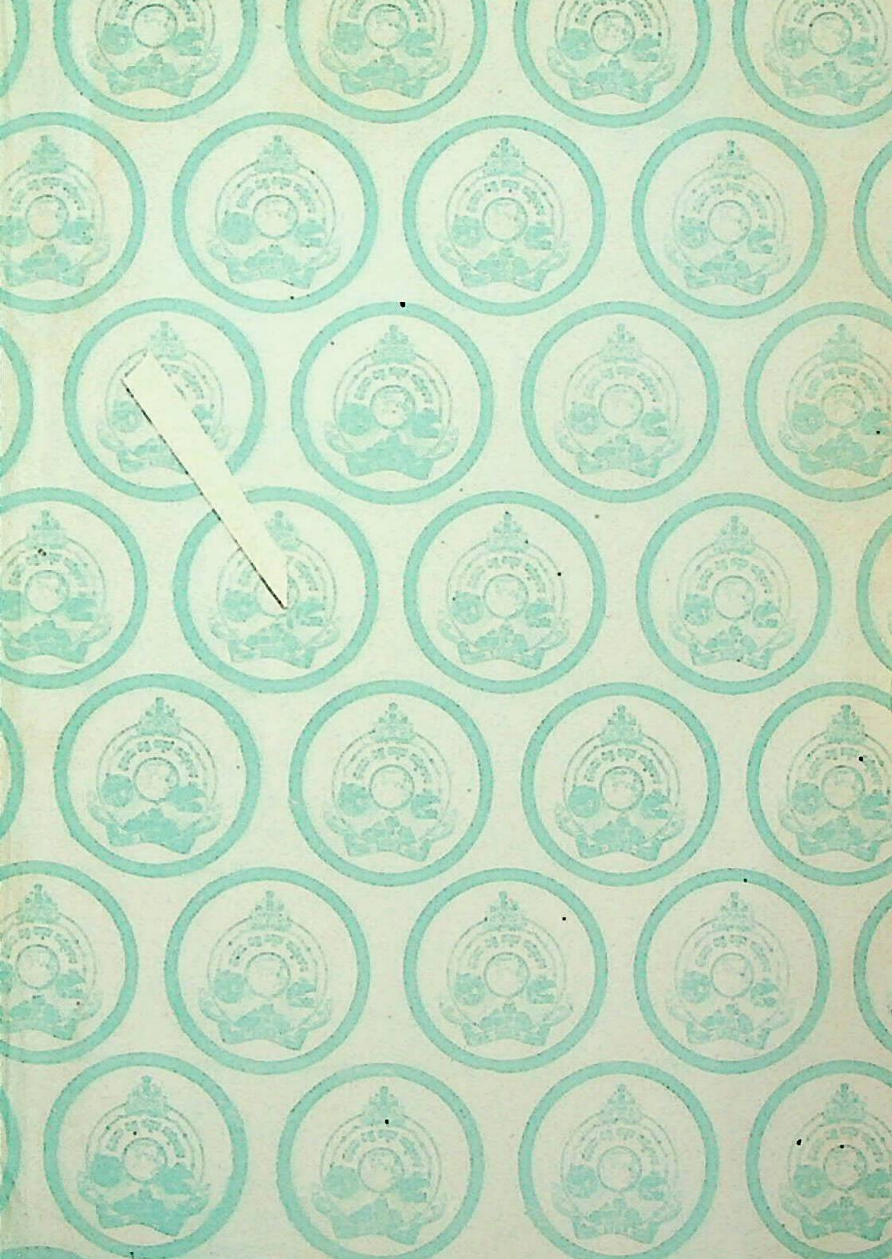
'ಪಂಪಾಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಯಿತಪ್ಪ' ಎಂದರು ರಾಯರು.

'ಇನ್ನೊಂದು ಸಲ ನಾವು ಬರುವಹೊತ್ತಿಗೆ ಅಲ್ಲಿನ ಬೆಟ್ಟಗಳೆಲ್ಲ ಉರುಳಿ ಪುಡಿಪುಡಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿರುವುವೇನೊ' ಎಂದರು,—ವೆಂಕಟೇಶಯ್ಯನವರು;—ಒಂದು ಚಿಟಿಕೆ—ಚಿಟಿಕೆ ಏನು ಬಂತು ಎರಡರಷ್ಟನ್ನು—ಹಿಡಿದು.

'ನಾಳೆ ಊರು ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವೆವು. ಅಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವುದು ಏನೇನು ಗತಿಯಾಗಿ ಹೋಗಿದೆಯೊ ? ಊರುಬಿಟ್ಟು ಆಗಲೆ ಹತ್ತುಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳಾಗಿ ಹೋಯಿತು' ಎಂದರು, ಯಜಮಾನರು.

ಯಾತ್ರೆ ಮುಗಿಯಿತು.

ಮುಖಪುಟ ಚಿತ್ರ: ಕೃಷ್ಣ ಪೋತದಾರ್

ಮುದ್ರಣ: ಬೃಂದಾವನ ಪ್ರಿಂಟರ್ಸ್ ಅಂಡ್ ಪಬ್ಲಿಶರ್ಸ್ (ಪ್ರೈ.) ಲಿ. ಬೆಂಗಳೂರು – 560 004